CAPELLE

Sokrates'ten Önce Felsefe I



KABALCI

CAPELLE

Sokrates'ten Önce Felsefe I

KABALCI

SOKRATES'TEN ÖNCE FELSEFE

(FRAGMANLAR - DOKSOGRAFLAR)

(I. CİLT)

Yayımlayan:
Wilhelm Capelle

Almancadan Çeviren:
Oğuz Özügül



KABALCI

KABALCI YAYINEVİ 46
Felsefe Dizisi 9

SOKRATES'TEN ÖNCE FELSEFE
Fragmanlar-Doksografiler
(I. Cilt)
Wilhelm Capelle
Özgün adı: Eine Die Vorsokratiker / (Hg.) Wilhelm Capelle
© Alfred Kröner Verlag, 1968
Almancadan Çeviren:
Oğuz Özügül
Bu çevirinin yayın hakları
Kabalcı Yayınevi'ne aittir.

Türkçe Birinci Basım:
Kabalcı Yayınevi, 1994
ISBN 975 - 7942 - 02 - 2 (Takım)
ISBN 975 - 7942 - 04 - 9 (1. Cilt)

Yayın Yönetmeni: Vedat Çorlu
Dizgi: Beyhan Ajans
Kapak Resmi: Bergama Dionysos Tapınağı'nı gösteren çizim, (M.Ö. 2. yy.)
Kapak Reprodüksiyonu: Banu Kutun
Kapak Tasarımı: Vedat Çorlu
Düzelti: Süreyyya Evren
Baskı: Yaylacık Matbaası
Cilt: Temuçin Mücellithanesi

KABALCI YAYINEVİ
Başmusahip Sokak Talas Han No. 16/5
Cağaloğlu 34410 İSTANBUL
Tel: (0212) 526 85 86 - 522 63 05 Fax: (0212) 526 84 95

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

I. Sokrates'ten Önce Felsefe 15
II. Kaynaklar 20

Birinci Bölüm

GREK FELSEFESİNİN ÖNÖYKÜSÜ:
EVRENDOĞUM RAPSODLARI VE DÜZYAZILARI

Orpheusçular 25
Orpheus Söylencesine İlişkin İlk Belgeler 31
Orpheusçu Tanrıdoğum ve Evrendoğum 32
İlk Orpheusçu Ruh Öğretisi 36
Musaios 39
Giritli Epidemides 41
Syroslu Pherekydes 44
Evrendoğum 44
Ruh Üstüne 47
Rhegionlu Theagenes 48
Argoslu Akusilaos 48
M. Ö. 6. Yüzyılda Astronomi İçerikli Eserler 53
Hesiodos 53
Tenedoslu Kleostratos 54
Yedi Bilge 55
I. Kleobulos'un Sözleri 56

II. Solon'un Özdeyişleri 56
III. Khilon'un Özdeyişleri 57
IV. Thales'in Özdeyişleri 57
V Pittakos'un Özdeyişleri 57
VI. Bias'ın Özdeyişleri 57
VII. Periandros'un Özdeyişleri 58

İkinci Bölüm

ESKİ IONYA DOĞA FİLOZOFLARI

Thales 59
A. Evren İmgesi 61
I. Astronomi 61
II. Matematik 61
III. Dünya İmgesi 61
1. Depremin Açıklanışı 62 - 2. Nil Taşmalarının Açıklanışı 62
B. Felsefe 62
I. İlke 62
II. Ruh Üstüne 63
III. Tanrılar Üstüne 63

Anaximandros 63
A. Evren İmgesi 66
I. Astronomi 66
1. Dönmelerin Nedeni 67 2. Güneşle Ayın Hareketi 68 3. Ay 68
II. Dünya 68
1. Konumu 68 - 2. Dünyanın Biçimi 69 - 3. Anaximandros İlk Haritayı Çiziyor 69 4. Denizin Meydana Gelişi 70 - 5. Sismoloji 70
III. Meteoroloji 70
B. Felsefe 71

I. İlke 71
1. Anaximandros'un Sonsuzu İlke Olarak Benimsemesinin Nedenleri 71 2. Sonsuz'un Yüklemleri 72 - 3. Hareketin Ebediliği 73
II. Şeylerin Sonsuzdan Meydana Gelişleri 73
1. Evrendoğum 73 - 2. Sayısız Dünyalar 74
III. Canlı Varlıklar Üstüne 75
1. İnsanın Oluşumu 75 - 2. Ruh Üstüne 76
Anaximenes 76
A. Evren İmgesi ... 78
I. Yıldızlar ve Oluşumları 78
1. Töz ve Biçim 78 - 2. Yıldızların Yörüngesi 79 - 3. Yıldızların Dönüşü 79 4. Sabit Yıldızlar 79 5. Karanlık Gök Cisimleri 80 6. Gökyüzü 80 7. Evrenin Hareketi 80
II. Gök Cismi Olarak Yeryüzü ... 80
III. Meteoroloji ... 80
1. Hava: Varoluşunun Kanıtları 80 - 2. Meteorolojik Süreçlerle Fenomenlerin Havadan Meydana Gelmesi 81
B. Felsefe 82
I. İlke 82
II. Tek Evren 83
III. Canlı Varlıklar 83
Ruh 83

Üçüncü Bölüm

PYTHAGORAS VE ESKİ PYTHAGORASÇILAR

Sokrates'ten Önceki Filozofların Pythagoras'u ve Öğretisine İlişkin Sözleri 87
Eski Pythagorasçılar:
Himeralı Petron 88
Metapontlu Hippasos ... 89

Krotonlu Alkmaion 89
Makro ve Mikro Evren 93
Alkmaion'un Psiko-Fizyoloji Alanındaki Büyük Keşfi 94
İnsanla Hayvan Arasındaki Temel Fark 96
İnsanlarla Tanrılar Arasındaki Fark 96

Dördüncü Bölüm
KOLOPHONLU XENOPHANES

A. Fizik 100
I. Astronomi 100
1. Güneş 100 - 2. Ay 101
II. Meteoroloji 102
III. Coğrafya ve Jeoloji 103

B. Felsefe 104
I. Aydınlanmanın Öncüsü 104
1. Hesiodos'un Mitsel Eserlerinin Reddi 104 - 2. İnsanbiçimli Çoktanrıcılığa Karşı 105
II. Evren-Bir 106
III. İnanç Üstüne 108
IV. İnsan Üstüne 109

Beşinci Bölüm
EPHESOSLU HERAKLEITOS

A. Fizik 114
I. Yukandaki Bildiriye Ek. Güneş Üstüne 115
B. Metafizik 116
I. Şeylerin Bir'liği 116
II. Şeylerin Akışı 117
III. Karşıtlar Üstüne 117
IV Evrensel İlke Olarak Savaş 119

V. Logos 119
VI. Olumlu "Tanrıbilim" 121
VII. Evrensel Süreç 125
VIII. Mikro Evren 127
1. Ruh 127 - a. Ruhun Eskatolojisi 128 - b. Ruh ve Beden 129 - c. Manevi Bakımdan Ruh 130 - 2. İnsan ve Evrensel Akıl 130 - 3. Bilgi Üstüne 131 - a. İnsan Bilgisinin Sınırları 132 - b. Görelil Kuramının İlk Belirtileri 133 - 4. Etik 134 - a. Duyusallık 135 - b. Politika-Etik 135 - c. Yurttaşları ve Genel Olarak İnsanlar Hakkındaki Yargıları 136 - d. Genel Olarak İnsanlar Hakkında 136 - e. Kendinden Önceki Ozanlar ve Düşünürler Hakkında 137

Altıncı Bölüm

ELEA OKULU

Parmenides 139
Varlık Öğretisi (Ontoloji) 143
Zenon 149
I. Zenon Diyalektiğinin Ana Hatları 150
II. Zenon'un "Varolan"dan Yalnız Mekanda Yer Kaplayan Varolanı Anlıyor 151
III. Mekan Varsayımına Karşı 151
IV. Şeylerin Çokluğu Varsayımına Karşı Zenon'un Gösterdiği Kanıtlar 152
V. Hareketin Gerçekliğine Karşı Zenon'un Öne Sürdüğü Argümanlar 155

Yedinci Bölüm

EMPEDOKLES

A. Fizik (Doğa Felsefesi) 166
I. Öğeler 166
1. Öğelerin Gerçeklikteki Karışım Tarzı 168 - 2. Öğeler Öğretisinin Organik Doğaya Uygulanışı 170 - 3. Sevgi ile

Çatışmanın Etkisi Altında Öğelerin Deveranı 171 - 4. Oluş ve Bozuluş Üstüne 172

II. Sevgi ve Çatışma 173

1. Çatışmanın Hükmetmeye Başlaması 176 - 2. Çatışmanın Mutlak Egemenliği 176 - 3. "Bağlılık" ve "Düşmanlık" 176 - 4. Evrenin Sırayla Doğuşu ve Yokoluşu 177 - 5. Sevgi ile Çatışmanın Organik Dünyada da Sırayla Hükmetmesi 178 - 6. Sevginin Gitgide Ağır Basması 179 - 7. Sphairos 180

III. Evrendoğum 182

Evrendoğuma Ek Olarak Altın Çağ Üstüne 183

IV. Evrenbilim 183

1. Gökyüzü 184 - 2. Yıldızlar 184 - 3. Güneş .184 - a. Güneşin Yörüngesi 185 - b. Güneş Tutulması 186 - c. Gecenin Açıklanışı 186 - d. Kış ve Yaz 186 - 4. Ay 187 - 5. Yeryüzü 187 - Yeryüzünün Eğik Eksenini Güneşin Yörüngesiyle Karşılaştırarak Açıklama Denemesi 188

V. Zoogoni 188

1. Aşamalı Zoogoni 189 - 2. Bedenin Kısımları, İç ve Dış Organlar Sevgi Tarafından Yaratılmıştır 190 - 3. Benzerin Benzere Eğilimi 191 - 4. Cinsiyetlerin Meydana Çıkışı .192 - 5. Empedokles'in Evrendoğumunda ve Zoogonisinde Rastlantının Rolü 192

B. Fizik (Dar Anlamda) 194

I. Fizikle İlgili Önemli Buluşlar 194

Empedokles Elealılarla Birlikte Boş Mekanı Yadsıyor 195

II. Gözenekler Kuramı 196

1. Renk Öğretisi 197 2. Maddelerin Karışımı 198 - 3. Mıknatısın Açıklanışı 198 - 4. Bitki Fizyolojisi 199 - 5. Zooloji 199 - a. Solunumun Başlaması 199

III. Duyu Fizyolojisi 201

1. Genel İlke 201 - 2. Duyusal Algıların Açıklanışı 201 - a. Görme Sürecinin Açıklanışı 202 - b. Yansı Üstüne 204 - c. Farklı Göz Keskinliklerinin Nedeni 204

IV. Psikoloji 205

1. Düşünmenin ya da Ruhun "Tözü"nün Yeri 205 - 2. Ruh ve Beden İlişkisi 206 - 3. Akıl ve Ruh Arasında Henüz Bir Ayrım Yoktur 206 - 4. Materyalist Ruh Anlayışı 207

V. Bilgi Kuramı 207
1. Algı ile Düşünme Arasında Henüz İlkesel Bir Ayrım Yoktur 207 2. Benzerin Benzerle İdrâk Edilmesi 207 - 3. İnsanlardaki Farklı Yeteneklein Açıklanışı 208 - 4. İnsan Bilgisinin Sınırları 208
VI. Halk İnancındaki Tanrılar Üstüne 209
VII. Kamutincilik (mi?) 210

C. Gizemcilik 210
I. Ruhun Tanrısal Doğası, Önceki ve Sonraki Varoluşu 210
II. Antropolojik İkicilik 211
1. Ruhun Bedene, "Bu Dünya"ya Düşmesi 211 - 2. İnsanın Yazgısı Hakkında Karamsar Görüş 212 3. Ruhun Göçü 213 - 4. Üstün Tutulan Ruhların Göç Sırasında Gitgide Yükselmeleri 213 - 5. Ruhun Göçüne Tarihsel Bir Örnek: Pythagoras 214 - 6. Ruhun Göçü Öğretisinden Empedokles'in Çıkardığı Sonçlar 214 - a. Kâhin Empedoklar Hayvanların Kesilmesi Konusunda Yurtaşlarına Şiddetle Karşı Çıkıyor 215 b. Kâhin Empedokles Dinsel-Gizemsel Yaşam İdealini "Altın Çağ"da Görüyor 216 - 7. "Kurtarıcı", Tanrı Empedokles 217 - Doğanın Hakimi Olarak Empedokles Çömezi Pausanias'a Sesleniyor 218 - 8. Gizemci Empedokles'in Dinselliği 218 - 9. Birkaç Dinsel Kural 219 - 10. Salt Etiksel Momentler 219

"Kızkardeşlerimin,
Adelheid ve Helene Capelle'nin
anısına

ÖNSÖZ

1. Sokrates'ten Önce Felsefe

Sokrates'ten önceki filozoflar arasından "eski Ionyalılar"a, daha doğrusu Miletoslulara, yani Thales, Anaximandros ve Anaximenes'e ilgi duyanların önünde, gerçi sadece yer yer aydınlatılmış, ama kendi türünde tek olan bir alan, Batı insanının bilimsel düşünme'sinin başlangıcını oluşturulan bir alan açılacaktır. Çünkü "modern" eğitimden geçmiş, eski uygarlıkların omuzları üstünde durduklarını bilmeyen insanlar bu "Ionyalı"ların kimi varsayımlarını adeta çocukça bulurken, tarihsel bir bakış açısına sahip ve bu nedenle doğru ölçütleri bulan bir göz burada, her ne kadar alelacele çıkarılmış bazı sonuçlarla karşılaşsa da, gerçek bilimsel, tarafsız gözlemlere dayalı, nedensel bağlamları arayan düşünme'nin tipik başlangıcını görür. Yanılgılara ve başı sonu düşünülmeden yapılan genelleştirmelere karşılık, bizi hâlâ şaşırtan dahicesine bilimsel görüşler ağır basmaktadır, hele bu Ionyalıların, insanlığa kendilerinden önce kimsenin adım atmadığı gerçek bilgi yolunu ilk kez açtıkları düşünülürse! Önceki kuşakların bize aydınlattığı karanlıkları onlara kim aydınlatmıştı? Yanılgılardan ve yanlış sonuçlardan —özellikle ellerindeki yetersiz gözlem malzemesi göz önüne alınırsa— kaçınmaları mümkün müydü? Ama bizi özellikle hayran bırakan, o güne kadar sorulmamış soruları yalnız ortaya atmaları değil, üstelik yanılabilecekleri

akıllarına bile gelmeyen, henüz okul eğitimi görmemiş çocuklarda gözleyebileceğimiz bir güvenle hiç çekinmeden ve cesaretle cevaplandırmalarıdır. Birçoğunda bir ozanla bir kâhinin özellikleri bulunmaktaydı; felsefi düşünce onlarda, Grek halkına özgü canlı bir yetenek sayesinde, şiirsel bir tasarım, bir "imge", bir düşgörüntü olarak beliriyordu; soyut kavramlar yerine daha çok olağanüstü canlı "görüşler" halinde, şiirsel imgeler halinde düşünüyorlardı; örneğin bir Parmenides'in "renksiz" varlıkbilimine karşılık Herakleitos'ta olduğu gibi. Üstelik bir de buna kişisel üslup ve ifade tarzlarındaki özgün çekicilik de ekleniyordu. Aslında Greklerce biçimlendirilen **"le style c'est l'homme"** ifadesi burada özellikle geçerlik kazanmaktadır; çünkü onlar Grek düzyazısının en eski temsilcileri, yani kurucularıdır. Bu tamamen bireysel üslubun parlak örneklerinden biri olan Ephesoslu Herakleitos'la ileride tanışacağız. Gerçekte bütün bunlar, Grek dilinde ilk düzyazıyı kaleme almış olan büyük düşünür Anaximandros için söylenebilir. Grek düşüncesinin doruk noktasını Sokrates'ten önceki filozoflarda gören Friedrich Nietzsche bu büyük Miletoslu hakkında şöyle der: "O, yadırgatıcı istekler tarafından uçarılığı ve çocuksuluğu engellenmediği sürece, tipik bir filozofun yazdığı gibi yazmaktadır: Sözcüğü sözcüğüne yeni bir aydınlanmanın tanığı ve yüce düşünceler üzerinde duruşun ifadesi olan olağanüstü bir üsluba sahip hiyeroglifler halinde."

Özgün, olağandışı birer kişiliğe sahip bireyler olan Ionyalılar ve de önde gelen tüm Sokrates'ten önceki filozoflar pervasız, haşin, kayıtsız ve tamamen çocuksu düşünme tarzlarıyla çağdaşlarımızı derinden etkilemektedirler. Düşünme tarzlarındaki bu kayıtsızlık ve uçarı mantık nedeniyle buradan çıkacak hiçbir sonuçtan çekinmiyorlardı. Evren hakkındaki düşüncelerinin sonuçlarını ifade eden biçim kuşkusuz bir yere kadar dogmatikti, yoksa Sokrates ya da Platon'daki gibi diyalektik

olarak yansıtan bir biçim değildi. Hatta bazılan bir kâhin gibi konuşuyordu, bu yüzden örneğin Xenophanes, Herakleitos, Empedokles'in dili coşkuyla dolup taşıyordu. Bu arada hemen hepsi ve özellikle en önde gelenleri inanılmaz bir kendine güven duygusu geliştirmişti; düşünceleri ve bunların yansıları, kullandıkları dil, kendi "ben"lerini sık sık evrene karşı, ilgisiz kitlenin kanısına karşı çıkaran güvenli bir üstünlük duygusunca belirleniyordu. Onlar felsefe sorunlarını ilk defa farketmekle, kavramakla kalmamışlar, üstelik içlerinde öylesine hissetmişlerdir ki, bu yakıcı sorunlara bir cevap, bir çözüm bulmayı kendilerine görev edinmişlerdir; buldukları çözümlerin doğruluğu ve bilgilerinin hakikiliği konusunda en ufak bir kuşkuya kapılmadıkları için de bunları yurttaşlarına —yazılı olarak— açıklamaktan çekinmemişlerdir.

Bu durumda Sokrates'ten önceki filozofların, yani aralarından en büyüklerinin —felsefe tarihi açısından ele alınırsa— felsefenin kurucuları olarak görülmeleri gerektiği açıklığa kavuşmaktadır, çünkü felsefenin temel sorunlarını ilk defa farkedenler, yani keşfedenler ve bu sorunları kendi tarzlarında, herhangi bir düşünce geleneğinin baskısı ve yardımı olmadan, gerçekten benzeri görülmemiş bir özgünlükle, hakiki yaratıcı kişiler olarak, şaşkınlık uyandırıcı bir kayıtsızlık, yüreklilik ve tutarlılıkla çözmeye çalışanlar onlardır.

Sokrates'ten önceki Grek felsefesi, felsefi düşünme'nin içerik ve biçimine göre iki evreye ayrılmaktadır. Grek düşününün ilk evresinde (M.Ö. 600-450) filozofların meteoroloji, astronomi, fizik sorunlarıyla birleştirerek metafiziğin sonuncu ve de karmaşık sorunlarına kattıkları doğa, yani evrenin doğası, makro-evren felsefesinin başat nesnesini oluştururken, ikinci

evresinde, yani Sofistler döneminde (M.Ö. 450-390) düşünen, isteyen, davranan bir varlık olarak, hem birey hem de toplum üyesi olarak insan tüm dikkatleri üzerinde topluyordu. Büyük düşünür Elealı Parmenides'in bu ilk dönem içinde belirleyici bir dönüm noktası oluşturduğu da açıktır. Herakleitos da dahil olmak üzere Parmenides'e kadar Sokrates'ten önceki felsefenin odak noktasında oluş sorunu yer alıyordu ve bu sorunun gerçekliğinden kimse kuşku duymuyordu. Ama her çeşit oluşu, bu görünür dünyadaki değişmeleri, duyusal izlenimlerimizin hakikatini, hareketi ve de şeylerin çokluğunu kesin şekilde yadsıyan ve sadece ebedi, olmamış, yetkin değişmez varlığı düşünce için mutlak zorunlu sayan Parmenides'le birlikte Sokrates'ten önceki felsefenin ilk evresi belirleyici bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Çünkü Parmenides'in varlık öğretisi (ontoloji) Sokrates'ten önceki felsefe tarihinde tam anlamıyla bir çağ açmıştır. Onu izleyen düşünürler, hareketin gerçekliği ve duyusal şeylerin çokluğu konusunda ısrar etseler dahi, nitelikleri Parmenides'inkine yakışan bir değil, birçok "varolan" bulunduğunu kabul ederek, yani her biri kendi tarzında olmak üzere bu tür bir ilk varolandan görünür evrendeki şeylerin nasıl oluştuklarını açıklamaya çalışarak Parmenides'in ontolojisine riayet etmişlerdir. Ayrıca Empedokles ile Anaxagoras bu varolanın nitelikleri karşısında, hareket ve çokluk varsayımını devam ettirebilmek için, bu tür varolanların, yani saf maddi tözlerin çokluğunu yalnız kabul etmek değil, üstelik bu maddi tözlerden hareket faktörünü (ya da faktörlerini) ilkesel olarak ayırmak zorunda kalmışlardır. Ancak Empedokles bunu hâlâ az ya da çok mitsel bir biçimde yapar ve bu tür hareketli iki ilkgücün bulunduğunu kabul ederken, Anaxagoras bu faktörü saf rasyonel bir ilkgüç olarak, başına buyruk akıl (Geist) olarak tespit etmektedir. Üçüncüsü, yani atomculuğun kurucusu Leukippos ise, Elea ontolojisine karşılık hareketin, değişmenin ve de varolanın kavranabilmesi için

varolmayanın gerçek diye, yani Parmenides ve onu izleyen Elealılarca kesinkes yadsınan boş mekanın gerçek diye kabul edilmesi gerektiği sonucuna varmaktadır. Ancak o varolan denince, görülür şeylerin sonsuz sayıda ebedi, bölünmez ve bu yüzden değişmez ilk-parçacıkları olan atomları, çokluğu ve sayısız nicelikleri dışında Parmenides'in varolanındaki niteliklere sahip, ama ondan ebedi hareket içinde olmasıyla ayrılan atomları anlamaktadır. Bu durumda üç büyük düşünürün, Empedokles, Anaxagoras ve Leukippos'un üç farklı görüş açısından çıkarak giriştikleri deneme, Parmenides'in vardığı ana sonuçla birlikte, hareketin gerçekliği ve şeylerin çokluğu varsayımını devam ettirmek, yani hiç değişmeyen varolandan çıkarak evrenin oluşunu, genelinde evrensel süreci, her çeşit oluş ve bozuluşu açıklamak anlamına gelmektedir. Buna göre ilk dönemdeki diğer düşünürleri, örneğin Apolloniali Diogenes ve genç Herakleitosçularca temsil edilen "seçmeciler" (eklektikler) ya da "öykünenler" (epigonlar) diye tanımlamak mümkündür. Ancak Leukippos'un öğrencisi Demokritos'u, yalnız zaman bakımından değil, üstelik Sofistlerce yürütülen "aydınlanma" çağına tüm düşüncesiyle içten bağlı oluşu yüzünden ve de felsefi spekülasyonlarının iki ana alanından birini hem kültür tarihi hem bilgi kuramı hem de etik bakımından insan oluşturduğu için ikinci evreye katmak gerekir.

Bu kısa girişte, Pythagoras'tan başlayarak, Sokrates'ten önceki felsefede tamamen özel bir gelişme gösteren, sonuçları Platon'dan önceki düşünürler üzerinde kayda değer bir etki bırakmayan Pythagorasçılar göz önüne alınmamıştır. Onlar özellikle merkezi dogmaları sayılar öğretisiyle kendi yollarını izlemişler ve bu, Sokrates'ten sonraki Grek felsefesi için önemli sonuçlar doğuran bir yol olması gerekirken, Sokrates'ten önceki felsefi düşüncenin gelişmesi dışında adeta bir patika gibi kalmıştır.

2. Kaynaklar

Sokrates'ten önceki düşünürlerin eserlerinden hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Bunun yerine elimizde, daha sonraki yazarlarda karşılaştığımız fragmanlardan oluşan karma karışık bir yığın bulunmaktadır; bunlar arasında filozofların yaşamına ve özellikle öğretilerine ilişkin haberler de yer almaktadır. Ne ki, bu düşünürlerin genellikle muğlak, yanlış anlaşılan, çelişki dolu öğretilerinden söz eden bu haberlere ne ölçüde güvenilebilir? Başlangıçta, binlerce parçaya bölünmüş eserlerden artakalanları bir düzen ve bağlam içine sokmak umutsuz bir çaba gibi görünüyordu; ama modern araştırmalar, özellikle Zeller ve Diels'in çalışmaları sayesinde, yetkin filolojik-tarihsel yöntemlerden oluşan sağlam bir temele dayanarak kazanılan sonuçlarıyla bu konuda görülmemiş bir zaferin elde edilmesine yol açtı.

Özellikle Herakleitos dönemindeki, yani M.Ö. 6. Yüzyıldaki düşünürlerin eserlerinden zaman geçtikçe günümüze pek az örnek ulaşabilmiştir; bunlar ya daha başlangıçta kaybolmuşlar ya da bulundukları yerler tamamen meçhul kalmıştır. İskender döneminde tüm beklentilere karşın, örneğin M.Ö. 2. Yüzyılda bilge Apollodor'a kısmet olduğu gibi, bu düşünürlerin eserlerinden biri ortaya çıktığı zaman bu bir "hermaion", yani hiç beklenmeyen mutlu bir rastlantı sayılmıştır. Kuşkusuz o günlerde, eğer gerçekten böyle bir şeyden söz edilebilirse, kitap basımı ve satışı daha başlangıç aşamasındaydı. Görünüşe göre kitap basım ve satışının ancak Sofistler döneminde, yani M.Ö. 5. Yüzyılın ikinci yarısı olan ve Perikles dönemi denen günlerde başladığı anlaşılmaktadır. Bu dönemden bize güvenilir, ama ne yazık ki tek tük ipuçları kalmıştır. M.Ö. 399 yılı Atina'sındaki ilişkileri ele alan Savunma'sının bir yerinde Sokrates filozof Anaxagoras'ın bir eserinden söz etmekte ve

bunun 1 Drahmi'ye pazar yakınındaki dans meydanından (orchestra) satın alınabileceğini söylemektedir. Ancak kesin olan şudur: Hem Platon hem de Aristoteles bu düşünürlerin eserlerini, hatta onlardan daha öncekilerinin eserlerini ellerinde bulunduruyorlardı; özellikle bu eserlerin kimi bölümlerini kendi düşüncelerine çıkış noktası alıyor, üstelik kimi satırlarını sözcüğü sözcüğüne yineliyorlardı. Platon 388 yılında kurduğu Akademi'sinin kitaplığında eski Grek düşünürlerinin tüm eserlerini toplamıştı; bu eserler, bilimsel sorunları tartışırken özellikle öncellerinin görüşlerini eleştirel biçimde ele alan Aristoteles'in kitaplığında da bulunmaktaydı. Ayrıca Aristoteles, gelişme düşüncesini dahice kavraması ve bu düşünceyi insan aklının değişik alanlarına şaşkınlık uyandıracak bir verimlilikle uygulaması nedeniyle, Doksografi'nin, yani Sokrates'ten önceki düşünürlerin, araştırmacıların "kanılar"ından (doxai) oluşan geç Antikçağ literatürünün de kurucusu olmuştur. Öğrencisi Eudemos'a eski Grek matematiği ile astronomisinin tarihçesini yazdırmış, Menon'a da eski Grek hekimlerinin öğretilerini sistematik hale getirtmiş ve ünlü öğrencisi Theophrast'ı, kimilerine göre 16 kimilerine göreyse 18 ciltten oluşan ve Sokrates'ten önceki filozoflar hakkında tüm bilgilerimizin kaynağı olan "Fizikçilerin[1] Kanıları" adlı eserini kaleme alması için teşvik etmiştir. Theophrast eserini yazarken Platon'un Akademisinde ve Aristoteles'in kitaplığında bulunan tüm Sokrates'ten önceki filozofların eserlerini rahat rahat okuma, planlı biçimde inceleme olanağına sahipti. Eser temel sorunlara göre düzenlenmişti: İlkeler, Tann, Evren, Meteora[2] ve Jeofizik, Psikoloji, Fizyoloji. Bu bölümlerde, temel sorunları ilk defa cevaplandırmaya çalışan Sokrates'ten önceki düşü-

1 "Fizik" sözcüğü Grek dilinde yalnız fiziği değil, üstelik doğa bilimlerini, doğa felsefesini, hatta metafiziği de kapsamına almaktadır.

2 Yüksekteki, yani hem atmosferdeki hem de yıldızlar bölgesindeki süreçlerin toplamı.

nürlerin öğretileri ayrıntılarıyla ele alınıyor ve bu çözüm denemeleri gezimci (peripatetik) felsefe açısından eleştiriliyordu. Theophrast'ın eseri günümüze ulaşmış olsaydı, en eski ve en özgün Avrupa felsefesi hakkında bilgi edinebilmemiz bakımından değerine her halde paha biçilemezdi. Ama M.Ö. 322 ile 287 (Theophrast'ın ölüm yılı) arasında kaleme alınmış olan ve Platon'a kadar tüm düşünürlerin öğretilerini açıklayan bu devasa eserden geriye çok küçük bölümler kalmıştır. Daha ilk başlarda, Theophrast'ın ölümünden kesinlikle hemen sonra, eser derleyicilerin (kompilator) ve alıntı yapanların (exzerptor) eline düşmüş, temel sorunlara göre düzenlenmiş olan bölümler sonradan içeriğine (tekil felsefelere) göre yeniden düzenlenmiştir. Bu derleyicilerden kalanlar zamanla daha sonraki dönemlerin derleyicileri tarafından yeniden alıntı halinde aktarılmış ve bu tür yazılar —alıntıların alıntısı— geç Antikçağ döneminden bize kadar ulaşmıştır. Biz bu tür yazılara "doksografik" literatür diyoruz, çünkü onlar Sokrates'ten önceki düşünürlerin kanılarını (doxai), yani felsefi ve bilimsel görüşlerini aktarmaktadırlar. Bu yüzden Theophrast'tan sonraki yazarların Sokrates'ten önceki düşünürlere ilişkin haberleri Theophrast'ın bu eserine dayanır. Theophrast'ın eserini içerik ve biçim bakımından elden geldiğince tekrar düzenlemek, Sokrates'ten önceki düşünürler hakkında bilgi edinebilmemiz için, kaçınılmaz, zorunlu bir görevdi. İşte bu devasa sorunu önde gelen büyük araştırmacı Hermann Diels daha 31 yaşındayken tüm dönemlere örnek olacak bir tarzda çözmüştür.[3]

Diels bu doksografik metinleri, elyazmalarını kapsamlı ve ayrıntılı bir biçimde inceleyerek eserlerinde ve de filolojik-tarihsel yöntemlere ilişkin eşsiz bir eser olan Prolegomena'sında kaydı ihtiyatla ele alarak yayımlamıştır. Bizler de bu sayede Theophrast'ın eserinin kaynaklarını açık seçik görüp anlaya-

3 Doxographi Graeci collegit recensuit Prolegomenis indicibusque instruxit Hermannus Diels, Berlin 1879.

bilme olanağına kavuşmuş olduk. Diels'in elde ettiği en önemli sonuçlardan biri, M.S. 150 yılında yazılmış psoydo-Plutarch denen "placita philosophorum" ile Stobaeus'un (M.S. 5. yy) çoban şiirlerindeki bazı parçaların Aetius (M.S. 100) adlı bir yazarın kaybolmuş eserinden alındıklarını meydana çıkarmasıdır. Aetius'un sözü geçen eseri M.S. 50 yılından önce kaleme alınmış olan ve Diels'in "vetusta placita" adını verdiği başka bir eserden kaynaklanmaktadır; gerçi bu elyazması da kaybolmuştur, ama bölümlenişi ve özellikleri yüzünden, "Aetius" olarak tekrar kazanılan metinle ve de vetusta placita'yı doğrudan doğruya kaynak almış yazarlardan kalan diğer eserlerle karşılaştırınca, bunun sözü geçen aynı elyazması olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu metinleri (Poseidonios'un çevresinden) seçmeci bir Stoacı kaleme almıştır; yazar sorunlara ve çözümlerine Stoacı görüş açısından yaklaşmış ve Stoa terminolojisini kullanmıştır; ancak öte yandan önemli bir hizmette de bulunmuştur, yani Platon'a kadar uzanan Theophrast'ın doksografisini kendi dönemine kadar devam ettirmiştir. Sokrates'ten önceki özgün literatüre karşılık bu düşünürlerden sözcüğü sözcüğüne kalan az sayıdaki fragman nedeniyle, sözü geçen doksografik metinler Sokrates'ten önceki felsefeyi anlayabilmemiz açısından büyük bir önem taşımaktadırlar. Bu doksografik kaynakların bilimsel yönden anlaşılması ve doğru biçimde değerlendirilmesi ancak Diels'in eseri sayesinde mümkün olmuştur. Bu yüzden Diels'in eserindeki doksografik malzemenin mutlaka bu kitaba alınması ve planlı biçimde düzenlenmesi gerekiyordu. Diels eserinde düşünürlere ilişkin haberleri bölümlere ayırmış ve bu bölümlerde "A" başlığı ile filozofların yaşamlarını ve öğretilerini, "B" ile sözcüğü sözcüğüne kalan fragmanları ve "C" ile de kaybolan elyazmalarının Antikçağ'daki taklitlerini yayımlamıştır.

Diels'in "Sokrates'ten Önceki Filozoflardan Kalan Fragmanlar" adlı eseri bu kitabın bilimsel temelini oluşturmaktadır; ki-

tap ayrıca ilk defa olmak üzere doksografik haberlerin çevirilerini de içermektedir. Öte yandan kitap bir noktada, fragmanların sıralanışı ve tasnifi noktasında Diels'ten ilkesel olarak ayrılmaktadır; yani fragmanlar ait oldukları düşünce bütünlüğüne göre sıralanmış ve tasnif edilmiştir. Ayrıca felsefi özgünlükten yoksun, başlı başına bir anlam taşımayan fragmanlar dışta bırakılmıştır; örneğin Eleali Melissos'ta olduğu gibi. Buna karşılık gerçekten öze ilişkin fragmanların tümünü kitaba almak için uğraşılmıştır. Aynı durum doksografik haberler için de söz konusudur; bunlar da elverdiğince içerik bakımından birbirine yakın fragmanlarla birlikte tasnif edilmiştir.

Wilhelm Capelle

BİRİNCİ BÖLÜM

Grek Felsefesinin Önöyküsü: Evrendoğum Rapsodları ve Düzyazıları

ORPHEUSÇULAR

Grek düşün tarihinde gerçek felsefenin doğuşu, yarı ozan yarı düşünür, ama daha çok ozan olan ve belki de doğrusu Aristoteles'in deyimiyle "teolog" diye tanımlanan kişilerin yaşadığı döneme rastlar. Zira tanrılar dünyası —kökenleri, deyim yerindeyse tarihçeleri, özlükleri— Greklere göre görünür dünyayı da kapsamına alıyordu; zira doğa ile tanrıların etki alanı henüz birbirinden ayrılmamıştı; işte bu durum, M.Ö. 8. ve 7. Yüzyıllarda, hatta daha sonra da, önce Homeros'un dizelerinde düşüncelerini açıklayan bu "teologlar"ın spekülasyonlarının başlıca nesnesini oluşturuyordu. Grek felsefesinin öncüleri olan bu filozofların düşüncelerinin içerik ve biçimini şöyle nitelemek mümkündür: Doğa ile gece, gündüz, yıldızlı gökyüzü, yeryüzü, deniz, dağlar, ırmaklar, rüzgar gibi doğa fenomenleri hâlâ kişisel, tanrısal varlıklar olarak, diğer tanrıların birleşmesinden doğan ve bu nedenle ortak bir ilk anababadan gelen kısmen erkek kısmen dişi varlıklar olarak düşünülüyordu. Grek dünyasında etkili, örneğin Etna yanardağı gibi, bazı doğa güçleri masalsı canavarlar ya da devler ve yüz kollu gulyabaniler biçiminde tasarlanıyordu. Fırtına ve dep-

rem gibi doğa olaylarına sadece kişisel, karşı konulmaz varlıkların, yani tanrıların neden olduklarını düşünmek mümkündü. Böylece bu çocuksu tasarımlardaki —kimi gizil rasyonel nüvelere karşın— fantastik, hatta grotesk bir biçim altında meydana çıkan "şeytani-olan" insana eski Doğu söylencelerini ve doğa olaylarını hatırlatmaktadır.

Sözü geçen "teologlar" döneminden günümüze çok önemli bir edebiyat anıtı kalmıştır; bu, çiftçi Hesiodos'un M.Ö. 700 yılında Homeros destanı gibi heksametron vezniyle Askra'da kaleme aldığı "Tanrıdoğum" adlı eseridir. Hesiodos'un tanrılarla görünür dünyanın meydana gelişine ilişkin spekülasyonları, bir kısmı kesinlikle eski tasarımlara, hatta çağlar öncesinin halk inançlarına dayanan bu spekülasyonlar birçok bakımdan grotesk, hatta kaba, Greklere özgü olmayan, daha çok Doğu çizgileri taşıyan bir fantezi görünümü sunmaktadır. Örneğin, kendisini devirmesinler diye çocuklarını yer altında hapis tutan gök tanrısı Uranos'un yine kendi eşi Gaia'nın kışkırtmasıyla oğlu Kronos tarafından hadım edilmesi, ya da çocuklarının tahtı ele geçirmelerinden korkarak Kronos'un onları birbiri ardına yutması ve Girit'te dünyaya gelmiş sonuncu çocuğu Zeus'a sıra gelince anası Rhea'nın kundağa sardığı taşı Kronos'a vererek Zeus'u kurtarması, sonra da babasını tahttan indirmesi için kışkırtması gibi.

Ozanın mitsel düşünme tarzına otantik bir örnek vermek için "Tanrıdoğum"dan bir bölümü aşağıya alalım:

"Her şeyden önce Khaos'tu meydana gelen, sonra da geniş göğüslü Gaia,[1] tüm şeylerin sağlam dayanağıydı o, ve yolları geniş yeryüzünün içinden karanlık Tartaros ile ölümsüz tanrıların en güzeli olan Eros izledi onu; oydu cinsel tatmine ulaştırarak tanrılarda ve insanlarda sağduyu ile makul iradeyi sinelerinde alt eden. Khaos'tan da Erebos ile siyah Ge-

1 Yeryüzü ve (ondan ayrılmayan) Yeryüzü tanrıçası.

ce doğdu. Gece ise Erebos'la sevişerek evlendikten sonra Aither ile Heméra'yı[1] doğurdu. Gaia ise önce kendine benzeyen yıldızlı Uranos'u[2] doğurdu, ki böylece kendini sarıp örtsün, bahtiyar tanrılara her zaman güvenli bir mekan olsun diye. Ayrıca yüksek dağları da yarattı tanrılar otursun diye. Sonra dalgaları kabarıp duran kısır denizi, özlem uyandırıcı sevgiye kapılmadan Pontos'u[3] da doğurdu arkadan. Nihayet Uranos'la evlenip derin girdaplı Okeanos'u[4] doğurdu sonradan."

Hesiodos'un Tanrıdoğum'u sonraki dönemlerde olağanüstü bir etki yaratmıştır. Bunu bir Pherekydes'in, daha çok bir Akusilaos'un spekülasyonlarında, ama Orpheusçu mistisizmde de görmek mümkündür. Ancak ortak kimi özelliklere karşın Hesiodos'un Tanrıdoğum'una karşılık Orpheusçu "Tanrıbilgisi" (Theosophie) yine de bir yenilik anlamına geliyordu. Yüzlerce yıl önce Greklerce de benimsenen tanrı Dionysos kült'ü gibi, Orpheusçu Tanrıbilgisi de kuzey Trakya'da doğmuştu. Bu her ne kadar Trakya ve Grek öğelerinin kendine özgü bir biçimde kaynaşmasından ileri gelmişse de kimi Trakya özellikleri gözden kaçmıyordu. Önemli olan (Hesiodos'un Tanrıdoğum'una karşılık), Orpheus, Musaios ve diğer ozanlarca kaleme alınmış tüm rapsodların bir tanrı vahyi gibi görünen sarsılmaz bir öğretiyi savunmalarıydı. Bu öğretiye tıpkı dinsel bir dogma gibi inanılması isteniyordu. Burada içerik bakımından tamamen yeni ve büyük bir önem taşıyan nokta tanrı Dionysos'un konumuydu. O sadece Trakya'ya özgü taşkınlık kültü'nün merkezini oluşturmakla kalmıyordu, üstelik Orpheusçu Tanrıdoğumlarda da başlangıçtan bu yana evrenin gelişmesiy-

1 Gün ve aynı zamanda Gün tanrısı.
2 Gök ve Gök tanrısı.
3 Denizin tanrı olarak tecessümü.
4 Burada kişi olarak düşünülen tanrı Okeanos "derin girdaplı" diye tanımlanıyorsa, bu durum, tanrının içinde yer aldığı öğeden düşüncede henüz ayrılmadığını kanıtlamaktadır.

le, yani tanrı Dionysos'un öfkeli Titanlarca parçalanmasını, Athena'nın son anda kurtarıp Zeus'a sunduğu yüreğinin yine Zeus tarafından yutulmasını anlatan öyküyle bir tutuluyordu. Eski Orpheusçu rapsodlarda bu öykünün derin simgesel bir anlamı vardı; buna göre öykü evrensel bir ilkenin şeylerin çokluğuna karışmasını ve sonra Zeus tarafından yutulmasıyla tekrar evrensel bir ilke haline gelmesini anlatıyordu. Öte yandan Orpheusçuların tanrıları hemen hemen her çeşit kişisel özellikten yoksundular ve soyut kavramlara yaklaşmaktaydılar. Bu Orpheusçu tanrılar toplumunda, yani tanrıbilgisel spekülasyonlarda eski Orpheusçu teologların, tanrıları birbirine karıştırmaya, hatta tektanrıcı bir dünya görüşüne olan eğilimleri açıkça görülmektedir. Bunu özellikle aşağıdaki dizeler göstermektedir:

" Zeus vardı önce ve Zeus'tur yıldırımların sahibi.
Zeus'tur her şeyin başlangıcı, ortası ve de yaratıcısı.
Zeus'tur yeryüzü ile yıldızlarla kaplı gökyüzünün nedeni.
Zeus insan kılığındaydı, ölümsüz Nymphe'ler için de
Zeus vardı.
Zeus'tur her şeyin üstünde; Zeus hüküm sürer alevler
içinde,
denizin derinliklerinde, güneşışınlarında ve ay ışığında.
Zeus'tur her şeyin efendisi ve hakimi, yıldırımların sahibi.
Gizler içinde her şeyi; sonra çıkarır anmaya değer bir
etki yaratarak,
kutsal bağrından tekrar çekici ışığa doğru onları"[1]

Bu tür tektanrıcı eğilimler, buraya aldığımız fragmanların birçok yerinde, aynı dönemin Grek, Orpheusçu olmayan literatürüne paralellik göstermekten daha fazlasını içeren eğilim-

1 "Evren Üstüne" adlı psoydo-Aristoteles eserden.

ler olarak belirmektedir. Ve ünlü Orpheusçu "tek Zeus, tek Hades, tek Helios, tek Dionysos", yani Zeus, Hades, Helios, Dionysos tek ve aynı tanrıdır, dizelerini elimizdeki araçlarla kanıtlayamıyorsak da bunlar eski Orpheusçu dizelerdir kesinlikle. Burada sadece Orpheusçu Tanrıdoğumdaki, özellikle Hesiodos'ta karşılığı bulunmayan Dionysos'un öyküsündeki Doğu çizgileri taşıyan fantezilere dikkati çekmek yeterli olacaktır. Buna karşılık Orpheusçu spekülasyonlara özgü olarak her yerde, özellikle de Dionysos'un öyküsünde meydana çıkan simgelerin vurgulanması zorunluğu, Orpheusçu ruh öğretisinde açık seçik belli olmaktadır. Son olarak Orpheusçu Tanrıbilgisinin önemli bir özelliğine değinelim: Somut görüşle kavram arasındaki belirsizlik. "Dönüm noktası sayılan günlerde (M.Ö. 6. Yüzyılın ortaları) mitsel tasarım tarzından birçok noktada ayrılarak bir Tanrıbilgisi oluşmuş ve bu bir felsefe haline gelmeye çalışmıştır; Orpheusçu dinsel rapsodlarda da bu çabayı görmek mümkündür, ama bu sadece bir çaba olarak kalmış ve hedefine ulaşamamıştır." Orpheusçu teologlar tüm çabalara karşın mitsel düşünme tarzından henüz kurtulamamışlardı. "Orpheusçuların tanrıları saf kavramlar haline gelme özlemini duyuyorlardı, ama bireysellikten ve duyusal yönden sınırlı görünüşlerinden artakalanların tümünü üstlerinden sıyırıp atmayı başaramamışlardı; kavram, üzerindeki mitsel örtüyü tamamen kaldıramamıştı." Aslında aynı durum Pherekydes ile Akusilaos'un Evrendoğumları için de söz konusudur. Muhtemelen 6. Yüzyılda kaleme alınmış Akusilaos'un Tanrıdoğumu bütünüyle Hesiodos mitolojisinin sınırları içinde hareket ederken ve sadece birkaç yerde zayıf rasyonel düşünme belirtileri gösterirken, elimizdeki yetersiz belgelere bakarak Pherekydes'in Evrendoğumu ile Tanrıdoğumunun önemli ölçüde farklı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, olasılıkla M.Ö. 540 yılında ölen ve teologlar arasında eserlerini ilk defa dizeler halinde değil, düzyazı olarak kaleme alan Pherekydes'in dü-

şünme tarzı "bilimsellikle mitsel inanç arasında bocalayan parlak bir zekayı" ele vermektedir. Zira kendince ilk varlık olan Khaos, Zas (Zeus) ve Kton'u ebedi diye benimseyip, onları maddi varlıktan belirgin biçimde ayırt etse de, temel maddeleri yine de bu ilk varlıktan çıkarmaktadır. Görünüşe göre Pherekydes Miletoslu fizikçilerin öğretilerini tanıyordu ve düşüncesine onların madde öğretisinden çok küçük bir bölümü almış, ama bu maddi öğeleri hemen mitsel öğelerle, yani kişisel tanrı tasarımlanyla birleştirmişti; ne ki bu iki ilke, yani tanrı ile öğe arasındaki ilişki tamamen belirsiz kalmıştır.

Birkaç sözcükle Orpheusçuların ruh öğretisine de değinmek gerekiyor; çünkü bu öğreti yalnız Pythagoras'ı ve Empedokles'in düşüncesini değil, üstelik Platon'un ruh öğretisini de derinden etkilemiştir. Beden ve ruhun birbirlerine düşman oldukları duygusu, ruhun tanrısal bir doğaya sahip olduğu ve günün birinde doğaüstü varoluşundan çıkarak içine düştüğü bu bedenin sadece bir hapishane olduğu inancı, Greklerin ilk dönemine tamamen yabancı olan bu görüş, Hellas'ta ilk olarak dinsel vecd törenlerinde, yani taşkın Dionysos kültlerinde kazanılan deneyimler sonucu gelişmiştir. Bu ruh inancı, kökleri aynı zamanda Trakya'da bulunan Orpheusçuluktan alınmış ve daha da geliştirilmiştir. Buna göre, tanrıdan türeyen ruh dünyevi bedeni sadece kurtulmaya çalıştığı bir bağ olarak görmektedir; ondan kurtulmakla oluş'un çevresinden de kurtularak tanrı katına çıkmaya ve onunla tekrar birleşmeye cesaret edebilecektir. İşte bu duygudan hareketle daha ilk dönemlerde eski Orpheusçu çilecilik akımı da meydana çıkıp gelişmiştir; amacı da ruhu daha yeryüzündeyken bedenin bağlarından ve genel olarak duyular dünyasından kurtarmaktı; Orpheusçu içileciliğin en ibelirgin iözelliği i"ruh sahibi yaratıklar"ı yemekten, yani et yemekten kesinlikle kaçınmaktı, çünkü bu, ruhun göçü öğretisiyle uyuşmamaktaydı. Böylece bütüni bunlara bağlı olarak daha Sokrates'ten önceki dö-

nemde bir "Orpheusçu yaşam" ideali doğmuş ve gelişmiştir.

Orpheus Söylencesine İlişkin İlk Belgeler

1 Aischylos, Agamemnon 1629 = 1 A 3 (Aigisthos Korobaşına):

Sözlerin Orpheusunkiler gibi etki bırakmıyor. Oysa o sesinin gücüyle tüm varlıkları büyüleyerek peşinden sürüklüyor.

2 Euripides, Alkestis 357 vd. = 1 A 6:

Orpheus'un sesi bende olsaydı, onun gibi şarkı söyleyebilseydim eğer, Demeter'in kızını ya da kocasını şarkılarımla büyüleyebilirdim ve böylelikle seni Hades'ten çıkarabilmek için oraya inerdim.

3 Platon, Şölen 179 D = 1 A 14:

Hades'tekiler Oiagros'un oğlu Orpheus'u, almaya geldiği karısını değil, sadece hayalini kendisine gösterdikten sonra, elleri boş geri gönderdiler; ancak tanrılar da ona karısını geri vermediler, çünkü zayıf biri gibi görünmüştü onlara (ne de olsa çalgıcıydı) ve bir zamanlar Alkestis gibi aşk için ölümü göze alacak yerde sanatıyla Hades'e canlı gimenin yolunu bulmuştu. Bu yüzden cezaya çarptırılmasına ve kadınlar tarafından parça parça edilmesine şaşmamalı.

4 Euripides, Alkestis 962 vd. = 1 A 7:

Beni coşturup heyecanlandıran, gökyüzüne çıkaran Musalardı, üstelik bilgiyle de donatan. Ama zorunluktan daha güçlüsünü bulamadım, hatta ne şarkıcı Orpheus'un yazdığı Trakya tabletlerindeki afsunda, ne de Apollon'un çok acı çekmiş fanilere panzehir olsun diye Asklepios'un çömezlerine armağan ettiği devada.

5 [Euripides] Rhesus 943 vd. = 1 A 10:

Meşale ışığında gece şenliklerini gizli din törenlerine, katili olduğun bu ölünün (Rhesus) öz yeğeni Orpheus katmıştı. Ve herkesten çok gezip görmüş saygı değer yurttaşın Musaios'u Apollon ile bizler, yani yakınları eğitmişti.

6 Isokrates XI 38 = 1 A 14 b:

Ozanlar tanrılar hakkında öylesine kötü sözler sarfettiler ki, kimse düşmanına dahi yakıştırmaz bunu. Tanrıları yalnız hırsızlık, zina ve angarya ile değil, üstelik kendi çocuklarını yemekle, babalarını hadım etmekle, analarını zincire vurmakla ve daha bir sürü habasetle suçladılar. Buna karşılık hakettiği cezayı çekmek zorunda kalmadılar, ama pek de öyle kolayca yakalarını kurtaramadılar, hele bir tanesi... bu tür habisçe sözleri en çok yaymış olan Orpheus paramparça edildi ve bu yüzden sonu acıklı oldu.

7 M.Ö. 2. Yüzyıldan Papirus Berolinensis 44 = 1 A 15 a

<Demeter Methiyesinin Orfik Yorumlarından Birini Açıklayan Bildiri>:

Orpheus, Oiagros ile Musa Kalliope'nin oğluydu. Ama Musaların başı Apollon ona öyle büyü yaptı ki, o da tanrılara methiyeler düzdü; sonra Musaios bunları bir parça düzelterek kağıda döktü. Bu kişi Orpheus'un taşkınlıklarını, kutsallığını korusunlar diye Helenlerle Barbarlara vasiyet etti; kutsal din törenleri, gizemli törenler, günahlardan arınmalar ve kehanetler için yapılan her kutsal eylemde en çok gayret gösteren oydu.

Orpheusçu Tanrıdoğum ve Evrendoğum

8 Aristophanes, Kuşlar 693 vd. = 1 A 12 <Kuşlar Korosu>:

Önce yalnız Khaos ile Nyks (Gece) ve karanlık Erebos ile derin Tartaros vardı, ama Yeryüzü, Hava ve Gökyüzü henüz

mevcut değildi. Erebos'un dipsiz uçurumlarına önce kara kanatlı Nyks (Gece) kabuksuz bir yumurta bıraktı. Hora'ların deveranında bu yumurtadan sırtında altın kanatları parlayan, özlem uyandırıcı Eros doğdu; o aynı zamanda hızlı esen yele de benziyordu. Eros derin Tartaros'ta kanatlı, karanlık Khaos'la birleşti ve soyumuzu yavrulayarak ışığa çıkardı. Eros hepsini birbiriyle birleştirmeden önce ölümsüzler soyu ortada yoktu. Ama bunlar birleşir birleşmez Gökyüzü, Okeanos, Yeryüzü ve tüm mutlu tanrıların ölümsüz soyu meydana çıktı.

9 Aristoteles, Metafizik 1071 b 26 vd. ile 1091 b vd. = 1 B 9:

Eğer tanrıbilimcilerin iddia ettiği gibi, **şeyler Nyks'ten (Gece'den) meydana getirilseydi.**[1], ya da fizikçilerin açıkladığı gibi, başlangıçta "tüm şeyler bir arada bulunmuş" olsaydı, o zaman aynı olanaksızlık görülüp anlaşılacaktı. Geçmişin ozanları şuna inandıklan sürece <bir'liği ilke haline getiren filozoflar gibi> aynı görüş açısına sahiptirler: **Evreni yöneten Nyks (Gece) ya da Gökyüzü ya da Khaos ya da Okeanos gibi ilkel tanrılar**[1] değil, Zeus'tur.

10 Platon, Kratylos 402 B C = 1 B 2:

Heybetli akan Okeanos'tu ilk kez düğün dernek eden; oydu ama kendisi gibi aynı anadan doğma kızkardeşi Thetis ile evlenen.

11 Platon, Timaios 40 d = 1 B 8:

<Tanrılar soyundan geldiklerini iddia eden Orpheus ile yakınlarının... öğretisine göre tanrıların doğuş sırası şöyleydi:>

Okeanos ile Thetis, Gaia ile Uranos'un çocuklanydı; onlardan Phorkys, Kronos, Rhea ve kardeşleri doğdu; Kronos ile Rhea'dan Zeus ile Hera ve onların kardeşleri sayılanlar ve bu ikisinden de diğer çocuklar doğdu.

1 Koyu dizilmiş yazılar ilk Orpheusçu öğretiye aittir.

12 Damaskios, İlkeler Üstüne 124 = 1 B 12:

Gezimci (peripatetiker) Eudemos tarafından Orpheus'un eseri diye tanımlanan Tanrıdoğum evrenin başlangıcını Nyks'e (Geceye) bağlar... <Damaskios'un Yeni-Platoncu yorumları>: Revaçta olan Orpheusçu rapsodlarda tanrıbilim, filozofları da aydınlatan anlakalır evren bakımından şöyledir: Evrenin bütününe ait bir ilk ilke yerine Kronos geçirilir, Aither ile Khaos ilkelerinin yerine ve genel olarak varolanın yerine <evren> yumurtası benimsenir ve bu üçlü ilk <tanrılar kuşağını> meydana getirir. Ama ikincisine ise, döllenmiş ve tanrıyı <içinde> taşıyan yumurta ya da ışıldayan giysi ya da bulut girer, çünkü bundan Phanes doğar. Bunlar kimi yerde böyle, kimi yerde böyle, kimi yerde ise başka türlü felsefe yaparlar... Üçüncü <kuşak> olarak Metis'i akıl diye, **Erikepaios**'u güç diye, **Phanes**'in kendisini de baba diye görürler... İşte harcıalem Orpheusçu tanrıbilim böyledir.

13 Damaskios 123 = 1 B 13:

Hieronymus ile Hellanikos'a göre, ağızdan ağıza dolaşan Orpheusçu tanrıbilim (eğer tek ve aynı şey değilse) şöyle: Başlangıçta su ve su maddesi vardı, bunların katılaşmasıyla toprak oluştu. O bu iki ilkeyi, suyu ve toprağı, ilk ilke olarak koyar. Üçüncüsü de bu ikisinden doğan, bir boğa ile arslan kafasına, ortada ise bir tanrı çehresine sahip olan, sırtında kanatlar bulunan bir ejderhadır; adı da **"hiç yaşlanmayan Kronos"** ve de Herakles'tir. Onunla birlikte, Adrasteia gibi aynı öz olan **zorunluk** maddi değildir, bedeni yoktur, evrenin bütününe yayılmakla ve onun sınırlanna değmektedir. Kanımca bu, üçüncü ilke sayılmaktadır..., yalnız tanrıbilim rapsodlarının yazarı her şeyi yaratan nedeni anlatmak için, onu iki cinsiyetli olarak tasarlıyor. İşte bu Kronos, yani ejderha evrene üçlü bir tohum salıyor: Nemli Aither, sınırsız Khaos ve üçüncüsü de sise benzer Erebos... Ama Kronos bunlarla

birlikte evrene bir de yumurta bırakıyor... Ve üçüncü olarak sırtında altın kanatlar bulunan iki cinsiyetli bir tanrı yaratıyor, boynuzlarının ucunda boğa başları, kendi başında ise her cins vahşi hayvana benzeyen korkunç bir ejderha <vardır>... Bu tanrıbilim "ilk doğan" <tanrıyı> övmekte ve ona **her şeyin** ve tüm evrenin **düzenleyicisi** Zeus adını vermektedir. Bu yüzden Pan diye de anılır.

14 Athenagoras 18 = 1 A 13:

Onlar <Orpheusçular>, tanrıların adlarını ilk kez bulan ve meydana çıkışlarını anlatan, her birinin neler yaptığını açıklayan Orpheus'un tanrılara ilişkin en doğru öğretiyi yaydığına inanırlar; onu büyük bölümüyle Homeros izler, çünkü o da tanrıların sudan geldiklerini kabul eder; "Şeyleri doğuran ana kucağı Okeanos". Kanısınca su tüm şeylerin ilkesiydi. Ama sudan çamur çökeldi, bu ikisinden başı bir arslana benzeyen, ikisinin (boğa ve arslan başlarının) ortasında bir tanrı çehresi bulunan bir ejderha meydana geldi. Onun adı Herakles ve Kronos'tu. Bu Herakles, içi tamamen dolu, yaratıcısının muazzam baskısı altında sürtünme sonucu iki parçaya ayrılan devasa bir yumurta bıraktı. Yumurtanın üst kısmından Uranos, alt kısmından Gaia oluştu. Ancak buradan iki cinsiyetli bir tanrı da doğdu. Uranos ile Gaia'nın birleşmesinden Klotho, Lachesis ve Atropos adlı dişi <tanrılar> ile "yüzer elli" Kottos, Gyges, Briareos adlı erkek tanrılar, Brontes, Steropes, Arges adlı Kyklop'lar doğdu. Ancak Uranos bunların elini kolunu bağlayarak Tartaros'a fırlattı, çünkü oğullarının kendisini tahttan indireceklerini öğrenmişti. Bunun üzerine öfkelenen Gaia Titanları doğurdu.

"Heybetli Gaia, 'Titanlar' diye de adlandırılan Uranos-çocukları'nı doğurdu, çünkü onlar güçlü, yıldızlarla kaplı Uranos'tan öc alacaklar."

15 Psoydo-Demosthenes Aristogeiton'a Karşı I 11 = 1 B 14:

Bize kutsal din törenlerini açıklayan Orpheus, Zeus'un yanı başında oturan hoşgörüsüz ve saygıdeğer Dike'nin insanlar tarafından yapılan her şeyi gözlediğini söyler.

16 Mermer Parium FGr Hist 239 A 14 II 995 = 1 B 15:

<Orpheus hakkında>... O kendi şiiriyle, Kore'nin kaçınlışını ve Demeter'in <onu> arayışını ve kendi eliyle ektiği tohumu anlatır.

17 Platon, Yasalar IV 715 E = 1 B 6:

Oysa tanrı eski öğretiye göre de her şeyin başını, sonunu ve ortasını elinde tutar ve doğası gereği deveranını tamamlayarak doğru yoldan hedefine gider. Ama onu, tanrısal yasayı çiğneyenlerin yargıcı Dike izler her zaman.

Psoydo-Aristoteles "Evren Üstüne" 7 = 1 B 6: Zeus'tur her şeyin başı da ortası da, her şey Zeus tarafından yaratılmıştır.

İlk Orpheusçu Ruh Öğretisi

18 Platon, Kratylos 400 BC = 1 B 3:

Kimileri beden ruhun gömütüdür diyor, çünkü düşüncelerine göre ruh mevcut varoluşta gömülüdür. Ve ruh belirttiği her şeyi bedene belirttiği için, bunu haklı olarak gömüt (belirti) diye adlandırıyorlar. Bu adı, daha çok işlediği suçtan dolayı ruhun ceza çektiğini düşünen, ama bu mahfazayı ruhun muhafaza edilmesi için bir hapishane simgesi sayan Orpheusçular koymuş gibime geliyor. Demek ki bu —adından da anlaşıldığı üzere— ruhun cezasını çekip bitirinceye kadar kalacağı bir mahfaza oluyor, ve <sözcükteki> tek bir harfi dahi değiştirmeye gelmez.

19 Bunu "Philolaos" Belgesiyle Karşılaştırınız <44 B 14>:

"Ruhun belirli ceza hükümleri nedeniyle bedende bir gömütteymiş gibi gömülü olduğunu geçmişin tanrıbilimcileri ile kâhinleri de onaylıyor."

20 Platon, Devlet II 363 C = 1 B 4:

Oysa Homeros ve Hesiodos'a karşılık Musaios ile oğlu, tanrılar tarafından doğrulara, onları daha çok taşkınlık yapmaya sürükleyen armağanlar verilmesini sağlıyor. Tanrılar vaatlerde bulunarak onları Hades'e götürürler. <bir şölen sofrasına> oturtarak dini bütünlerin katıldığı bir içki alemi düzenlerler. Başlarına çelenkler takıp sarhoş ederler, sanki erdemli olmanın ödülü sarhoşlukmuş gibi. Başka <kâhinler> ise tanrıları ödül bakımından daha da cömert kılarlar: Dini bütünlerle doğrulann arkalarında oğullar, torunlar bırakacağını, soylarının devam edeceğini açıklarlar. İşte doğruluğu bu ve buna benzer sözlerle ululartar. İmansızlarla doğruluktan sapanlara gelince, bunları <kehânetlerinde> Hades'te bir çamur çukuruna atarlar ve kalburla su taşımaya zorlarlar, başlarına kötü şeyler geleceğini henüz hayattayken sezdirirler.

21 Platon, Devlet II 364 E = 1 B 5:

Ve bazı kâhinler, Selene ile Musalardan geldikleri söylenen Musaios ile Orpheus'un bir yığın kitabını ellerine alırlar ve kurban törenlerini bu kitaplardaki talimatlara göre yaparlar; İşlenen haksızlıklardan kurtulmanın ve günahlardan arınmanın (ki bunlara "yetkinliğe ulaşma" törenleri derler) kurban adayarak hayatta da öldükten sonra da mümkün olduğuna yalnız tek tek insanları değil, üstelik devletleri de inandırırlar. Bu törenler öbür dünyada bizi kötülüklerden koruyacak, kurban adamayanların başına ise korkunç şeyler gelecekmiş.

Petelia'da Bulunan Altın Bir Levha Üzerindeki Yazı M.Ö. 4.-3. yy. = 1 B 17:

Hades ülkesinde sol tarafta, yanında ak bir selvi ağacı dikili bir kaynak bulacaksın; bu kaynağa yaklaşmaktan sakın! Soğuk suları Mnemosyne gölünden fışkıran, önünde bekçiler duran bir başka kaynak daha bulacaksın orada. O zaman şöyle de: 'Yeryüzü ile yıldızlı gökyüzünün oğluyum ben; ama aslım gökyüzünden gelmedir, siz de bilirsiniz bunu. Susuzluktan yandım. Çabuk bana Mnemosyne gölünden fışkıran bu soğuk sudan verin.' Bunun üzerine sana kutsal kaynağın suyundan verecekler ve böylece sen de diğer yarı-tanrılarla birlikte hüküm süreceksin.

23 Thurioi'de Bulunan Altın Bir Levha Üzerindeki Yazı, Aynı Dönemden = 1 B 18:

<Ölenin ruhu konuşur:> Ey Hades'in tanrıçası, Eukles, Eubuleus ve diğer ölümsüz tanrılar apak arınmış varıyorum yanınıza. Sizlerin bahtiyar soyunuzdan geldiğim için övünüyorum. Ama kader tanrıçası ile öteki tanrılar alt etti beni < bu aradaki sözcükler silinmiş, okunmuyor; bu yüzden anlamı belirsiz.> Böylece gam, keder dolu çevreden kaçtım ve tez adımlarla özlenen çevreye geldim, kendimi Hades tanrıçasının, sahibimin kucağına attım ve özlenen çevreye geldim.

<Tanrıçanın yanıtı:> Ey bahtiyar kişi, mutluluğu öven kişi! Ölümlü değil, bir tanrı olacaksın sen.

"Bir oğluk gibi düştüm sütün içine."

24 <No. 23'ün Başka Bir Kopyası (= 1 B 19), Ama İlginç Ayrılıklar Gösteriyor>:

Apak arınmış geliyorum sana ey Hades'in tanrıçası, Eukles, Eubuleus ve diğer tanrılar; sizlerin bahtiyar soyunuzdan geldiğim için övünüyorum. İşlediğim haksızlıklar yüzünden çektim cezamı <buradaki sözcükler okunmuyor>. Oysa şimdi, beni teveccüh göstererek

arınmışlarla kutsal kişilerin bulunduğu yere yollaması için yüce Persephone'ye[1] yalvarmaya geliyorum.

25 Euripides, Hippolytos 952 vd. = 1 A 8:

<Theseus Hippolytos'a> Haydi şimdi kansız gıdan[2] yüzünden böbürlen, kutsallığı elde et pazarlıkla. Efendin Orpheus'a tapın, takdir ederek kitaplarının çokluğunu belirt hayranlığını.

26 Aristophanes, Kurbağalar 1032 = 1 A 11:

Zira Orpheus öğretti bize dinsel törenleri ve kan dökmekten kaçınmayı, Musaios ise kehânetleri ve hastalıkları sağaltmayı.

MUSAIOS

1 Diogenes Laertius Pr. I 3 = 2 A 4:

Musaios Atina'da doğmuştu..., ve Eumolpos'un oğlu olduğu söylenirdi. İlk kez o yazmıştı bir "tanrıbilim" ve bir "Sphaira", ve iddia etmişti her şeyin tek bir <ilke>den meydana çıktığını, <günün birinde> tekrar bu ilkeye karışarak ortadan kalkacağını.

2 Pausanias I 14, 3 = 2 B 10:

Musaios'un yazdığı dizelerde —eğer gerçekten Musaios yazmışsa—, Triptolemos'un Okeanos ile Gaia'nın oğlu olduğu söylenir.

3 Pausanias X 5, 6 = 2 B 11:

Antiophemos'un oğlu Musaios'un yazdığı "Eumolpia" adlı Grek şiirinde, Delphoi kehânetini Poseidon ile Gaia'nın birlikte dinledikleri ve kehâneti Gaia'nın herkese duyurduğu anlatı-

1 Proserpina
2 Aslında: Cansız, yani bitkisel besin.

lır; Poseidon'a ise kehânet konusunda Pyrkon'un yardımcı olduğu söylenir

Daha Gaia'nın ağzından makul bir söz çıkar çıkmaz,
Ünü büyük yeri sarsanın[1] kölesi Pyrkon da konuşuverdi hemen.

4 Philodem, Dini Bütünlük Üstüne I = 2 B 12:

Ama Zeus'un başını Hephaistos'un ikiye böldüğü anlatılır, oysa Eumolpos ya da öyküyü yazan ozan bunu Palamaon'un yaptığını söyler.

5 Bkz. Pindar'a Kenar Notu, Olymposlar VII 66:

Musaios'un şiirinde, tam Athena'yı yaratacakken Zeus'un başını Palamaon'un ikiye böldüğü anlatılır.

6 Philodem, Dini Bütünlük Üstüne 137, 5 = 2 B 14:

Bazı şiirlerde her şeyin Nyks (Gece) ile Tartaros'tan meydana geldiği anlatılır; başkalarında ise Hades ile Aither'den. Akusilaos şeylerin önce Khaos'tan doğduklarını iddia ederken Titanomachie'nin yazarı da Aither'den geldiklerini söyler. Buna karşılık Musaios tarafından yazıldığı söylenen şiirlerde önce Tartaros ile Nyks'in (Gece'nin) var olduğu açıklanır.

7 Rodoslu Apollonios III, 1'e Kenar Notu = 2 B 15:

Musaios'a yakıştırılan şiirlerde Musaların iki <değişik> soydan geldikleri konu edilir, Kronos'un egemenliğindeki yaşlı Musalar ve Zeus ile Mnemosyne'nin soyundan gelen genç Musalar.

8 Aynı Yerde III, 1035 = 2B16:

Musaios'a göre, Zeus sevdasından yanıp tutuştuğu Asterie

1 Poseidon.

ile birleşmiş ve o da Perseus'u dünyaya getirmiş, daha sonra yine Zeus'tan Hekate adlı bir kızı olmuş.

9 Theophrast, Bitkilerin Öyküsü IX 19, 2 = 2 B 19:

Söylenildiğine göre, Tripolium bitkisi Hesiodos ile Musaios'un kanısınca her şeye iyi geliyormuş; bu yüzden insanlar açıkta çadır kurarak bu bitkiyi çıkarmak için geceleri toprağı kazıyorlar.

10 Pausanias X 9, 11 = 2 B 22

Atinalılar Aigospotamoi'de haksız yere yenildiklerini, komutanlarının kendilerine para karşılığında ihanet ettiklerini düşünüp aynı kanıyı paylaşıyorlar; Lysander'den armağan kabul edenlerin Tydeus ile Adeimantos olduğunu söylüyorlar ve iddialarına kanıt olarak da Sibylle'nin kehânetini gösteriyorlar. İleride olacaklar içinse Musaios'un kehânetine başvuruyorlar: "Komutanlarının ihaneti yüzünden Atinalıların üstünde yaman bir fırtına esiyor. Ancak teselli olacak bir yan var yine de, gerçi onlar kenti yeterince harap edecekler, ama bunun cezasını da çekecekler."

GİRİTLİ EPIMENIDES

1 Aelian nat. an. XII 7 = 3 B 2:

Namea arslanının da aydan düştüğü anlatılır gerçekten. Epimenides dizelerinde şöyle der bunun için: "Zira benim[1] soyum da, insanı korkudan titreten korkunç hayvanı, arslanı sırtından silkeleyip atan güzel saçlı Selene'den gelir; ama saygıdeğer Hera kışkırtınca kendisini <kudretli Herakles de tanrısal gücüyle> alt etti ve boğdu Nemea'da onu.

1 Olasılıkla burada Musaios konuşmaktadır.

Damaskios 124 I 320, (Eudemos fr. 117) = 3 B 5:

Oysa Epimenides ilke diye hava ile geceyi benimsiyordu; bu ikisinden de kanımca üçüncü ilke olarak, bu iki ilkenin karışımı olarak Tartarus meydana çıkmış; bu ikisinden de Titanlar... Ve bunlar birbirleriyle birleşince bir yumurta gelmiş dünyaya..., bundan da yine başka bir soy doğmuş.

3 Pausanias VIII 18, 2 = 3 B 6:

Giritli Epimenides de şiirlerinde Styx'i Okeanos'un kızlarından biri diye gösteriyor; ama Styx Pallas'la evlenmeyip, her kim ise Peiras adında birinden Echidna'yı dünyaya getiriyor.

4 Philodem, Dini Bütünlük Üstüne 61 b 1 = 3 B 8:

<Ozanlar> Typhon'un Zeus'un sultasına başkaldırdığını anlatıyorlar (örneğin Prometheus'ta Aischylos ile Akusilaos, Empedokles ve diğerleri). Ama Epimenides, Zeus uykudayken Typhon'un kaleye tırmandığını, bekçileri öldürerek saraya girdiğini yazıyor. Ancak Zeus yardıma koşuyor, sarayın düşman eline geçtiğini görünce yıldırımlarını göndererek onu öldürüyor.

5 Plutarch, Solon 12 = 3 B 10:

Ancak önemli nokta onun <Epimenides'in> tanrıları yatıştırmaya, günahlardan arınmaya ve yeniden başlamaya yarayan bir çareye başvurarak kenti[1] arındırmış ve kutsamış olmasıdır, onları tekrar hak ve hukuktan, birlikten yana çekmiştir. Ama onun Munichia'yı[2] gördükten sonra uzun uzun bu konuda düşündüğü ve çevresindekilere, insanın geleceği görmeyecek kadar kör olduğunu söylediği anlatılır. "Ati-

1 Atina.
2 Atina'nın liman kenti.

nalılar kentlerin kendilerine ne kadar zarar getireceğini sezmiş olsaydılar, surları dişleriyle, tırnaklarıyla söküp yıkarlardı."

6 Rodoslu Apollonios IV 57'ye Kenar Notu = 3 B 14:

Epimenides, Endymion'un tanrılar katına çıktığı zaman Hera'ya sevdalandığını, Zeus öfkeden küplere binince de ona kendisini sonsuz uykuya yatırması için yalvardığını anlatmaktadır.

7 [Euripides'in] Rhesos 36'sına Kenar Notu = 3 B 16:

Epimenides, Pan ile Arkas'ın Zeus ile Kallisto'nun ikiz çocukları olduğunu söylüyor.

8 Sophokles'in Oidipus Kolonos'ta 42'sine Kenar Notu = 3 B 19:

Epimenides, Eumenid'lerin Kronos'un kızları olduğunu söylüyor:

"Güzel saçlı altın Aphrodite, ölümsüz Moira'lar ve ışıl ışıl armağanlar dağıtan Erinys'ler ondan doğdular."

9 Aratos 30 vd. = 3 B 22:

Eğer doğruysa Kynosura ile Helike güçlü Zeus'un isteği üzerine Girit'ten gökyüzüne çıkmışlar, çünkü Dikta Kureta'ları Kronos'u bir yıl boyunca oyalayıp aldatırken onlar Zeus'u İda dağı yakınlarındaki bir mağarada kokulu Diktamnos bitkisine yatırıp beslemişler.

10 Aratos 46'ya Kenar Notu = 3 B 23:

"Dragon" takımyıldızı hakkında bir Girit söylencesi şunları anlatır:

Kronos kendilerine yaklaştığı zaman Zeus korkudan bir ejderha, sütanaları ise ayı kılığına girmiş ve böylece babasını yanıltmış, <evrenin> yönetimini eline alır almaz da sütanaları

ile kendisinin başından geçen bu olayı göğün kuzey kutup yörüngesinde ebedileştirmiş.

SYROSLU PHEREKYDES

Evrendoğum

1 Aristoteles, Metafizik IV 4. 1091 b 8 vd. = 7 A 7:

Ortalama bir yol tutturmuş olan ve her şeyi mit biçiminde ifade etmeyen eski tanrıbilimcilerden Pherekydes ile diğer birkaçı, ilk yaratıcıyı en üstün iyi diye tahmin ediyorlar <Pherekydes'in Zeus'unu açıklayan Aristoteles'in yorumu>.

2 Damaskios, İlkeler Üstüne 124 b = 7 A 8 <Eudemos fr. 117'den>:

Syroslu Pherekydes, üç ilk ilke olan Zas[1], Kronos ve Kton'un ölümsüz olduklarını söylüyor... Ancak Kronos onun[2] spermasından ateşi, nefesi <Pneuma> ve suyu yaratmış... beş uçurumla birbirlerinden ayrılan bunlardan "pentemychos" <belki "beş-dünya" ama anlamı tartışmalı> denen pek çok tanrı soyu ortaya çıkmış.

3 fr.1:

Zas, Kronos ve de Kton ölümsüzdü; ama Kton "yeryüzü" adını aldı, çünkü Zas yeryüzünü ona armağan etti.

4 Probus, Vergilius'un Çoban Şiirleri 6, 31 = 7 A 9:

Pherekydes de bu konuda sözbirliği ediyor[3], ama başka öğeleri de benimsiyor: Zas, Kton ve Kronos; bunları ateş, yer-

1 Zeus.
2 Zeus'un.
3 Evrenin "başlangıcı"nda henüz birbirlerinden ayrılmamış öğeler konusunda.

yüzü ve zaman diye tanımlıyor; ve hükmeden öğe Aither, hükmedilen yeryüzüymüş, zaman ise içinde evrenin yönetildiği öğeymiş.

5 Hermias, Pagan Öğretilerin Hicvedilişi 12 = 7 A 9:

Pherekydes ilkeler diye Zas, Kton ve Kronos'un adlarını sayıyor. Zas Aither, Kton yeryüzü, Kronos da zamanmış...

Lydus, Aylar Üstüne IV 3 = 7 A 9: Zeus güneşin ta kendisidir <Pherekydes'e göre>.

6 Tyroslu Maximus X = 7 A 11:

Ama Syroslunun <Pherekydes'in> şiirini ve bunun yanı sıra Zeus'u, Kton'u, Eros'u, Ophion'un meydana gelişini, tanrıların savaşını, ağacı ve giysiyi de anımsa.

7 fr. 2 Clemens Stromateis VI 53 = 7 B 2:

Böylece kanatlı meşe ağacının[1], üstünde asılı duran ustaca dokunmuş çuhanın ve Ham'ın[2] kehânetini konu alarak tanrıların alegorik giysileri hakkında Pherekydes tarafından söylenen her şeyin ne anlama geldiğini bilesiniz.

8 Grek Papirusu, Yay. Grenfell ve Hunt, Seri IIn. 11 S.23 = 7 B 2:

... ona[3] büyük büyük evler yaptılar. Ama her şeyi, eşyaları, hizmetkârları ve gerekli diğer şeyleri tamamladıktan, her şey hazır olduktan sonra düğün yaptılar. Düğünün üçüncü gününde Zas büyük ve güzel bir çuha parçası ördü ve üzerine renkli dokumalarla yeryüzünü, Ogenos'u ve Ogenos'un evini işledi... (Ve Zas Kton'a şöy-

1 Ağaç gövdesi biçiminde tasarlanan ve boşlukta durduğu düşünülen yeryüzü kastediliyor.

2 Nuh'un oğlu. Pherekydes ile Ham'ın kehâneti arasında bir bağ görmek elbette saçmadır.

3 Zas.

le dedi) Zira ben bunu senin düğünün olsun istedim, bununla sana saygılarımı sunuyorum. Ama seni selamlar ve benimle evlen derim. Söylendiğine göre bunlar önce açılış şenlikleriymiş. Tanrılarla insanlardaki görenekler buradan doğdu. Ama o dokunmuş çuhayı alarak ona cevap verdi...

9 Proklus Platon'a, Timaios 32 C = 7 B 3:

Phrekydes der ki, Zeus tam dünyayı yaratmak üzereyken, evreni karşıt <öğeler>den bir araya getirerek sevgiyle birleştirdiği ve her nesneye aynı uğraşı ve her şeyi etkileyen bir'liği telkin ettiği için, Eros'un kişiliğine bürünmüş.

10 Origenes, Celsus'a Karşı VI 42 <Celsus'tan> = 7 B 4:

Herakleitos'tan çok daha eski olduğu söylenen Phrekydes ise, orduların savaş düzeninde karşılıklı nasıl dizildiklerini, birinin komutanının Kronos, diğerinin de Ophion olduğunu, önce hangi taraf Ogenos'a[1] dökülürse onun yenilmiş sayılacağı konusunda anlaştıklarını anlatıyor; karşı tarafı Ogenos'a dökenlere ve galip gelenlere de gökyüzünde yer verilecekti. Ayrıca tanrılarla savaşan Titanların ve devlerin gizemleri ile bu düşünceler ve de Mısırlıların Typhon[2], Horos, Osiris hakkındaki rivayetleri arasında bir bağ bulunduğunu aktarıyor.

11 Byblos'lu Philon, Sanchuniathon <Eusebius, Kutsal Kitaba Giriş I 10, 50> = 7 B 4:

Pherekydes de tanrıların öyküsünü yazarken Fenikelilerin söylencelerini, adına Ophion dediği tanrı ile Ophionları çıkış noktası almıştır.

1 Okeanos'un Eskiçağ'daki adı.
2 Mısır tanrısı Seth.

12 Tertullian = 7 B 4:

Pherekydes, Kronos'un tüm ötekiler tarafından çelenklerle taçlandırılmış olduğunu anlatıyor.

13 fr.5 <Origenes, Celsus'a Karşı'dan VI 42> = 7 B 5:

<Evrenin> bu tarafı Tartaros'un ülkesidir; ama buraya Boreas'ın kızları, Harpya'lar ve rüzgârın gelini gözcülük ediyor. Küstahça davranıp böbürlenen tanrıları Zeus oraya fırlatıyor.

14 fr.13 a = Plutarch, Ay'ın Çehresi Üstüne 24 S. 938 B:

Achilleus ağzına bir lokma yiyecek koymak istemediği zaman Athena'nın ona damla damla Nektar ve Ambrosya içirdiğine, adına Athena denen ve de öyle olan Ay'ın Ambrosya yetiştirerek erkekleri besinsiz bırakmadığına, tanrıların bu şekilde beslendiklerine[1] inanıyor yaşlı Pherekydes.

Ruh Üstüne

15 Suidas s.v. Pherekydes = 7 A 2:

Ruhların göç ettiğini ilk kez o (Pherekydes) öğretmiştir.

16 Cicero, Tusculanae I 38 <Poseidonios'tan> = 7 A 5:

Yüzyıllar geçip giderken başkalarının da <bu öğretiyi yaydığına> kendi adıma inanıyorum, ama yazılı belgelerle sabit olduğu sürece, ruhların ölümsüz olduğunu ilk kez öne süren Syroslu Pherekydes'tir, yani çok eski çağdan bir düşünür; ancak o da atalarının soyundan gelen bir imparatorun egemenliğinde yaşamıştır <kastedilen Servius Tullius'tur; M.Ö. 578-538>.

1 Nektar ve Ambrosya ile.

17 fr.6 = Porphyrios, Nympha'ların Mağarası Üstüne 31:

Syroslu Pherekydes uçurumlar, çukurlar, inler, kapılardan söz ediyor ve bu nedenle ruhların doğuş ve ölüşlerini üstü kapalı geçiyor.

RHEGIONLU THEAGENES

1 İlyada Y 67'ye Kenar Notu B <Porphyrios'tan I 240> = 8 n 2:

Genel olarak tanrılara ilişkin öğreti zarar verici ve yakışıksız oluyor. Çünkü o <Porphyrios ?>, tanrı mitlerinin yakışıksız olduklarını öne sürüyor. Bu tür bir yargı karşısında bazılarımetne dayanarak <?> örneğin tanrıların <düşmanca> karşı karşıya gelmeleri gibi, öğelerin doğasından dolayı her şeyin alegorik olarak ifade edildiği kanısını paylaşıp bu güçlüğe bir çözüm arıyorlar. Savlarına göre kuru nemliyle, sıcak soğukla ve de hafif ağırla mücadele ediyormuş, aynca su ateşi söndürme, ateş de suyu kurutma yetisine sahipmiş ve aynı şekilde evreni oluşturan tüm öğelerin temelinde bir karşıtlık yatıyormuş ve evren bir an gelip son bulacakmış; ama bütün bunlar ebediyette devam edecekmiş. Ozan savaşları da, ateşe Apollon, Helios ve Hephaistos, suya Poseidon ve Skamandros, aya Artemis, havaya Hera vb. adını vererek kendi yaratıyor. Benzer şekilde manevi özelliklere ve durumlara zaman zaman tanrı adları veriyor, örneğin anlayışa Athena, anlayışsızlığa Ares, arzuya Aphrodite, akla da Hermes... <Ozanın> bu tür bir savunmaya başvurması çok eskidir; Homeros'tan ilk kez söz etmiş olan Rhegionlu Theagenes de bunun atasıdır...

ARGOSLU AKUSILAOS

1 fr.1 = Damaskios, İlkeler Üstüne 124:

Sanırım Khaos'u ilke olarak kabul eden Akusilaos olmuştur, ve onun her bakımdan kavranılamaz olduğuna inanmış-

tır; ama bu ilkeyi iki ilke izlemiştir: Eril ilke olarak Erebos, dişil olarak da Gece. Bu <ikisinin> birleşmesinden Aither, Eros ve Metis doğmuştur. Eudemos'un anlattığına göre o bu birleşmeden birçok tanrının daha doğduğunu iddia etmiştir.

2 fr.3 = Theokrit'e Kenar Notu, arg. XIII:

O <ozan> acaba Eros'u kimin oğlu yapsam diye tereddüt ediyor. Hesiodos'a göre o Khaos'la Gaia'nın, Simonides'e göre Ares'le Aphrodite'nin, Akusilaos'a göreyse Gece ile Aither'in oğludur.

3 fr.5 = Philodem, Dini Bütünlük Üstüne 92, 12:

Homeros, tanrıların habercisi yalnız düşler değil, üstelik Hermes ile İris de Zeus'un habercileridir diyor; bazılarına göre İris Hera'nın da habercisidir, hatta Akusilaos'a göre tüm tanrıların. Atinalı Pherekydes Hermes de tanrıların habercisidir diyor. Ve Akusilaos Harpya'ların elmalara gözcülük ettiklerini öne sürüyor, bunu Harpya'larla Hesperid'lerin tek ve aynı şey olduklarını düşünen Epimenides de söylüyor.

4 fr.6 = Philodem, Aynı Yerde 42, 12:

Hesiodos ile Akusilaos, ölümsüz köpek Kerberos'un ve diğer doğaüstü yaratıkların Echidna ile Typhon'dan doğmuş olduklarını anlatıyorlar, aynı şekilde, Hesiodos'a göre, Prometheus'un karaciğerini yiyen kartalın da.

5 fr.9 a = Philodem, Aynı Yerde 60, 16:

Akusilaos, Kronos'un, kendisini yeneceklerinden korkarak Hekatoncheire'leri[1] Tartaros'a fırlattığını, çünkü onların daha önce de bu türden suçlar işlediklerini bildiğini anlatıyor.

1 Yüz kollu devler.

6 fr.9 c = Philodem, Aynı Yerde 34 c:

Akusilaos, Herakles'in alevler içinde yanarak can verdiğini ileri sürüyor.

7 fr.10 = Philodem, Aynı Yerde 63, 1:

Halikarnassoslu Andron Genealojiler'de, Apollon'un Zeus'un emriyle Admetos'a hizmet ettiğini anlatıyor. Oysa Hesiodos ile Akusilaos, Zeus'un Apollon'u Tartaros'a fırlatmak istediğini, ama Leto ricada bulununca <bunun yerine> bir ölümlünün hizmetine gitmeye mahkûm ettiğini aktanyorlar.

8 fr.11 = [Apollodor] Kitaplık II 2:

Zeus ile birleştiği ilk ölümlü dişi Niobe'den oğlu Argos doğmuştur; ama Akusilaos'un iddia ettiği gibi Pelasgos da.

9 fr.13 <Aynı yerde II 6>

Akusilaos, Argos'u topraktan doğmuş diye tanımlıyor.

10 fr.14 <Aynı Yerde II 26>:

Proitos'un kızları Lysippe, Iphinoe, Iphianassa erginlik çağına geldikleri zaman çıldırmışlar; Hesiodos'a göre Dionysos törenlerini reddettikleri için, Akusilaos'un ifadesine göreyse tanrıça Hera'yı hiçe saydıkları için gelmiş başlarına bu iş.

11 fr.15 <Aynı Yerde II 94>:

O[1] yedinci iş olarak Herakles'e Girit boğasını yakalama görevini verdi. Akusilaos, bu boğanın Europa'yı denizden aşırıp Zeus'a getiren aynı boğa olduğunu öne sürüyor.

12 fr.16 <Aynı Yerde III 30>:

Aktaion, Autonoe ile Aristaios'un oğluydu. Khiron'un ya-

1 Tiryns kralı Eurystheus.

nında yetişmiş ve avcılık öğrenmişti. Sonradan Kithairon'da kendi köpekleri tarafından parçalanmıştı. Akusilaos'un anlattığına göre, Semele'ye talip olması Zeus'u öfkelendirdiği için ölümü böyle olmuştu.

13 fr.20 = Clemens, Stromateis I 102:

Akusilaos, Phoroneus'un ilk insan olduğunu söylüyor.

Eusebius X 10, 7'de Julius Africanus: Akusilaos'un anlattığına göre, Phoroneus Argive'lere hükmederken, Ogygos'un yönetimindeki Attika'da ilk tufan meydana gelmiş.

14 fr.21:

Okeanos kızkardeşi Thetis'le evlendi. Onlardan 3000 ırmak doğdu; bu ırmakların en yaşlısı ve en çok saygı göreni Acheloos'tur.

15 fr.27 = Rodoslu Apollonius IV 828'e Kenar Notu:

Akusilaos, Skylla'nın Phorkys ile Hekate'nin kızı olduğunu söylüyor.

16 fr.28 = Aynı Yerde IV 992:

Akusilaos üçüncü kitapta[1], Uranos'un hayalarının kesilmesi sonucunda toprağa saçılan spermalardan Phaiakların doğduklarını anlatıyor.

17 fr.29 (Aynı Yerde 1146):

Pek çok kişi postun altın olduğunu söylüyor. Oysa Akusilaos "Genealojiler"inde onun denizden mor bir renk aldığını iddia ediyor.

18 fr.33 = Odysseia X 2'ye Kenar Notu: H.Q:

Tufan günlerini yaşamış olan Deukalion Prometheus'un

1 "Genealojiler" kitabında (kitap ilk defa İskender döneminde bölümlere ayrılmıştır.)

oğluydu. Akusilaos'a göre, Okeanos ile Prometheus'un kızı Hesione'den doğmuştur.

19 fr.35 = Odysseia XIV 533'e Kenar Notu H.V.:

Atina kralı Erechtheus'un Oreithyia adında ve kusursuz güzellikte bir kızı vardı. Günün birinde kral kızına tören giysilerini kuşanarak süslenmesini emretti ve sonra onu "sepet taşıyıcı" olarak Athena Polias'a[1] kurban sunmak üzere Akropolis'e gönderdi. Rüzgar tanrı Boreas'ın kızı görmesiyle ona sevdalanması bir oldu ve izleyicilerle[2] koruyucular görmeden gizlice kaçırarak Trakya'ya getirip onunla evlendi; bu evlilikten Zetes ile Kalais adında iki çocukları oldu; sonra bu çocuklar gösterdikleri kahramanlıklar yüzünden, Argo gemisiyle <altın> postu getirmek için, yarı tanrılarla birlikte Kolkhis seferine çıktılar (öykü Akusilaos'undur).

20 fr.37 = Nikander, Theriaka[3] 11'e Kenar Notu:

Akusilaos, tüm ısıran <zehirli> hayvanların Typhon'un kanından çıktıklarını ileri sürüyor.

21 fr.38 = Pindar, Olymposlar IX 70 a'ya Kenar Notu:

Deukalion ile Pyrrha'nın öyküsünü herkes bilir. Akusilaos, onların arkalarına taşlar atarak insan soyunun meydana çıkmasına neden olduklarını onaylıyor.

fr.40 a (Oxyrhynchos Papirusu'ndan 1611):

Poseidon, Elatos'un kızı Kaine ile evlendi. (Kaine'nin ne Poseidon'dan ne herhangi birinden çocuğu olması isteniyordu) Bunun üzerine Poseidon onu insanların en

1 Atina kentinin koruyucu tanrıçasına.
2 Tanrıça Athena'ya saygı töreninin izleyicileri.
3 Zehirli hayvanların ısırmasına karşı panzehir.

güçlüsü ve silah işlemez bir erkek haline getirdi. Kendisine silahla saldıranı hemen altediyordu. İşte bu Kaineus[1] Lapith'lerin kralı oldu ve Kentaur'larla savaştı. Bir gün pazar meydanına bir mızrak dikti ve herkesin ona tapmasını emretti. Ama bu iş tanrıların hoşuna gitmedi, Zeus onu, mızrağa tapmak için herkesi zorlarken görünce, tehditler savurdu ve Kentaurları ona karşı kışkırttı. Kentaurlar da orada dikilen Kaineus'u tuttukları gibi toprağa çaktılar, üzerine işaret olarak bir kaya parçası koydular. Ve ölümü böyle oldu.

M.Ö. 6. Yüzyılda Astronomi İçerikli Eserler

HESIODOS

1 fr.2:

Kış Pelead'ları[2] batıp, sönerler <yani belirli bir günde>,

2 fr.3:

Sonra Pelead'lar kaybolurlar.

3 fr.4 = Plinius XVIII 213:

Hesiodos (çünkü onun adıyla anılan bir astronomi mevcut), Pleiad'ların, sonbaharda gün ile gece eşit olduğu zaman erkenden kaybolduklarını aktarıyor.

1 Anlışalan Elatos'un kızı dişiyken Kaine, bir erkeğe dönüşünce Kaineus adını taşıyor

2 Pleiad'lar: Süreyya, Ülker, Pervin yıldızları.

4 fr.5 = Aratos 172'ye Kenar Notu

Hesiodos Hyad'lar hakkında şöyle diyor:: Kharit'lere benzeyen kızlar, Phaisyle ile Koronis ve taçlı Kleeia, canayakın Phaio ve uzun giysili Eudore; yeryüzündeki insan soyu bunlara "Hyad'lar"[1] adını veriyor.

TENEDOSLU KLEOSTRATOS
(M.Ö. 520)

1 fr.1 = Euripides'in Rhesos 528'ine Kenar Notu:

Ama 80'den sonraki üçüncü günde[2] Arktophylax ışık saçarak <gökyüzünde> yerini aldığı zaman Akrep'in <ilk işaretleri>[3] şafağın sökmesiyle birlikte denize batarlar.

2 fr.2 = Plinius II 31:

Zodyaktaki burçları, önce Koç ve yay olmak üzere, sonradan[4] Kleostratos birbirinden ayrılmış olmalı.

3 fr.3 = Hygin, Yıldızlar Kitabı II 13:

Yıldızlar arasından Koç burcunu ilk defa Tenedoslu Kleostratos'un gösterdiği[5] söylenir.

4 fr.4 = Censorin 18, 5:

Bu sekizer yıllık devreleri Knidoslu Eudoxos'un düzenlediğine inanılır genellikle, oysa bunu ilk defa Tenedoslu Kleostratos'un gerçekleştirdiği anlatılır, ve daha sonra Herpalos, Nauteles, Menestratos'un yaptıkları gibi, kendi sekiz-yıllık-devre-

1 Hyad'lar yağmur mevsiminin başlamasıyla görünürler; adları yağmurdan gelir.
2 Yani 83. gün.
3 Burcun ilk yıldızları.
4 Anaximandros sodyakın eğik konumunu (ekliptik) keşfettikten sonra
5 Ayırt ettiği.

ler'ine ayları değişik tarzda kattıklarını açıklayan diğer astronomlar gelir.

YEDİ BİLGE

1 Platon, Protagoras 343 a = 10 n. 2:

<Sokrates konuşur:> Bunlar arasında Miletoslu Thales, Mityleneli Pittakos, Prieneli Bias, bizim Solon, Lindoslu Kleobulos, Khenaili Myson ve yedinci olarak Lakedaimonlu (Spartalı) Khilon sayılabilir. Hepsi Lakedaimonlulara özgü manevi gücün yandaşları, hayranları, çömezleriydiler[1]. Bu nedenle bilgeliklerinin kısa, anmaya değer özdeyişlerden meydana geldiği kolayca anlaşılır. Bunlar toplanıp bir araya gelmişler[2] ve bilgeliklerinin ilk ürünlerini Delphoi tapınağında Apollon'a sunarak dillerden düşmeyen şu özdeyişleri oraya kazımışlar: "Kendini bil!" ve "Aşırılıktan kaçın!" Bütün bunları niçin mi anlatıyorum? Çünkü bu söylediklerim eski filozoflara özgü bir tarzdı, yani kısa, veciz bir ifade tarzıydı. Hatta Pittakos'un bilgelerce övülen "iyi insan olmak zordur" sözü de dilden dile dolaşır.

2 Platon, Kharmides 164 d vd. = 10 n. 2:

<Kritias konuşur:> Ben kendi adıma, kendini bilmek demenin ağırbaşlılık[3] anlamına geldiğini iddia ediyorum ve bu sözleri Delphoi tapınağına kazıyan bilgeyle aynı fikirdeyim... Çünkü "kendini bil" ve "ağırbaşlı ol" sözleri, kimileri bunların değişik şeyler olduklarını düşünse de, tapınaktaki yazıyla benim iddia ettiğim gibi aslında tek ve aynı şeyi ifade ediyorlar. Sonradan "aşırılıktan kaçın" ve "kefaletin yoldaşı felaket" söz-

1 Sokrates'in fantezisi; gerçek anlamda bundan
2 Eski bir söylence.
3 Sophrosyne; tam olarak: Kendine hakim olmak.

lerini <tanrıya> adayan bilgeler de aynı şeyi hissetmiş olmalılar, çünkü onlar da "kendini bil" sözünü tanrının gelenlere bir selamı diye değil, bir öğüt diye almışlar. Bunun üzerine kendileri de yararlı öğütler vermekten geri kalmak istemeyerek <tanrıya> adamışlar.

3 Stobaeus III 1 = 10 n. 3: Phaleronlu Demetrios'un Yedi Bilgenin Özdeyişleri'nden:

I. Euagoras'ın Oğlu Lindoslu Kleobulos'un Sözleri

1. En iyisi ölçüyü kaçırmamak. - 2. Babayı saymak gerek. 3. Sık sık dinlemeli, çok konuşmamalı. - 9. Yurttaşlarına en iyi öğütleri ver. - 10. İsteklere gem vurmalı. 11. Asla zora başvurmamalı. - 12. Çocukları eğitmeli. - 15. Halk düşmanını devletin düşmanı saymalı. 17. Şarap içerken köleni dövme, yoksa seni sarhoş sanırlar. - 18. Dengin olan bir kızla evlen. Yüksek soydan birini alırsan efendin olur, akraban değil.

II. Exakestides'in Oğlu Atinalı Solon'un Özdeyişleri

1. Aşınya kaçma. - 3. İsteksizlik doğuran isteklerden kaçın. - 9. Çabuk dost edinme; edindiklerini de hemen terketme. 10. Boyun eğmeyi öğrenmişsen, emretmeyi de bileceksin. 12. Yurttaşlarına en hoşa gideni değil, en iyiyi salık ver.- 19. Yakınlarına karşı hoşgörülü ol. - 20. Görünmeyeni görünenden çıkar.

III. Damagetos'un Oğlu Spartalı
Khilon'un Özdeyişleri

1. Kendini bil. 7. Ölenleri övgüyle an. - 8. Yaşlıları say. - 10. Alçak düşürücü kazanç yerine kaybetmeyi tercih et; çünkü kayıp bir kez acı verir, ötekiyse her zaman. 15. Öfkene hakim ol. 19. Yasalara uy. 20. Haksızlığa uğrarsan uzlaş. Ama kötülük görürsen kendini savun.

IV. Hexamyes'in Oğlu Miletoslu
Thales'in Özdeyişleri

1. Kefaletin yoldaşı felaket. - 4. Kötü yoldan zengin olma. - 8. Anababana gösterdiğin sevgiyi yaşlılıkta çocuklarından bekle. - 11. Tembellik hoşa gitmez. 12. Kendine hakim olmamak zararlıdır. 13. Eğitim eksikliğine katlanmak zordur. 15. Zengin de olsan tembellik etme. 17. Acınmaktan çok gıpta edil. - 18. Ölçülü ol. - 19. Herkese güvenme.

V. Hyrrhas'ın Oğlu Lesboslu
Pittakos'un Özdeyişleri

1. Uygun zamanı kolla! - 2. Aklına koyduğun işten kimseye söz etme, başaramazsan gülerler. 10. Karaya güvenilir, denize güvenilmez. - 11. Kazancın gözü doymaz.

VI. Teutamides'in Oğlu Prieneli
Bias'ın Özdeyişleri

1. İnsanların çoğu kötüdür. - 3. İşe yavaş giriş, başladığına da sıkı sarıl. - 5. Ne iyi niyetli ne de kötü niyetli ol. - 15. İyi bir iş yapmışsan tanrılardan bil, kendinden değil.

VII. Kypselos'un Oğlu Korinthoslu Periandros'un Özdeyişleri

3. Aceleci insan tehlikelidir. 7. İstekler geçicidir, erdemlerse kalıcı. - 8. İyi günde ölçülü, kara günde temkinli ol. - 10. Anababana layık olduğunu göster. 12. Dostlarına karşı iyi günlerinde de kötü günlerinde de hep aynı şekilde davran.

İKİNCİ BÖLÜM

Eski İonya Doğa Filozofları

THALES

Thales'in kişiliği ve dünya görüşü hakkında bilgilerimiz ne yazık ki fragmanlar halindedir. Ancak yaşadığı yıllar (Antikçağ tarihçisi Apollodor'a göre) M.Ö. 624-546 olarak saptanmıştır. Babası olasılıkla Karya'lıydı —Hexamyes adı Karyalılara özgüdür—, ama annesi kesinlikle soylu bir Grek ailesinden gelmekteydi. Bu ilginç insanın kişiliği daha ilk yıllarda bir efsane haline gelmişti. 5. ya da 6. Yüzyılda onun adıyla birçok eser elden ele dolaşıyordu; yedi bilgeden en eskisi sayılıyor, vecizeleri ve hakkında anlatılan tipik anekdotlar abartısız bir hoşnutluk ve de gizli bir hayranlıkla kulaktan kulağa aktarılıyordu. Her ne kadar yaşadığı döneme uzansa da bu söylentilerin, en azından bir kısmının ihtiyatla karşılanması gerekir: Örneğin söylentilerden biri, dünyadan habersiz bu Miletoslunun yıldızlara bakarken önünü görmeyip kuyuya düştüğünden söz ederken, bir başkası da —ki bu daha inanılır olanıdır—, onun astronomi bilgisi sayesinde, Miletos'tan Chios'a kadar uzanan alandaki zeytin ağaçlarından elde ettiği ürünle spekülasyon yapan uzak görüşlü dahi bir pragmacı olduğunu ya da ömrünün son yıllarında, Krezüs'ün askerlerinin geçmelerini önlemek için Halys ırmağının yatağını değiştirdiğini aktarmaktadır.

Girişimci bir tüccar olarak onun, muhtemelen Atinalı Solon'la aynı günlerde Mısır'da bulunduğu ve firavunlar ülkesini, bu eski kültür ülkesini ve de insanlarını dikkatli gözlerle incelediği kesindir. Ayrıca düşünceleri de piramitler ülkesinden, Nil deltasından güçlü uyarımlar almıştır. Bu çok gezip görmüş Miletoslu aynı zamanda parlak bir politikacıydı; doğduğu kentin Krezüs'le birleşmesine karşı çıkmış, İonya kentlerine, özgürlüklerini korumak, teker teker Lidya kralının eline düşmemek için güçlerini bir araya getirmelerini, Teos'ta bir "panionion", yani ortak bir hükümet kurmalarını önermiştir, ki devlet adamlarına özgü böyle bir sağgörüye Grek halkının tarihinde oldukça ender rastlanır.

Felsefenin ve genelinde bilimin kurucusu olarak Thales'in önemine, kendisinden önceki filozoflar karşısındaki konumuna daha öne kısaca değinmiştik. Ama kendisinden sonraki düşünürler için —Grek biliminin ilk sorunu olan şeylerin ilkeleri sorusunu ortaya atması ve her çeşit doğaüstü gücü dışlayarak cevaplandırması bir yana bırakılırsa— taşıdığı önem şudur: Katışıksız rasyonel bir bilimin kurucusu olan Thales düşünmesine nesne diye doğayı almış ve şeylerin ilkesini ampirik verili bir maddede bulmuştur (ancak kendisini izleyen düşünürler gibi Thales'in de "cansız" madde kavramını henüz tanımadığı göz önünde bulundurulmalıdır; ona ve sonraki düşünürler kuşağına göre madde ile güç henüz birbirinden ayrılmamış, doğal bir bütündü). Bu iki olgu Grek felsefesinin ilk gelişim evresini belirlemiştir: Bütünüyle bir doğa felsefesi olan bu felsefenin adı "canlımaddecilik"tir (hylozoism), yani madde (hyle) burada canlı ve böylece hareket ve de değişme yetisine sahip sayılmaktadır. Bu en eski Grek felsefesi bu yüzden tamamen tektanrıcıdır.

Thales'in temel savları ile Platon dönemine kadar ulaşmış olan ruhlara ve tanrılara ilişkin görüşleri arasında gözle görülür bir bağ bulunmamaktadır.

A. Evren İmgesi

I. Astronomi

1 Herodotos I 74 = 11 A 5:

<Lydia kralı Alyattes ile Med kralı Kyaxares> denk koşullarda savaşıyorlardı; savaşın 6. yılında, bir çarpışma sırasında gün ansızın yerini geceye bıraktı. Bu değişmeyi Miletoslu Thales yılına, gününe kadar İonyalılara önceden bildirmişti, ve değişme de onun söylediği gibi tam vaktinde gerçekleşti.[1] <Bunun üzerine Lydialılarla Medler çarpışmaya ara verdiler.>

II. Matematik

Thales'in Mısırlılardan esinlenerek geometriyle ilgilendiğini Eudemos Geometrinin Tarihi adlı kitabında aktarıyor (11 A 11). Eudemos'a göre Thales üçgenlere ilişkin önemli pek çok teorem bulmuş (11 A 20). Gemiler arasındaki mesafeyi ölçtüğü, piramitlerin yüksekliğini gölgelerinden hesapladığı da söyleniyor (11 A 21). Ama bütün bunlar yeterince onaylanmadıkları için kesin değil. (Çünkü Eudemos'un elinde de Thales'ten kalma yazılı hiçbir belge yok; bu yüzden bilgilerinin neye dayandığı bilinmiyor).

III. Dünya İmgesi

2 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne II 13. 294 a 8 vd. = 11 A 14:

Bazıları dünyanın suda yüzdüğü kanısında. Yüzme yetisi-

1 Bu güneş tutulması, modern astronomların hesaplarına göre M.Ö. 22 Mayıs 585 günü gerçekleşti.

ne sahip olduğu için dünyanın tıpkı bir tahta parçası ya da benzeri nesneler gibi <suyun üstünde> kaldığına inanan Miletoslu Thales'in bu öğretisi, bize en eski öğreti olarak ulaşmıştır.

1. Depremin Açıklanışı

3 Seneca, Doğabilimsel Sorunlar III 14 = 11 A 15:

Thales dünyanın su tarafından taşındığını öne sürüyor. Dünya bir gemi gibi hareket ediyormuş, ve suyun hareketliliği nedeniyle sallandığı zaman insanlar deprem oluyor diyormuş.

2. Nil Taşmalarının Açıklanışı

4 Herodotos II 20. Aetius IV, 1, 1 = 11 A 16:

Nil sularının taşma nedeni, (akış yönünün tersine eserek) onun denize dökülmesini engelleyen etesios[1] rüzgârlarıdır.

B. Felsefe

I. İlke

5 Aristoteles, Metafizik I 3. 983 b 6 vd. = 11 A 12:

İlk filozofların çoğunluğu şeylerde sadece maddi ilkelerin bulunduğuna inanıyorlardı. Çünkü şeylerin neden meydana geldiklerini, ilk olarak <yani başlangıçta> nereden ortaya çıktıklarını ve son olarak <yani sonuçta> neye karışarak yok olduklarını, gerçi tözün olduğu gibi kaldığını, ama durumlarının değiştiğini, işte bütün bunları şeylerin öğesi ve ilkesi <Arché> diye açıklıyorlar ve bu yüzden böyle bir tözün <Physis>[2] her zaman olduğu gibi kalacağını düşünerek, herhangi bir şeyin

1 Yaz aylarında Ege denizinde kuzey-doğu yönünden eser rüzgar.
2 Aristoteles "Physis" sözcüğünü "Arché" gibi aynı anlamda kullanıyor.

<hiçten> doğmayacağına ve <hiçe> karışarak yok olmayacağına inanıyorlar... Zira kendisi olduğu gibi kalırken diğerlerini meydana getiren bir tek ya da birçok tözün mevcut olması gerekir. Böyle bir ilkenin sayısı ve çeşiti konusunda hepsi söz birliği etmiyor, sadece bu tür felsefenin kurucusu olan Thales suyu ilke olarak açıklıyor (bu nedenle dünyanın suda yüzdüğünü sanıyor)...

II. Ruh Üstüne

6 Aristoteles, Ruh Üstüne I 2. 405 a 19 = 11 A 22:

Hakkında söylenenlere bakılırsa Thales'in ruhu hareketli bir şey saydığı anlaşılıyor; eğer başka türlü ifade etmemişse, demiri hareket ettirdiği için mıknatıs taşının bir ruha sahip olduğunu iddia ediyor.

III. Tanrılar üstüne

7 Aristoteles, Metafizik I 5 411 a 7 = 11 A 22:

Ve kimileri evrene ruhların karışmış olduğunu öne sürüyor; belki Thales bu yüzden her şeyin tanrılarla dolu olduğuna inanmıştır.

ANAXIMANDROS

Thales hakkında bilgilerimizin büyük bölümü pek emin olmayan söylentilere dayanır ve bu ilk Grek filozofun düşüncelerinden çok azına güvenilir gözüyle bakabilirken, kendinden öncekileri tamamen gölgede bırakan ve bir çığır açan Anaximandros'ta şansımız daha yaver gitmiştir. Antikçağ tarihçisi Atinalı Apollodor bir kitaplıkta Anaximandros'un bir eserini bulmuş ve düşünürün kendi hakkında bir açıklamasına dayanarak onun M.Ö. 547/46 yıllarında 64 yaşında olduğunu

saptamıştır. Güvenilir kaynaklara (Apollodor) göre Anaximandros M.Ö. 611 yılında doğmuş ve 546 yılında ölmüştür. Onun Thales'le aynı yıllarda Miletos'ta yaşadığı, ondan 15 yaş küçük olduğu, kendisini tanıdığı ve düşüncelerinin birbirine çok yakın olduğu da kesindir. Thales'te olduğu gibi Anaximandros'ta da aynı temel sorun ön plandadır: İlkenin (arché) özü sorunu. Günümüze ulaşan söylentiler onu "Thales'in öğrencisi ve izleyicisi" diye tanımlar. Hatta burada, daha sonraki kaynaklarda geçtiği gibi, bir düşünürler birliğinin, bir "filozoflar okulu"nun başlangıcı da söz konusudur.

Anaximandros'un eseri Grek dilinde düzyazı olarak kaleme alınmış ilk kitaptır. Bu olgu dahi Grek insanının, ya da en azından öncü bilgelerin düşüncelerinin, deyim yerindeyse bir anda değiştiğini göstermektedir: Bu "öncüler"in düşün dünyasında mitsel düşünce tamamen aşılmış ve inancın ve de şiir halindeki fantezilerin (Homeros ile Hesiodos) yaratıları yerine, sadece düzyazı biçimine uygun düşen gerçekçi, pervasız ve de rasyonel düşünme tarzı geçmiştir. Demek ki Anaximandros'un düzyazısı, felsefe ile bilimi kuracak olan kuşağın düşüncesinde meydana gelen köklü değişmenin ifadesi olmaktadır.

Bir doğa araştırıcısı ile doğa filozofunun ayrılmaz birliği Anaximandros'ta da görülmektedir. O her iki alanda da çığır açmıştır. Bu ilk fizikçiyi özellikle ilgilendiren konu "meteora", yani gökyüzündeki nesnelerdi. "Meteora"yı ve de depremi fizik yönünden ilk defa o açıklamıştır. Anaximandros'un bir astronom ve astro-fizikçi olarak önemini bize doksografik haberler kanıtlamaktadır. Dahası, sırf fiziksel bir evrendoğumu, yani evrenin, sırf gözleme ve rasyonel düşünmeye dayalı meydana geliş öyküsünü ilk kez tasarlayan, dünyamızın bir "evren", yani planlı şekilde düzenlenmiş bir bütün olduğunu ilk kez farkeden Anaximandros'tur. Ayrıca ilk haritayı çizen, bir "sphaere", yani bir gökküresi planlayıp gerçekleştiren de

yine odur. Ama, özellikle yeryüzünün boşlukta durduğunu keşfetmesi ve bunu matematiksel yönden temellendirmesi o gün için duyulmamış, hatta akıl almaz bir varsayımdır. Öte yandan canlı varlıklarla insanın meydana gelişine ilişkin cüretkar düşünceleri bütün bunlara saygın bir karşıtlık oluşturmaktadır.

Önceli Thales'e karşılık filozof Anaximandros'a gelince: Arché-kavramının özü ilk defa Anaximandros'ta açıklığa kavuşmuştur. Özellikle seçtiği arché kavramı Thales'inkine oranla çok büyük bir ilerleme anlamına gelmektedir. Anaximandros bu konuda, duyusal verili-olanı aşarak hedefi belli olan bir yönde metafizik bir kavrama doğru ilk adımı atmaktadır. Arché olarak niçin "sonsuz"u koyduğunu da bilmektedir. Çünkü sırf böyle bir kavram yaşam sürecinin sonsuza kadar devamını güven altına alabilir. Üstelik makro ile mikro evrendeki yaşam sürecini de arché'nin özü kavranabilir duruma getirecektir.

Anaximandros'un önemi büyük bir başka adımı da, ilkenin evrensel süreçteki etkisini tek tek tasarlama ve ancak ondan sonra kavranabilir duruma getirme denemesidir. Ne ki bu konuda kendisiyle, sonradan izleyicisi Anaximenes'in düzelteceği bir çelişkiye düşmüştür: Görünüşe göre Anaximandros sonsuzu nitel yönden homojen, ama hâlâ belirsiz bir madde yığını olarak düşünüyordu. Ancak bu görüş, karşıtların, yani karşıt nitelikli maddelerin kendilerini fiili değil, sadece gizil olarak içeren sonsuzdan 'ayrıldıkları" varsayımına ters düşmektedir.

Anaximandros'un asıl önemi, tüm olup bitenlere, yani toplam evrensel sürece egemen, ona içkin olan yasallık kavramını, yani evrensel yasa kavramını ilk defa insan düşüncesinin kapsamına almış olmasıdır. Anaximandros "sonsuz" kavramıyla sonsuz (sınırsız) maddeyi kastettiği zaman, bununla sırf madde ile gücün henüz birbirinden ayrılmadığını anlatmak is-

tiyordu. Ama bu dünyada olup bitenler, Anaximandros'a ve izleyicilerine göre, harekete, asla sona ermeyen harekete dayanmaktadır. Bu hareket, ilkenin özüne ait olduğuna göre, ilke de özü vasıtasıyla olup bitenleri, yani makro ve mikro evrendeki yaşamı kavranabilir duruma getirecektir.

A. Evren İmgesi

I. Astronomi

1 Diogenes Laertius II 2 = 12 A 1:

O bir sphaere[1] de planlayıp gerçekleştirdi.

2 Simplicius, Aristoteles'in Gökyüzü Üstüne 471'ine = 12 A 19:

<Gezegenlerin> büyüklüğü ve uzaklıklarını ilk kez Anaximandros araştırmıştır; bunu, gezegenlerin uzayda dıştan içe doğru sıralanışlarının Pythagorasçılarca saptandığını iddia eden Eudemos aktarıyor. Güneşle ayın büyüklüğü ve uzaklığı, görülüp anlaşılmalarını sağlayan tutulma olayı sırasındaki gözlemler nedeniyle bilinmektedir. Aynı şeyi, olasılıkla Anaximandros da Merkür ile Venüs'ün bunların[2] önünden geçmeleri nedeniyle bulmuştur.

3 Hippolytos I 6, 5 = 12 A 11:

Güneşin çevresindeki daire <Anaximandros'a göre> dünyanın 27 misli, ayın da 19 mislidir.

4 Aetius II 21, 1 = 12 A 21:

<Anaximandros'un savına göre> güneşin kendisi dünya kadarmış, ama sahip olduğu hava deliğini kendisine sağlayan

1 Gökküresi; büyük bir yarım küre, alttan bakıldığında kürenin iç kısmında bulunan tüm burçlar (belirli bir andaki durumları) açık seçik gösterilmiştir.

2 Güneşle ayrı.

ve kendisini taşıyan çevresindeki daire ise dünyanın 27 misliymiş.

5 Aetius II 15, 6 = 12A18: <Bkz. Hippolytos I 6, 5>:

Tüm yıldızların üstünde güneş bulunuyor, onu aşağıya doğru önce ay, sonra sabit yıldızlar ve gezegenler izliyormuş.

1. Dönmelerin Nedeni

6 Aristoteles, Meteoroloji II 1. 353 b 6 vd. = 12 A 27:

Başlangıçta dünyanın yüzeyi nemliymiş, ama güneş tarafından kurutulunca <nemin> bir bölümü buğu haline gelmiş ve rüzgârların meydana çıkmasına, güneşle ayın dönmesine neden olmuş, geri kalan bölümü de deniz haline gelmiş; kurumaya devam ettiği için giderek azalacak ve günün birinde tamamen kuruyacakmış.

7 Achilles 19 <46, 20 M., Poseidonios'tan> = 12 A 21:

Aralarında Anaximandros'un da bulunduğu kimileri, tekerlek biçimindeki güneşin ışık yaydığını iddia ediyorlar. Tekerlekte ispitlerin çıktığı, dış çevreye uzandığı dingil başlığının içinin boş olması gibi, güneş de boşluktan ışık yaymakta, ışınları çevreye göndermekte ve onların dıştan <kendi dış çevresinden itibaren> daire halinde ışık saçmalarına neden olmaktaymış... Güneş, bir trompetten, bir körükten çıkar gibi, içi boş ve dar bir yerden ışık yaymaktaymış.

8 Aetius II 20, 1 = 12 A 21:

Güneş, araba tekerleğine benzeyen... bir daireymiş; ateşle dolu olan içi de boşmuş ve bir yerindeki körük gibi bir açıklık vasıtasıyla ateşin meydana çıkmasını sağlıyormuş.

2. Güneşle Ayın Hareketi

9 Aetius II 16, 5 = 12 A 18:

Anaximandros gezegenlerin, daireler <yani dairevi tekerlekler> ve her bir <gezegeni> döndüren <her bir gezegeni taşıyan> küreler tarafından hareket ettirildiklerini öne sürüyor.

3. Ay

10 Aetius II 25, 1 = 12 A 22:

Ay, araba tekerleği gibi bir daireymiş, güneşte olduğu gibi ortası boş ve ateş doluymuş; o da güneşinkine benzer eğik bir konuma ve körük borusu gibi tek bir hava deliğine sahipmiş. Tutulması <bize göre>, tekerleğin dönüşüne uygun şekilde oluyormuş.

11 Aetius II 24, 2 = 12 A 21:

Ay tutulması, ateşin çıktığı hava deliğinin tıkanmasıyla meydana geliyormuş.

12 Aetius II 28, 1 = 12 A 22:

Anaximandros, ayın kendine özgü bir ışığa sahip olduğunu iddia ediyor <?>.

II. Dünya

1. Konumu

13 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne II 13. 295 b 10 vd. = 12 A 26:

Kimileri —örneğin en eski düşünürlerden Anaximandros— dünyanın sahip olduğu eşitlik nedeniyle yerinde hare-

ketsiz durduğunu ileri sürüyor. Çünkü bir şey merkezde hareketsizse dış kenarlarında da durum aynıdır, artık ne yukarı ne aşağı ne de bu iki yönden birine doğru hareket edebilir. Üstelik karşıt yöne doğru hareket etmesi de olanaksızdır, bu yüzden zorunlu olarak hareketsiz kalır. Bkz. Hippolytos I 6, 3 Dünya muallakta hareketsiz duruyormuş, onu hiçbir şey yerinden kımıldatamıyor, her yönden eşit mesafeye sahip olduğu için yerinde hareketsiz duruyormuş.

14 İzmirli Theo 198, 18 = 12 A 26:

Anaximandros dünyanın muallakta ve evrenin merkezinde bulunduğunu iddia ediyor.

2. Dünyanın Biçimi

15 Psoydo-Plutarch, Stromateis 2 <Theophrast'tan> = 12 A 10:

Dünya, yüksekliği genişliğinin <yani taban çapının> üçte biri olan bir silindir biçimindeymiş. Bkz. Hippolytos I 6, 3 Dünyanın biçimi bir sütuna <yani bir sütun gövdesine> benzer şekilde kavisli, yuvarlakmış. Tabanının bir tarafında biz yürüyoruz <=biz bulunuyoruz>; diğer tarafı bunun karşısında yer alıyor.

3. Anaximandros İlk Haritayı Çiziyor

16 Agathemeros I 1 <Eratosthenes'ten> = 12 A 6:

Thales'in öğrencisi Miletoslu Anaximandros meskûn dünyanın haritasını bir kağıt üzerine çizmeye kalkışan ilk kişidir. (Ardından Miletoslu gezgin Hekataios haritayı kimi noktalarda düzelterek herkesin hayranlığını uyandırmış.)

4. Denizin Meydana Gelişi

17 Aetius III 16, 1 = 12 A 27:

Anaximandros denizin başlangıçtaki bir tufandan kaldığını iddia ediyor; ateş, taşan suların büyük bölümünü kurutmuş, ama geriye kalanlar kaynama nedeniyle dönüşmüşler.

5. Sismoloji

Anaximandros'un depremi açıklayıp açıklamadığı Ammian XVII 7, 12 = 12 A 28'e karşın kesin değildir, çünkü Ammian (ya da yazıcısı) görünüşe göre Anaximandros'la Anaximenes'i birbirine karıştırmıştır.

III. Meteoroloji

18 Hippolytos I 6, 7 = 12 A 11:

Havadaki buğunun en ince tanecikleri yalıtlandığı ve bir araya toplanarak harekete geçtiği zaman rüzgâr meydana geliyormuş.

19 Aetius III 7, 1 = 12 A 24:

Rüzgâr, havadaki en ince ve nemli tanecikler güneş tarafından harekete geçirildiği ya da eritildiği zaman meydana gelen bir hava akımıymış.

20 Aetius III 3, 1 = 12 A 23 <Gökgürültüsü, Yıldırım, Şimşek Kasırga Üstüne>:

Anaximandros bütün bu süreçlere pneuma'nın[1] yol açtığını iddia ediyor. Bu pneuma kalın bir bulut tabakasıyla sarılmış ve kendine zorla bir yol bularak taneciklerinin inceliği ve hafifliği yüzünden buradan çıkmışsa, o zaman <bulutun> parça-

1 Sıkıştırılmış, büyük bir baskı altında bulunan havanın.

lanması gürültüye, bulutun karanlığına[1] karşılık pneulanması gürültüye, bulutun karanlığına[1] karşılık pneuma'nın genleşmesi de <şimşeğin> parlamasına neden oluyormuş.

B. Felsefe

I. İlke

21 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 24, 13 vd'ına = 12 A 9:

Praxiades'in oğlu, Thales'in öğrencisi ve izleyicisi Miletoslu Anaximandros sonsuz'un[2] şeylerin ilkesi ve öğesi olarak benimsemiş, ilke için bu adı ilk defa kullanan da o olmuştur. Ancak ilke olarak suyu ya da öğelerden birini değil, gökyüzünü ve içindeki dünyaları meydana getiren başka bir sonsuz tözü kabul etmiştir. **"Şeyler nereden meydana geliyorlarsa yok oluşları da suçluluklarına göre aynı yerde vuku bulur. Çünkü bunlar zamanın verdiği karara göre karşılıklı olarak suçlarının cezasını ve kefaretini öderler."** Dört öğenin birbiri içinde değişmesini gözlemlemiş olan Anaximandros herhalde bunlardan hiçbirini temel <dayanak> olarak kabul etmek istemiyor, tersine bunların yanında bulunan başka birini benimsiyordu...

22 Aristoteles, Fizik III 7. 207 b 35 Vd. = 12 A 14:

Sonsuz, madde olarak nedendir... Ama diğer düşünürler de sonsuzdan madde olarak yararlanıyorlar.

1. Anaximandros'un Sonsuzu İlke Olarak Benimsemesinin Nedenleri

23 Aristoteles, Fizik III 8. 208 a 8 = 12 A 14:

"Böylece oluş son bulmasın diye."

1 By contrast with the darkness of the cloud (Burnet).

2 "Apeiron" sözcüğü yalnızca sonsuz, yani sınırsız diye çevrilebilir ki, Anaximandros da kesinlikle bunu kastetmektedir.

24 Psoydo-Plutarch, Stromateis 2 <Theophrast'tan>:

Anaximandros'a göre her şeyin meydana geliş ve yok oluşunun tek nedeni sonsuz'muş... Ama o, yok oluşun ve çok daha önceki meydana gelişin, sonsuzdan bu yana bütün bu süreçlerin yinelenmesi nedeniyle gerçekleştiğini öne sürüyor.

2. Sonsuz'un Yüklemleri

25 Aristoteles, Fizik III 4. 203 b 6 vd. = 12 A 15:

Her şey ya "başlangıç"tır[1] ya da "başlangıç"tan <çıkar>; ama sonsuzun başlangıcı yoktur, aksi takdirde bir sonu da olurdu. Ayrıca o başlangıç olarak hem olmamış hem de ebedi olmak <zorundadır>. Çünkü olmuş olan her şeyin bir son bulması zorunludur ve her yok oluşun bir sonu[2] vardır. Bu nedenle, dediğim gibi, bunun başlangıcı yoktur, o daha çok tüm öteki şeylerin ilk başlangıcıymış, her şeyi kapsıyormuş, her şeyi sevk ve idare ediyormuş gibi görünüyor, tıpkı sonsuzu yanı sıra ruh ya da sevgi denen son nedenlerden hiçbirini kabul etmeyenlerin iddia ettikleri gibi. Ve bu da tanrısal-olanmış. Çünkü Anaximandros ile doğabilimcilerden pek çoğunun kanısına göre o "ölümsüz" ve "ebedi"ymiş.

26 Hippolytos I, 61 = 12 A 11:

Bu <sonsuz> ebediymiş ve hiç kocamazmış; bütün dünyaları kapsıyormuş.

1 Sokrates'ten önceki felsefeye ilişkin doksografilarda bu sözcükle aynı zamanda ilke kavramı da kastediliyor, ama Aristoteles onu burada "başlangıç" anlamında kullanıyor.

2 Yani bitimi.

3. Hareketin Ebediliği

27 Hippolytos I 6, 2 = 12 A 11:

Hareket ebediymiş, bunun sonucunda gökler meydana gelmiş.

28 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 1121, 5 vd.'ına = 12 A 17:

<Anaximandros ile sonraki bazı fizikçiler hakkında>:

...Ve onlar hareketin ebedi olduğunu varsayıyorlardı. Çünkü hareket olmadan ne oluş ne de bozuluş olurmuş.

II. Şeylerin Sonsuzdan Meydana Gelişleri

29 Simplicius, Aynı Yerde 24, 13 vd. = 12 A 9:

Anaximandros şeylerin meydana gelişlerini ilk öğedeki nitel bir değişmenin sonucu olarak değil, ebedi hareket nedeniyle karşıtların birbirinden ayrılmasının sonucu diye kabul ediyor...

Simplicius, Aynı Yerde 150, 24 vd. = 12 A 9:

Ancak karşıtlar sıcak ve soğuk, kuru ve nemli ve de diğerleridir.

30 Aristoteles, Fizik I 4. 187 a 20 vd. = 12 A 9:

Anaximandros ile bazılarının öne sürdükleri gibi diğer filozoflar da tek bir maddeden, bu madde içinde var olan karşıtları ayırmaya kalkışıyorlar...

1. Evrendoğum <kısmen seçik>

31 Psoydo-Plutarch, Stromateis 2 <Theophrast'tan> = 12 A 10:

Anaximandros'a göre, sıcakla soğuğun ezelden beri var olan doğurucu gücü bu bizim dünyamızın meydana gelişi sı-

rasında ayrılmış ve buradan[1] yeryüzünün çevresindeki havayı bir ağacın kabuğu gibi saran alevden bir küre oluşmuş. Bu küre parçalanıp da tekerlek biçimi değişik dilimlere bölündüğü zaman güneş, ay ve yıldızlar meydana gelmiş.

32 Hippolytos I 6, 4 = 12 A 11:

Yıldızlar alevden bir daire biçiminde oluşmuşlar; yani evrendeki alevden ayrılmışlar ve evren tarafından kuşatılmışlar <sarılmışlar>. Ama <onlarda> hava delikleri olarak boruya benzer belirli açıklıklar varmış, bunlar vasıtasıyla yıldızlar görünürmüş. Tutulmalar da bu hava delikleri tıkandığı zaman meydana gelirmiş. Ayın büyüyüp küçülmesi de hava deliklerinin tıkanmasına ya da açılmasına bağlıymış.

33 Aetius II 13, 7 = 12 A 18:

Yıldızlar havanın tekerlek biçiminde yoğunlaşmasıymış; bunlar alevle doluymuş ve belirli yerlerdeki açıklıklardan yalazlar püskürtüyormuş.

2. Sayısız Dünyalar

34 Psoydo-Plutarch, Stromateis 2 = 12 A 10:

<Anaximandros'a göre> gökler ve <sayıları> sonsuz olan tüm dünyalar sonsuzdan ayrılmışlar.

35 Aetius II 1, 8 = 12 A 17:

Dünyaların sonsuz sayıda olduklarını kabul eden filozoflar arasından Anaximandros bunların birbirlerinden çok uzak mesafede bulunduklarını iddia etmektedir.

36 Psoydo-Plutarch, Stromateis 2 <Theophrast'tan> = 12 A 10:

Anaximandros'a göre bozuluş ve çok daha önceki oluş,

1 Ya da "bunun sonucunda"?

tüm <dünyaların> ezelden beri devresel olarak yinelenmesiyle gerçekleşiyormuş.

III. Canlı Varlıklar Üstüne

37 Hippolytos I 6, 6 = 12 A 11:

<Anaximandros diyor ki>, canlı varlıklar, güneşin etkisiyle buğu haline gelen nemden meydana gelmişler.

38 Aetius V 19, 4 = 12 A 30:

<Anaximandros>, dikenli kabuklara sarılı olan ilk canlıların nemde oluştuklarını <söylüyor>; zamanla bunlar kuru yerlere çıkmışlar ve kabuklarının düşmesinden sonra yaşam biçimleri kısa sürede değişikliğe uğramış.

1. İnsanın Oluşumu

39 Psoydo-Plutarch, Stromateis 2 <Theophrast'tan> = 12 A 10:

<Anaximandros'un iddiasına göre>, insan aslında değişik türdeki bir canlı varlıktan meydana gelmiş; savına neden olarak diğer canlı varlıkların doğar doğmaz geçimlerini kendilerinin sağlamalarını, buna karşılık sadece insanın uzun süre ana bakımına muhtaç olmasını gösteriyor. Bu yüzden insan yeni doğmuş varlık olarak başlangıçta da <şimdiki gibi> olsaydı, asla hayatta kalamazdı.

40 Hippolytos I 6, 6 = 12 A 11:

<Anaximandros> insanın başlangıçta başka bir canlı varlığa, yani balığa benzediğini <söylüyor>.

41 Censorin 4, 7 ve Plutarch, Şölen VIII, 8, 4 S. 730 E'deki Sorunlar = 12 A 30:

<Anaximandros öğretisinde>, ısınan su ile topraktan balıkların ya da balığa benzer canlı varlıkların meydana geldikleri-

ni <söylüyor>: bu varlıkların içinde insanlar gelişmişler ve çocuklar erginlik çağına gelinceye kadar <balıkların> içinde alıkonmuşlar; ancak daha sonra üstlerindeki kılıfı yırtmışlar ve artık kendilerini koruyabilecek erkekler ve de dişiler halinde gün ışığına çıkmışlar.

42 Plutarch'dan, Aynı Yerde:

Başlangıçta insanlar balıkların içinde gelişmişler ve beslenmişler, tıpkı bir köpek balığı gibi ve kendi işlerini kendileri görecek duruma gelince <balıklardan> ayrılmışlar ve karaya çıkmışlar.

2. Ruh Üstüne

43 Aetius IV 3, 2 = 12 A 29:

Anaximandros..., ruhun doğasının <yani tözünün> hava gibi olduğunu öne sürmüştür.

ANAXIMENES

Ününün zirvesine 546 yılında ulaşıp 525 yılında ölen ve Anaximandros'un "öğrencisi, izleyicisi" olan Miletoslu Anaximenes'in düşünceleri duyusal görüş alanında takılıp kalmıştır. Anaximandros'tan farklı olarak o da Thales gibi ilkeyi tekrar görünür bir tözde aramıştır. Ama yeryüzünün sadece bir kısmını örten suyu değil, sınırsızmış gibi görünen havayı uygun bulmuştur —ilkenin "sonsuz" yani sınırsız olması gerektiğini kendisine Anaximandros kanıtlamıştı—, çünkü bulut ve de yağmur, yani su haline gelen, ayrıca fırtına sırasında içinde şimşekler çakan, açıkçası ateş bulunan bu sınırsız havaydı. Ancak Anaximenes ilkesini seçerken başka bir düşünceden yola çıkmıştı: Kısmen de olsa hâlâ il-

kel düşünme tarzına bağlı kalarak insan nefesini, bedeni dolduran havayı insana can veren ilkeyle, insan "ruh"u (Psyche) ile bir tutmuştur. "Psyche" sözcüğü Grek dilinde iki anlama gelmektedir: Asıl anlamı soluk, sonra da canlıların özelliği gibi göründüğünden nefestir, yaşamın kendisidir; zaman geçtikçe genel olarak yaşam ilkesi anlamını kazanmıştır.

İlke seçiminde büyük önceline oranla Anaximenes bir gerileme gibi görünmekteyse de, başka yönden çok önemli bir ilerleme olarak belirmektedir. İlkenin evrensel süreçteki etkisi Anaximandros'ta "karşıtların ayrılması" tarafından pek öyle açıklığa kavuşturulamamıştı; hatta bu özgün görüş nedeniyle ilkenin bir'liği nitel bakımdan ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalmıştı. Oysa bu bir'liği korumak, ancak şeyler arasındaki tüm nitel farklar nicel farklara dayandırıldığı zaman, yani görünür şeyler arasındaki tüm nitel farklar eşit kalan hacimlerdeki bir çokluk ya da azlığa dayandırıldığı zaman mümkündü. Bu başarılı, kendi türünde dahice fikir Anaximenes'in aklına görünüşe göre bir gözlem sırasında gelmiştir, ki bu gözlem aynı zamanda doğa süreçlerinin araştırılmasında gerçek bir ilerleme sayılır: Anaximenes cisimlerdeki genleşmenin ısınmaya, büzülmenin de soğumaya bağlı olduğunu farketmiştir. Böylelikle şu sonuca varmıştır: Şeyler ilkeden ya yoğunlaşma ya da seyrekleşme vasıtasıyla meydana gelirler.

Bu şekilde ilkenin bir'liği kurtarılmış oluyordu. Ve bu noktada Anaximenes, Antikçağ'ı yaratan en tutarlı tektanrıcılardan biri olduğunu kanıtlıyordu. Çünkü o aynı zamanda hâlâ bir canlımaddeciydi. İçinde ilk madde ile ilk gücün birleşerek üst düzeyde bir sentez oluşturduğu ilkeyi hava diye koyan öğretisiyle Anaximenes geç Stoa felsefesine kadar uzanan bir öğretinin, her şeye hükmeden "pneuma" öğretisinin kurucusu olmuştur. Ancak Anaximenes'in asıl ilgi alanı görünür evrendir.

Ama evrendoğumunda bile ilkesi hemen temel sorun olarak belirir.

Anaximenes'in temel görüşlerinde Miletoslulara özgü archê kavramının ikircimli özü özellikle açığa çıkar: Bir yandan tüm olup bitenlerin nedeni archê sürekli hareket ve değişim halindedir; öte yandansa bu archê şeylerin, kendine özgü özü içinde hep aynı kalan ilkesidir. İşte sonradan önemli sonuçlara yol açacak gelişmenin nüvesi de burada yatmaktadır.

A. Evren İmgesi

I. Yıldızlar ve Oluşumları

1 Psoydo-Plutarch, Stromateis 3 = 13 A 6:

<Anaximenes'e göre> güneş, ay ve diğer yıldızlar aslında yeryüzünden oluşmuşlar. Bu nedenle güneşi yeryüzü diye tanımlıyor; ama güneş çok hızlı hareket ettiği için ısınmış ve bugünkü yanma durumuna gelmiş.

2 Hippolytos I 7, 6 = 13 A 7:

Yıldızlar yeryüzünden yükselen nem nedeniyle oluşmuşlar; bu nem seyrekleşince ateş meydana gelmiş; yükseklerde dolaşan ateştense yıldızlar ortaya çıkmış.

1. Töz ve Biçim

3 Hippolytos I 7, 4 = 13 A 7:

Yeryüzü yassıymış ve havada yüzüyormuş; ateşten oluşan güneş, ay ve diğer yıldızlar da yassı biçimleri nedeniyle havada yüzüyorlarmış.

2. Yıldızların Yörüngesi

4 Hippolytos I 7, 6 = 13 A 7:

Yıldızlar, kimilerinin zannettiği gibi[1] yeryüzünün altından geçerek hareket etmiyor, keçe külahın başımızda dönmesi gibi yeryüzünün çevresinde dönüyorlar. Ve güneş yeryüzünün altında kaybolarak batmıyor, daha çok yeryüzünün yüksek bölgeleri tarafından örtülüyor ve bizden iyice uzaklaştığı için <görünmez hale geliyor>.

5 Aetius II 16, 6 = 13 A 14:

Yıldızlar yeryüzünün altından geçerek hareket etmiyor, çevresinde dönüyorlar.

6 Aristoteles, Meteoroloji II 1. 354 a 28 vd. = 13 A 14:

Eski "meteorologlar"dan pek çoğu güneşin yeryüzünün altından geçmeyip çevresinde ve bu bölgede hareket ettiğine, ama yeryüzünün kuzeyde daha yüksek olması[2] sonucu güneşin burada kaybolduğuna ve geceye neden olduğuna inandıklarını <söylüyor>.

3. Yıldızların Dönüşü

7 Aetius II 23, 1 = 13A15:

Yıldızlar, yoğunlaşan ve tekrar geri tepen hava tarafından itildikleri için dönüyorlarmış.

4. Sabit Yıldızlar

8 Aetius II 14, 3 = 13A14:

Yıldızlar, buza benzer <gökkubbeye> tıpkı çivi gibi çakılıymış.

1 Anaximandros kastediliyor.
2 Yani, kuzeyde yüksek dağların bulunması nedeniyle

5. Karanlık Gök Cisimleri

9 Hippolytos I 7, 5 = 13 A 7:

Yıldızların bulunduğu bölgede yeryüzüne benzer ve onunla birlikte dönen cisimler de varmış.

6. Gökyüzü

10 Aetius II 11, 1 = 13 A 13:

Yeryüzünün dış çevresi gökkubbeymiş.

7. Evrenin Hareketi

11 Aetius II 2, 4 = 13 A 12:

Kimi <yani Anaximenes> yeryüzünün bir değirmen taşı gibi[1], kimi de bir tekerlek gibi döndüğünü sanıyor.

II. Gök Cismi Olarak Yeryüzü

12 Psoydo-Plutarch, Stromateis 3 = 13 A 6:

Hava yoğunlaşınca tamamen yassı biçimde olan yeryüzü meydana gelmiş. Bu yüzden, kolayca anlaşılabileceği gibi, havada yüzüyormuş.

III. Meteoroloji

1. Hava Varoluşunun Kanıtları

13 Hippolytos I 7, 2 = 13 A 7:

Hava tamamen eşit şekilde dağılmış olsaymış görünmezmiş; ama varoluşunu soğuk ile sıcak, nem ve hareket vasıta-

1 Yani, yatay.

sıyla duyuruyormuş. Ancak devamlı hareket halindeymiş. Çünkü değişen bir şey, hareket etmezse değişemezmiş.

2. Meteorolojik Süreçlerle Fenomenlerin Havadan Meydana Gelmesi

14 Hippolytos I 7, 3 = 13 A 7:

Hava seyrekleştiği zaman ateş haline geliyor; yoğunlaşınca da rüzgar; havanın yoğunluğu arttıkça önce bulut, sonra su ve toprak, aşırı yoğunlaşma sonucunda da taş haline geliyor. Hava yoğunlaşmışsa rüzgâr meydana geliyormuş, harekete geçince de esiyormuş. Hava bir araya toplanarak daha çok yoğunlaşınca bulut oluyor ve bulutlar <şiddetli basınç altında> suya dönüşüyorlarmış. Bulutlardan düşen sular donduğu zaman dolu meydana geliyormuş; bu nesne fazla nem içeriyor ve sonra donuyorsa o zaman da kar oluşuyormuş. Bulutlar hava akımlarının zoruyla[1] parçalandıklarında şimşek çakıyormuş. Çünkü o zaman parlak ve alevli bir ışın ortaya çıkıyormuş. Gökkuşağı da, güneş ışınları bir araya toplanmış havaya isabet ettiği zaman görünüyormuş. Isınma ve soğuma nedeniyle yeryüzü büyük değişmelere uğradığı zaman da deprem oluyormuş.

15 Aristoteles, Meteoroloji II 7. 365 b 6 vd. = 13 A 21:

Anaximenes'in savına göre, yeryüzü iyice ıslandığı zaman da kuruduğu zaman da üzerinde çatlaklar meydana geliyormuş, <sonra> buradan kopan toprak kütleleri <derin yerlere> düştüklerinde sarsıntı oluyormuş. Kuraklık günlerinde ve de aşırı yağmur yağdığı dönemlerde işte bu yüzden depremler meydana geliyormuş.

1 Hava basıncı nedeniyle

B. Felsefe

I. İlke

16 Aristoteles, Meteoroloji I 3. 984 a 5 = 13 A 4:

Anaximenes havanın sudan daha önce ve kesinlikle yalın cisimlerin ilkesi olduğunu iddia ediyor.

17 Aetius I 3, 4 = 13 B 2:

Anaximenes, şeylerin ilkesinin hava olduğunu öne sürüyor. Çünkü her şey bundan meydana geliyor ve zamanla buna karışarak çözülüyormuş. Şöyle diyor: **"Havadan oluşan ruhumuzun bizi yönetmesi gibi, tüm evreni de soluk ile hava kaplamaktadır."**

18 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 24, 26 vd. D'sine = 13 A 5:

Anaximenes de <Anaximandros> gibi temelde yatan tözün tek ve sonsuz olduğunu söylüyor, ama bunu onun gibi belirsiz bırakmıyor, havayı ilke diye açıklayarak belirliyor; aradaki fark seyreklik ve yoğunluktan ileri geliyor.

19 Psoydo-Plutarch, Stromateis 3 = 13 A 6:

Her şey havanın belirli şekilde yoğunlaşması ve tekrar seyrekleşmesi nedeniyle meydana geliyormuş.

20 Plutarch, Ahlak Yazıları 947 F = 13 B 1:

Anaximenes büzülen ve yoğunlaşan maddenin soğuk, buna karşılık seyrek ve gevşek —bu ifadeyi kullanıyor— maddelerin sıcak olduğunu iddia ediyor.

21 Cicero, Tanrıların Özü Üstüne I 26 = 13 A 10:

Anaximenes havanın tanrı olduğunu söylüyor.

II. Tek Evren

22 Simplicius Aristoteles'in Fizik 1121, 12 vd.'ına = 13 A 11:

Evrenin gerçi ebedi, ama her zaman aynı olmadığını, belirli devresel dönemlere uygun olarak değiştiğini iddia eden filozoflar evreni tek, doğmuş ve geçici sayıyorlar; bu öğretiyi Anaximenes, Herakleitos, Diogenes ve daha sonra Stoacılar yaymıştır.

III. Canlı Varlıklar

23 Aetius I3, 4 = 13 B 2:

Anaximenes, canlı varlıkların yalın ve tekdüzen hava ile soluktan oluştuklarını öne sürdüğü zaman yanılmaktadır.

24 Galen, Hippokrates'in "İnsanın Doğası" C.XV 25'ine = 13 A 22:

Ben, Anaximenes'in dediği gibi, insanların mutlaka havadan meydana geldiklerini iddia etmiyorum.

Ruh

25 Philoponos, Ruh Üstüne 9 = 13 A 23:

Anaximenes ile bazı Stoacılar gibi kimileri ruhun havaya benzediğini ileri sürüyor.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Pythagoras ve Eski Pythagorasçılar

Pythagoras'ın tarihsel varoluşundan kuşku duymak ne ölçüde yersizse, kişiliği ve felsefesi hakkında gerçek güvenilir kaynaklar da o ölçüde yetersizdir. Çünkü Pythagoras geriye hiçbir eser bırakmamış ve öğretileri Philolaos'a kadar (M.Ö. 440) hep ağızdan ağıza anlatılagelmiştir. Bu yüzden Pythagoras'ın felsefesine ilişkin bir doksografi de yoktur. Kişiliği ve öğretileri hakkında bilgilerimiz daha çok Herodotos ile Platon'daki bazı haberlere dayanmaktadır; ayrıca bunlara Aristoteles ile öğrencilerinde (Eudemos ve Aristoxenos) karşılaştığımız gerçek olması çok muhtemel haberler de eklenmektedir.

Olgunluk çağı Olimpiyatların 60. yılına (M.Ö. 540-537) rastlayan Samoslu Pythagoras, aktarılanlara (Aristoxenos) göre, despot Polykrates'in dayanılmaz baskısı yüzünden ülkesini terketmiş ve İtalya'nın güneyindeki Grek kenti Kroton'da kendine yeni bir yurt bulmuştur. Kısa süre sonra çevresinde Grek asıllı erkek ve kadınlardan oluşan büyük bir grup toplanmıştır, çünkü o burada, sağlığında dahi çömezlerince bir tanrı gibi yüceltilmesine neden olan örnek bir tarzda kişiliğinde canlandırdığı dinsel-etiksel idealleriyle birbirine sıkı sıkıya bağlı ve örgütlü bir ortaklık kurmuştur. Dinsel-etiksel reformcu Pythagoras'ın, yandaşlarına özel ilkeler içeren, ama takdis, çilecilik, et yemekten kaçınma, yaşamı hem dıştan

hem de içten "kutsama" gibi kuralları da getiren belirli bir yaşam idealini vazetmesi, bunu kendi kişiliğinde canlandırması bu ilginç insanın önemli yanlarından yalnızca bir tanesidir; diğeri de açıkça bilimsel araştırmalara ve spekülasyonlara, özellikle geometri, aritmetik ve astronomiye yönelmesidir.

Pythagoras'ın kurduğu birlik daha sağlığında güney İtalya'daki (kısmen de Sicilya'daki) Grek kentlerine hızla yayılmıştı, ama ölümünden sonraki yüzyıl içinde iktidar çekişmeleri yüzünden tamamen yıkılmış, hatta yok olmuştur; yandaşlarından birkaçı ise yakalarını zor kurtararak öğretisini Grek topraklarına taşıyabilmiştir (Philolaos ile Eurytos'un dinleyicileri olan son Pythagorasçılarla Aristoteles'in öğrencisi Aristoxenos karşılaşmış, görüşmüştür. Bu yüzden onların 4. Yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olmaları gerekir.) Başlayan çekişmeler karşısında Metapont kentine çekilen Pythagoras'ın ölümü M.Ö. 6. Yüzyıla rastlar; kendisinin bu kentte gömülü olduğu da söylenir.

Aristoteles bile asla Pythagoras'ın değil, hep "Pythagorasçılar"ın öğretilerinden söz eder. Bu öğretilerden hangisinin Pythagoras'a, hangisinin de, ister ilk ister ölümünden sonra gelen kuşak olsun, çömezlerine ait olduğunu elimizdeki yetersiz belgelere dayanarak ayırt etmek mümkün değildir. Ancak Pythagorasçı öğretiyi dogmalar tarihi açısından ele aldığımızda, daha sonraki Pythagorasçıların öğretileri bize olasılıkla Pythagoras'ın kendi öğretilerinden birkaçını çıkarsama olanağını tanımaktadır. Ne var ki, aşağıda sadece kesinkes Pythagoras'ın olan öğretilere ve düşüncelere yer verilmiştir.

Ancak felsefe tarihi açısından Pythagoras ile eski Pythagorasçıların "felsefesi" hakkında şu kadarını belirtmek mümkündür: Eski Ionyalılar —ayrıca Pythagoras büyük bir olasılıkla Anaximandros'un felsefesini tanıyordu ve ondan etkilenmiş-

ti— evrensel ilkeyi maddede bulmuş, maddeyi hareket ettiren ve geliştiren gücü henüz ondan ayırt etmemişken, Pythagoras ilk defa, ama kesinkes Anaximandros'un "geometrik" evren imgesinin etkisiyle, maddeyi hareket ettiren ya da düzenleyen ve geliştiren biçimi, yani matematiksel sayıyı bütünüyle esas olan evrensel ilke diye kabul etmiştir. Bununla evreni açıklamak için, titiz biçimde kuralları izleyen, gerçi şeylere içkin, ama tamamen madde dışı olan bir ilke bulunmuş oluyordu; bu ilke aynı zamanda çeşitli alanlara —örneğin müzikte uyum ve de genel olarak fiziksel ses öğretisine, evrendoğuma, hatta etik'e— verimli bir şekilde uygulanma yetisine sahipti.

Platon'dan önceki Pythagorasçılar —dinsel-mistik yaşam idealleri dışında— özellikle matematik, astronomi ve de müzik kuramıyla uğraşmışlardır; bu alanlar kendilerine, sayılar öğretisi ile spekülasyonlarının hakikatini özellikle doğrular gibi görünmüştür.

Sokrates'ten Önceki Filozofların Pythagoras'a ve Öğretisine İlişkin Sözleri

1 Xenophanes fr.7:

Ve —anlatıldığına göre— bir gün dövülen bir köpeğin yanından geçiyormuş; acıyıp şöyle demiş: "Yeter, <hayvana> vurma artık! Uluyup inlediğini duyunca tanıdım hemen, eski bir dostun ruhu var onda."

2 Empedokles fr.129:

Ancak aralarında biri vardı ki, olağanüstü bilgiye, muazzam bir düşünce zenginliğine sahipti, çok çeşitli, üstelik akıllıca eserler vermişti. Çünkü bir kez aklının tüm gücünü kullanınca kolaylıkla görüyordu birer birer her şeyi, on, hatta yirmi kuşak boyunca.

3 Herodotos II 123 = 14 A 1f.:

Bu öğretiyi ilk olarak, insan ruhunun ölümsüz olduğunu iddia eden Mısırlılar ortaya atmıştır; beden çürüdüğü zaman ruh sonradan mutlaka doğacak başka bir varlığa geçermiş; ama kara, deniz ve havadaki tüm varlıkları dolaştıktan sonra tekrar ileride dünyaya gelecek olan bir insanın bedenine girermiş; ruhun bu gezisi tam 3000 yıl sürermiş. Kimileri önce kimileri daha sonra olmak üzere Grekler de bu öğretiyi benimsediler ve kendi öğretileri gibi gösterdiler. Adlarını biliyorum, ama söylemem.

4 Herakleitos fr.40:

Bilgiçlik insanı akıllı yapmaz. Aksi takdirde Hesiodos ile Pythagoras, Xenophanes ile Hekataios da olurdu.

5 Herakleitos fr.129:

Mnesarchos'un oğlu Pythagoras herkesten çok bilimle uğraşmıştır ve bu eserleri tercih ettikten sonra, bunlardan kendi bilgeliğini, yani sanatların en kötüsü olan bilgiçliği çıkarmıştır.

ESKİ PYTHAGORASÇILAR: HIMERALI PETRON

1 Plutarch, Kehanetin Hükmünü Kaybetmesi 22 S. 422 b = V S. c. 16:

<Petron>, her kenarında 60 dünyanın yer aldığı eşkenar üçgen biçiminde düzenlenmiş 183 dünyanın var olduğunu <söylüyor>. Geriye kalan üç dünya üçgenin köşelerinde bulunuyormuş; ama ardı ardına sıralanmış bu dünyalar birbirlerine değiyor ve bir halka halinde sakin dönüyorlarmış.

METAPONTLU HIPPASOS

1 Aristoteles, Metafizik I 3. 984 a 7 = V. S. 18 n.7:

Metapontlu Hippasos ile Ephesoslu Herakleitos ateşi ilke olarak koyuyorlar.

2 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 23, 33'üne = V. S. 18 n.7:

Metapontlu Hippasos ile Ephesoslu Herakleitos, <sürekli> hareket halinde ve sınırlı olan tek bir evren kabul ediyorlar; ama ateşi ilke olarak koyuyorlar ve şeylerin yoğunlaşma ile seyrekleşme nedeniyle meydana geldiklerini, <vakti gelince> tekrar ateşe karışarak onda çözüleceklerini öne sürüyorlar; kanılarına göre ateş şeylerin temelinde yatan biricik tözmüş.

3 Diogenes Laertius VIII 84 = V. S. 18 n.1:

Metapontlu Hippasos gibi Pythagorasçılar da evrenin değişme süresinin sınırlı olduğunu iddia ediyorlar.

4 Clemens, Protrepticus 5, 64 = 18 A 8:

Metapontlu Hippasos ile Ephesoslu Herakleitos ateşin tanrı olduğunu söylemiştir.

5 Aetius IV 3, 4 = 18 A 9:

Parmenides, Hippasos ve Herakleitos ruhu ateş <yani, ateşten bir töz> diye kabul ediyorlar.

KROTONLU ALKMAION

Pythagoras ve eski Pythagorasçılar hakkında bilgilerimiz fragmanlar halindeyken, "Pythagoras yaşlandığında gençlik çağında olan", yani M.Ö. 6. Yüzyılın son otuz yılı içinde dünyaya gelmiş olan Krotonlu Alkmaion hakkında çok daha fazla ve bu konuda gerçekten büyük önem taşıyan bilgilere sahi-

biz. Aslında hekim olan Alkmaion Pythagoras'la ya da doğduğu kenti merkez tutan çağdaşı Pythagorasçılarla (örneğin Brotinos'la) hiç kuşkusuz yakın, hatta kişisel bir ilişki içindeydi. Ancak Aristoteles'in onu Pythagorasçılardan ayrı tutması göz önüne alınırsa, kendisinin bir Pythagorasçı olması pek muhtemel değildir. Onda, diğerleri bir yana bırakılırsa, Pythagorasçı sayılar öğretisinin izine rastlanmaz. Ama Pythagorasçı dogmalara olan yakınlığını, insan ruhunun ölümsüzlüğüne ve yıldızların tanrısal doğasına ilişkin görüşleri ele vermektedir. Ne var ki, bu iki öğretiyle olan bağı tamamen kendine özgüdür. Karşıt güçlerin dengesi olarak sağlık kuramına temel aldığı karşıtları değerlendirişi de Pythagoras'tan kaynaklanmaktadır. Bu kuram kuşkusuz bir spekülasyondan öteye gitmemektedir, her ne kadar Antikçağ tıbbı için dikkate değer de olsa, doğa felsefesi açısından bu tür spekülasyonların Grek bilimi için, özellikle tıp için taşıdığı tehlikeyi "Eski Tıp Üzerine" adlı eserin 5. Yüzyılda yaşamış yazarının açıkça gözler önüne sermesi çok doğaldır. Çünkü Alkmaion'un sağlık kuramı, titiz bir deneycinin tarafsız bir eleştiriyle tutarsızlığını kanıtladığı bir spekülasyondan başka bir şey değildir. Zira burada Pythagorasçı spekülasyonların Alkmaion üzerindeki etkisi trajik bir biçimde belli olmaktadır. Ancak Pythagorasçı düşünceden çok etkilenmiş olan bu Alkmaion başka bir alanda büyük, hatta çığır açan bir deneyci olarak belirmektedir. Çünkü "Pythagorasçılığı seçen" Alkmaion felsefe ve bilim alanında daha çok tıbbi psikolog olarak özel bir yer almayı hak etmiştir.

Daha M.Ö. 6. Yüzyılda Grek tıbbı, özellikle cerrahi sporcular kenti Kroton'da, Herodotos'un hekim Demokedes hakkında anlattıklarının da belgelediği gibi, şaşkınlık uyandıran bir gelişme göstermiştir. Alkmaion hayvanlar üzerinde yaptığı otopsilere dayanarak önemli bir keşifte bulunmuştur. Anatomi araştırmaları sırasında duyu organlarından sinirlerin çıktığını ve beynin belirli bölgelerine gittiğini görmüş ve böylece

beynin duyusal algıların merkezi organı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle görme sürecini açıklamasıyla ilgiyi çeken kapsamlı bir duyu fizyolojisi bile tasarlamıştır (ki bu, bilinen en eski denemedir). Alkmaion gözün saydam kısmını, dış nesneleri yansıtan ve bunların "görüntülerini ışık getiren yoldan" (yani görme sinirlerinden) beyine aktaran bir çeşit ayna diye kabul etmiştir.

Alkmaion'dan bu yana görme kuramı ve de duyu fizyolojisi Grek biliminin sorunları arasından hiç eksik olmamıştır.

Alkmaion üstelik düşünmenin, yani manevi yaşamın maddi temelinin beyin olduğunu da keşfetmiştir. Ve bütün bu araştırmalara bağlı olarak insanla hayvan arasındaki temel farkı da saptamıştır; ki bunu yaparken ilk kez algı ile düşünmeyi birbirinden ilkesel olarak ayırmıştır. Ayrıca tüm bilgilerin sınırlı olduğu savını da belirtmek gerekir.

Alkmaion'un felsefi ve de bilimsel görüşleri görünüşe göre tamamen farklı iki kaynaktan çıkmaktadır: Birincisi, Pythagorasçıların dinsel-mistik öğretileri, diğeri de sağın doğabilimsel araştırmalardır. Bu iki "kaynak"tan çıkan sonuçlar da bu nedenle içsel bir bağlama sahip değildir, daha çok birbirlerini dışlar. Alkmaion'un iç dünyasında adeta "iki ruh" yan yana yaşar; ama bu sorunu elimizdeki araçlarla çözmek mümkün değildir.

Öte yandan Alkmaion'un düşünür ve araştırmacı olarak özellikle yaşadığı dönem —M.Ö. 500— için çok ilginç ve önemli bir kişi olduğu meydandadır; düşünceleri hakkında daha fazla bilgimizin olmaması da gerçekten esef edilecek bir durumdur.

1 Aristoteles, Metafizik I S.986 a 22 vd. = 24 A 3:

Bu filozoflardan bazıları[1], çift çift saydıkları ilkelerin 10 adet olduğunu iddia ediyor: Sınırlı ve sınırsız, tek ve

1 Pythagorasçılar.

çiftl, bir ve çok, sağ ve sol, erkek ve dişi, duran ve hareket eden, doğru ve eğri, ışık ve karanlık, iyi ve kötü, kare ve dikdörtgen. Krotonlu Alkmaion da görünüşe göre aynı düşünceleri paylaşıyor; bu öğretiyi ya o Pythagorasçılardan ya da Pythagorasçılar ondan almıştır; zira Pythagoras artık yaşlanmışken Alkmaion gençlik çağındaydı. Ama o da bu filozoflarınkine benzer ifadeler kullanmıştır. Alkmaion insani şeylerdeki çokluğun aslında ikiye indiğini öne sürmektedir; bununla karşıtları kastediyor, ama bu filozoflar gibi belirli karşıtları değil, daha çok beyaz ve siyah, tatlı ve acı, iyi ve kötü, büyük ve küçük gibi gelişigüzel olanlarını. Demek ki o diğer şeyler hakkında belirli bir şey söylememiştir. Oysa Pythagorasçılar karşıtların sayısını ve ne olduklarını açık seçik ifade etmişlerdir. Böylece insan bu ikisinden[2] şeylerin ilkelerinin karşıtlar olduğu sonucunu çıkarabilmektedir.

2 Aetius V 30, 1 = Alkmaion fr.4:

Alkmaion'a göre sağlık, nemli ve kuru, soğuk ve sıcak, acı ve tatlı vb. gibi güçlerin dengede kalması vasıtasıyla korunuyormuş. Aralarından birinin "tek başına egemenliği" hastalığın nedeniymiş. Çünkü bunlardan birinin tek başına egemenliği zararlıymış. Hastalığın kaynağı aşırı sıcak ya da soğuk olup, nedeni de aşırı ya da az yemekmiş; yerinin "nerede?" olduğuna gelince, bu ya kanda ya ilikte ya da beyinde bulunuyormuş. Ancak zaman zaman dış nedenlerden dolayı meydana çıkan hastalıklar da görülüyormuş: Örneğin suyun[3] ya da toprağın[4] niteliği, aşırı çalışma, işkence ya da benzeri nedenler gibi. Buna karşılık sağlık, niteliklerin eşit oranda karışımından ileri geliyormuş.

1 Tek ve çift sayılar.
2 Pythagorasçılardan ve Alkmaion'dan.
3 İçme suyunun.
İklimin.

Makro ve Mikro Evren

3 Diogenes Laertius VIII 83 = 24 A 1:

Ay ve ayın <ötesindeki şeylerin> hepsi ebedi bir varoluşa sahipmiş.

4 Aetius II 16, 2f. = 24 A 4:

<Alkmaion> gezegenlerin sabit yıldızlara karşıt yönde batıdan doğuya doğru hareket ettiklerini <öne sürüyor>.

5 Aetius II 22, 4:

<Alkmaion'un dediine göre> güneş yassıymış.

6 Aetius II 29, 3:

Alkmaion, Herakleitos ve Antiphon ay tutulmasının tekne benzeri şeylerdeki dönme ve eğilmeler nedeniyle gerçekleştiğini söylüyorlar.

7 Clemens, Protrepticus 66 (I 50, 20 St.) = 24 A 12:

Alkmaion, ruhları olduğu için yıldızları birer tanrı sayıyor.

8 Aetius IV 2, 2:

Alkmaion'un kanısına göre ruh kendi kendine hareket ediyor ve devamlı hareket halinde bulunuyormuş; bu yüzden ölümsüzmüş ve tanrısal varlıklara[1] benziyormuş.

9 Aristoteles, Ruh Üstüne I 2. 405 a 29 vd. = 24 A 12:

Ruh hakkında Alkmaion'un da bunlarınkine[2] benzer düşüncelere sahip olduğu anlaşılıyor. Zira ölümsüz <varlıklara> benzediği için ruhun ölümsüz olduğunu iddia ediyor. Bu du-

1 Yani, yıldızlara.
2 Thales, Apolloniali Diogenes, Herakleitos.

rum, ruhun devamlı hareket halinde olmasından ileri geliyormuş. Bütün tanrısal <varlıklar> da devamlı hareket halindelermiş: Ay, güneş, yıldızlar ve tüm gökyüzü.

Alkmaion'un Psiko-Fizyoloji Alanındaki Büyük Keşfi

10 Theophrast, Duyusal Algılar Üstüne 25:

Alkmaion algıyı benzer-olan vasıtasıyla <benzer-olanın benzer-olan üzerindeki etkisiyle> açıklamayanlar arasında yer alıyor.

11 Theophrast, Aynı Yerde 26 = 24 A 5:

<Alkmaion'un öğretisine göre>, duyusal yetilerin tümü herhangi bir şekilde beyine bağlıymış. Bu nedenle beyin sarsıldığı ya da yer değiştirdiği zaman duyusal yetiler zarar görürmüş. Çünkü bu durum, duyusal yetilerin <işlevlerini görmesini sağlayan> "gözenekleri" de sarsıp etkilermiş.

12 Theophrast, Aynı Yerde 25:

Alkmaion kulaklarla işittiğimizi, çünkü bunların içinde bir boşluk bulunduğunu ve bu boşluğun ses çıkardığını (konuşmamızı sağlayan da ağızdaki boşluktur) iddia ediyor; hava ise karşıt yönde ses çıkarırmış[1]. Kokuyu, nefesimizi beyine kadar çekerek burnumuzla ve de nefes almakla duyuyoruz. Dille tatları ayırt ediyoruz. Çünkü dil sıcak ve yumuşakmış, bu sıcaklık vasıtasıyla <tatları> eritiyormuş. Gevşek ve hassas yapısı nedeniyle tatları alıyor ve <beyine> iletiyormuş. Gözler kendilerini çepeçevre saran su vasıtasıyla görüyorlarmış. Ancak gözde ateş bulunduğu belli bir şeymiş, çünkü göze bir darbe geldiğinde <gözdeki ateş> kıvılcımlar saçıyormuş[2]. Ama biz, eğer <ışığı> yansıtırlarsa parlak ve saydam şeyler va-

1 Yani, yankıya neden olurmuş.
2 Yani, sıçrayan kıvılcımlar görülürmüş.

sıtasıyla görürüz. Ve bunlar ne kadar katışıksız olurlarsa o kadar iyi görürüz.

13 Bkz. Hippokrates, Et Üstüne 17 (VIII 606 L.) = 24 A 10:

Görmeyi sağlayanın[1] önünde bulunan ve gözün kendisi gibi saydam olan bu ince tabakaların sayısı pek çoktur. Çünkü bu saydam-olanla ışığı ve tüm aydınlık nesneleri yansıtır. Ve bu yansıtılmış-olan vasıtasıyla görmek mümkün olur.

14 Chalcidius, Platon'un Timaios'una Yorum'da = 24 A 10:

Bu yüzden gözün yapısı açıklığa kavuşturulmalıdır; bu alanda pek çok kişi, özellikle değerli araştırmacı ve ilk kez otopsi yapma[2] cesaretini gösteren Krotonlu Alkmaion ve Aristoteles ile Herophilos'un[3] öğrencisi Kallisthenes önemli keşiflerde bulunmuşlardır. En büyük ve belirleyici ruh gücünün kök saldığı beyinden çıkarak doğal bir pneuma'ya sahip göz çukurlarına giden iki ince yol varmış. Bu <yollar> tek ve aynı kaynaktan, aynı kökten çıkıp alnın en içteki tabanına bir süre[4] bağlı kaldıktan <yani, paralel gittikten?> sonra, çatal biçiminde ikiye ayrılıp kaşların enine bir mesafe katettiği yere, yani göz çukurlarına geliyorlarmış ve zar gibi ince tabakaların doğal nemi aldıkları yerde dönerek göz kapaklarınca korunan göz kürelerini dolduruyorlarmış; bu yüzden daireler <?> adını alıyorlar. Işık getiren yolların tek ve aynı kaynaktan çıktıkları otopsiyle kesin olarak kanıtlanmıştır; ancak buradan, her iki gözün de <sadece> birlikte hareket ettiği, biri hareket etmeden diğerinin tek başına hareket edemeyeceği de ortaya çıkmıştır. Ayrıca gözdeki tözün dört ince tabakadan ya da eşit olmayan katılıkta perdelerden meydana geldiği anlaşılmıştır.

1 Esas görme faktörünün.
2 Hem de canlı hayvanlar üzerinde.
3 İskenderiyeli hekim ve beyin araştırmacısı (M.Ö. 3. yy)
4 Belirli bir mesafe boyunca.

15 Platon, Phaidros 96 A B = 24 A 11:

Düşünmemizi sağlayan kan mı, hava mı, yoksa ateş midir? Ya da bunların hiçbiri değil de, bize işitme, görme ve koklama faaliyetini bahşeden beyin vasıtasıyla mı düşünüyoruz? Ve buradan bellek ve de kanı mı oluşuyor; şayet hareketsiz, durgun[1] hale geldiklerinde bellekle kanıdan acaba bilgi mi gelişip doğmakta?

16 Hippokrates, Kutsal Hastalıklar Üstüne 14 = 24 A 11:

Beyin zarar görmediği sürece insanın aklı da yerindedir.

17 Hippokrates, Aynı Yerde 17:

Bu nedenle, aklın kanıtı beyindir, diyorum.

İnsanla Hayvan Arasındaki Temel Fark

18 Theophrast, Duyusal Algılar Üstüne 25 = fr.1 a:

Alkmaion'un savına göre, insanın diğer varlıklardan farkı düşünebilmesiymiş, diğer varlıklar gerçi duyularıyla algılıyorlar, ama düşünemiyorlarmış.

İnsanlarla Tanrılar Arasındaki Fark

19 Psoydo-Aristoteles, Sorunlar 17, 3. 916 a 33 vd. = fr.2:

Alkmaion insanların telef olmalarının nedenini, başlangıcı sonla birleştirememelerinde görüyor.

20 Diogenes Laertius VIII 83 = fr.1:

Peirithoos'un oğlu Krotonlu Alkmaion, Brotinos'a, Leon'a ve Bathyllos'a şöyle diyor:

Görünmez ve geçici şeyler hakkında kesin bilgiye yalnız tanrılar sahiptir; insanlara ise sadece <önemsiz> sonuçlar çıkarma izni verilmiştir.

1 Yani, istikrar kazandığı zaman.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kolophonlu Xenophanes

Miletosçu doğa felsefesinin başlıca özelliği tam anlamıyla rasyonel-fiziksel ve de dinamik diye tanımlanabilir. Felsefi düşüncenin bu neredeyse tamamen doğaya yönelişi, Anaximenes'in ölümünden (M.Ö. 525) sonra artık özgün bir düşünür çıkarmayan Miletos okulunun ortadan kalkmasıyla son bulmuştur. Hele Miletos'un Persler tarafından tahrip edilmesinden (M.Ö. 494) sonra geriye bu okulun sadece gölgesi kalmıştır. Ama bu yüzden, örneğin bir Anaximandros'un düşüncelerinin ve bu düşüncelerden doğan sonuçların silinip kaybolması gerekmiyordu. Üstelik Miletos'un çöküşünden önceki kuşaklar boyunca İonya biliminin tohumları Samoslu Pythagoras ile Kolophonlu Xenophanes tarafından deniz yoluyla batıya taşınmıştı. Farklı kişilikler olmalarına karşın her ikisi de görüşlerine ortak temel olarak Anaximandros'un düşüncelerini almışlar ve öte yandan, sonuçları değişik de olsa, çağın (yalnız Orpheusçu değil) mistisizminden belli ölçüde etkilenmişlerdi. Xenophanes 540 yılında "Medler geldiği zaman" 25 yaşındayken doğduğu kent Kolophon'u terkederek kendine uzaklarda yeni bir yurt aramıştır. Sicilya, Malta ve olasılıkla Mısır'a kadar uzanan yolculuklardan sonra Grek topraklarında bir rapsod olarak, yani Homeros destanını terennüm ederek yaşamını kazanan Xenophanes sonuçta Lukanya kıyıla-

rındaki Elea'da, eşsiz tapınağı nedeniyle bugün de tanınan Paestum yakınlarında kendine kalacak bir yer bulmuştur.

Gezileri sırasında insanları, kentleri ve gelenekleri tüm dikkatini vererek tanıyan, açık denizleri, yabancı sahilleri kendi gözleriyle gören ve çeşitli ulusların insanları arasında dolaşan bir kişinin yüreği, duyuları ve aklı açılır, duyarlı hale gelir; atalarının inanç ve ahlak anlayışına karşı tutumu farkında olmadan değişir, yabancı dilde tek bir söz duymamış, başka hiçbir ülke görmemiş olan yurttaşlarınınkinden farklı hale gelir. Kazandığı yeni deneyimler nedeniyle o güne kadar değerli ve saygın, üstelik doğal ve bu yüzden dokunulmaz bulduğu her şeyi karşılaştırmaya, hatta eleştiri süzgecinden geçirmeye ve de bağımsız şekilde düşünmeye başlar; geleneklerin baskısından kurtularak adım adım olgunlaşır ve günün birinde özgürce kendi yoluna gider.

Bütün bunlar, Grek düşün tarihinde iki bakımdan çığır açacak olan Xenophanes için de söz konusudur. Önce, deyim yerindeyse "aydınlanma"nın öncüsü olarak nomos'a (geleneklere, örflere) karşı, böylelikle de Grek sporcularının yüceltilmesine, mistisizme ve kehanete karşı ve de genel olarak mitler dünyasına, özellikle de halkının insanbiçimli çoktanrıcılığına, bir Homeros ile bir Hesiodos'un tanrılar dünyasına karşı çıkacaktır. Destan rapsodu olarak yakından tanıdığı bu ikisini özellikle hiç hoş görmüyordu. İşte bu noktada ilk defa bağımsız bir dehanın, Homerosçu neşeli-naif tanrılar dünyasına ve de Hesiodos'u meşgul eden Grek ilk çağının karanlık mitlerine karşı sert tepkisini görürüz. Ama Xenophanes bununla yetinmez. Geniş etnolojik bilgileri, bir ulusun tanrılarının bu ulusun sadece kendi özünün yansısından başka bir şey olmadığını anlama olanağını sağlamıştır kendisine, ve buradan da hiç çekinmeden, ulusların tanrı hakkındaki görüşlerinin onların çocuksu fantezilerinden doğan insanbiçimli bir yapı oldu-

ğu sonucunu çıkarmıştır. Bunun üzerine güçlü ahlaksal bir duygulanıma kapılarak özellikle halkının, klasik biçimiyle Homeros destanlarında görülen, insanbiçimli çoktanrıcılığını reddetmiştir. (Burada 7. ve 6. yüzyıl Grek "teologları" ile aforizmacılarının dinsel-etiksel düşüncelerinden doğan sonuçları görürüz; ki bunların tektanrıcılık eğilimleri ile tanrı kavramını manevileştirme ve ahlaksal konuma getirme uğraşları da gözden kaçmamaktadır.) İnsanbiçimli çoktanrıcılığa karşı giriştiği mücadelenin şiddetine karşın bu eleştirmen yalnız yadsımakla kalmamış, üstelik Grek ulusunun Homeros'tan bu yana büyük bir gelişme gösteren bilincine uygun, olumlu bir tanrı anlayışı da geliştirmiştir. Büyük Miletoslular gibi şeylerin bir'liğini ruhunda, yüreğinde hisseder, insanüstü, duyularüstü ve de görkemli sükunetini bozmadan bu evreni tüm parçalarıyla birlikte "aklın düşünme gücünü" kullanarak yöneten ve yönlendiren tanrının bu bütün-bir olan evrende cisimleştiğini gören Xenophanes'in karakteristik yanı da işte bu noktada belli olur. Çünkü Xenophanes'in tanrı hakkındaki görüşünün —günümüz diliyle ifade edersek— kamutanrıcı olduğundan kuşkulanmak için ciddi bir neden yoktur; o tek tanrıcı bir görüş değildir, tanrı kavramının ilkesel olarak manevileştirilmesi ve de ahlaksal konuma getirilmesiyle olan bağı içinde o gün için tamamen bir yenilik anlamına gelen, hatta insanbiçimli çoktanrıcılığa karşı hatır gönül dinlemeden mücadele edilmesi gibi aynı şekilde tanrı düşüncesi tarihinde de çığır açıcı olarak tanımlanması gereken bir düşünce tarzıdır. Ancak Xenophanes'in tanrıya ilişkin görüşünün, Grek metafiziğinin gelişmesi için ne dereceye kadar doğrudan bir önem taşıdığını Parmenides'le ilgili bölümde göstermeye çalışacağız.

Xenophanes'in "karakterine ilişkin imgeler" neredeyse grotesk bir tarzda modern araştırmacıların kafalarını karıştırmaktadır. Ama bütün yanılgılara (Tannery, Burnet, Reinhardt) kar-

şın. Xenophanes ciddi, ahlaksal-dinsel bir kişilik, hatta "spekülatif bir teolog" olarak yerini korumaktadır. (Buna karşılık "fizik"in, onun zayıf yanını oluşturmasına şaşmamalı; ama o bu alanda —örneğin jeolojik-pateontolojik bakımdan— yine de parlak gözlemlerde bulunmuş, sonuçlar çıkarmıştır.)

Xenophanes Miletoslu düşünürlerle Elea okulu arasında tarihsel bir köprü oluşturur. (Theophrast'a göre Anaximandros'u "dinlemiş" ve Parmenides'in "hocalığını" yapmıştır.)

Düşünür Xenophanes'in yaşamında bilinen başka gelişme evrelerinin bulunup bulunmadığı sorunu burada belirli nedenlerden dolayı tartışma dışı kalmaktadır.

A. Fizik

I. Astronomi

1. Güneş

1 Aetius II 20, 3 = 21 A 40:

Güneş kor haline gelen bulutlardan oluşuyormuş. Ancak Theophrast Fizik kitabında <Xenophanes'in kanısı diye> <onun> nemli buğudan çıkarak bir araya gelen ve böylece güneşi oluşturan ateş parçacıklarından meydana geldiğini söylüyor. -Bkz. Hippolytos I 14, 3 = 21 A 33: Güneş her gün, bir araya gelen küçük ateş parçacıklarından oluşuyormuş.

2 Aetius II 24, 4 = 21 A 41:

Sönme sonucunda güneş batıyor ve doğarken tekrar yeni bir güneş oluşuyormuş.

3 Aetius II 13, 14 = 21 A 38:

Kor haline gelen bulutlardan yıldızlar oluşuyormuş. Ancak bunlar gündüz sönüyor, gece ise kömür gibi tekrar kor haline geliyormuş. Çünkü <yıldızların> doğuş ve batışı <ateşin> yanması ve sönmesiymiş.

2. Ay

4 Aetius II 25, 4 = 21 A 43:

Ay, yoğunlaşan bir bulut kütlesiymiş.

5 Aetius II 28, 1:

Onun kendine özgü bir ışığı varmış.

6 Aetius II 29, 5 = 21 A 43:

Ve her ay ortadan kaybolmasının nedeni sönmesiymiş.

7 Aetius II 24, 9 = 21 A 41 a:

Yeryüzünün <coğrafik> enlem, kesim ve bölgelerine göre pek çok güneş ve ay varmış; ancak belirli bir anda <güneşin ya da ayın> diski yeryüzünün meskûn olmayan bir kesiminde kayboluyormuş ve böylece adeta bir boşluğa düşerek karanlığa neden oluyormuş. Güneş yörüngesinde sonsuza doğru gidiyormuş, ama uzaklığı nedeniyle yörüngesi daire gibi görünüyormuş.

8 Aetius II 30, 8 = 21 A 42:

Güneş, yeryüzünün ve üzerindeki canlı varlıklann meydana gelişi ve de yönetilmesi bakımından yararlıymış; buna ayın da katkısı varmış.

II. Meteoroloji

9 Aetius III 4, 4 = 21 A 46:

Atmosferdeki süreçler, harekete geçirici neden olan güneşin yaydığı ısı sonucunda gerçekleşiyormuş. Zira nem denizden yükselince <nemin> tatlı öğeleri çok ince parçacıklar halinde oldukları için yalıtlanmakta ve sis gibi yoğunlaşarak bulutları oluşturmaktadırlar, yoğunlaşma sonucunda yağmurun yağmasına ve rüzgârın esmesine neden olmaktadırlar.

10 fr.30:

Denizdir suyun ve rüzgârın kaynağı; muazzam ve güçlü deniz olmasaydı eğer, ne ansızın bulutlardan çıkan rüzgâr eserdi, ne ırmaklar akardı, ne de Aither'in yağmurları düşerdi, oysa muazzam ve güçlü denizdir bulutların, rüzgârların ve de ırmakların anası.

11 Aetius III 3, 6 = 21 A 45:

Şimşekler, hareket etmeleri nedeniyle bulutların aydınlanmasından ileri geliyormuş.

12 Aynı Yerde III 2, 11 = 21 A 44:

<Kuyruklu yıldız ve göktaşı gibi> bu tür fenomenler, kor haline gelen bulutların bir araya toplanmaları ya da hareket etmeleriymiş.

13 Aynı Yerde II 18, 1 = 21 A 39:

<Gemici ışığı:> Gemilerin üzerinde görünen yıldıza benzer ve "Dioskur'lar" da denen fenomenler, belirli bir hareket sonucunda aydınlanan bulutçuklarmış.

14 fr.32:

İris[1] denen şey de bir buluttur aslında, mor ve kızıl ve sarı ya da yeşil renkte görünür bakınca.

III. Coğrafya ve Jeoloji

15 Hippolytos I 14, 3 = 21 A 33:

Yeryüzü <aşağıya doğru> sınırsızmış ve ne hava ne de gök tarafından kuşatılıyormuş.

16 Aristoteles, Gökyüzü II 13. 294 21 vd. a = 21 A 47:

Kimi filozofların iddiasına göre yeryüzünün alt kısmı sonsuza kadar uzanıyormuş; onlar da, Kolophonlu Xenophanes gibi, bu durumu yeryüzünün kökünün sonsuzda bulunduğunu söyleyerek açıklıyorlar.

17 Hippolytos I 14, 5f. = 21 A 33:

Xenophanes'in kanısınca karalar denizle karışmış ve zamanla toprak nemli öğelerden ayrılmış. Elinde buna ilişkin kanıtlar olduğunu iddia ediyor, çünkü iç bölgelerde ve dağlarda midye kabukları bulunmuş, dediğine göre, Syrakusa'daki taş ocaklarında balıkların ve fokların, Pharos adasındaki kayaların derinliklerinde de bir sardalya balığının ve Malta'da ise akla gelen her çeşit deniz hayvanının izlerine rastlanmış. Bütün bunlar geçmişte her şeyin çamur haline gelmesiyle gerçekleşmiş ve izler çamurun içinde kuruyup sertleşmiş. Ancak karalar denize kayarak çamur haline gelseymiş tüm insanlar ölürmüş, ama sonradan tekrar oluşmaya başlarlarmış ve bütün dünyalar bu değişime uymak zorundaymış.

1 Yani, gökkuşağı.

B. Felsefe

1. Aydınlanmanın Öncüsü

18 fr.2:

Geleneksel spor müsabakalarında başarıdan başarıya koşan ve yurttaşları tarafından saygı gören bir kimse yine de benden değerli değildir. Çünkü benim bilgeliğim, erkeklerin kaba gücünden ve atlardan daha yararlıdır. Bu kült[1] her çeşit manevi esastan yoksundur. Bu nedenle kaba güce yetkin bilgelikten daha çok değer vermek büyük bir haksızlıktır. Halk arasında yetenekli bir yumrukçu olarak temayüz eden, müsabakalarda özel bir güç belirtisi sayılan ayağına tez olmasıyla ya da pentatlonda, güreşte kendini gösteren bir kimse, bu yüzden kentin refahına herhangi bir katkıda bulunmuş sayılmaz.

1. Hesiodos'un Mitsel Eserlerinin Reddi

19 fr.1, 21-24'ten:

Titanların ya da devlerin ve Kentaur'ların savaşlarını, yani geçmişin masallarını ya da yurttaşların mutluluk getirmeyen azgın çekişmelerini anlatmanın değil, tanrıları saygıyla anmanın vardır bir anlamı.

20 Cicero, Kehanet Üstüne I 3, 5 = 21 A 52:

Tannların hüküm sürdüğüne inanan filozoflar arasından yalnızca Kolophonlu Xenophanes <tann tarafından esinlenmiş> bir kehanete duyulan inancı asılsız diye reddetmiştir.

1 Atletlerin geleneksel şekilde ululanması.

21 Diogenes Laertius IX 19 = 11 A 1:

Tanrının <ya da evrenin> nefes alıp verdiğini söylemek mümkün değildir.

2. İnsanbiçimli Çoktanrıcılığa Karşı

22 fr.11:

Hepsini tanrılara yüklediler Homeros ile Hesiodos, ne kadar alçaklık ve yüz karası varsa insanlarda: Çalıp çırpma, zina ve birbirini aldatma.

23 fr.14:

Oysa ölümlüler vehmediyor tanrıların doğduğuna, kendileri gibi giysileri, sesleri ve kişilikleri olduğuna.

24 fr.16:

Habeşler kendi tanrılarının basık burunlu ve kara, Trakyalılar ise gökgözlü ve kızıl saçlı olduklarını sanmakta.

25 fr.15:

Elleri olsaydı ineklerin, atların ya da arslanların ve bunlarla resim yapıp, insanlar gibi eserler verebilseydiler, o zaman atlar ata, inekler ineğe benzer tanrı resimleri çizer, yaratırlardı kendilerine benzeyen kişilikler.

26 fr.23:

Tanrılarla insanlar arasında en ulu, tek bir tanrı hüküm sürer, ne dış görünüşü ne düşünceleri ölümlülere benzer.

fr.24:

Bütünüyle görür o, bütünüyle düşünür ve duyar o[1]

28 fr.25:

Ruhun düşünce gücüyle evrenin deveranına neden oluverir o kolayca.

29 fr.26:

Kalır kımıldamadan hep aynı noktada; yakışmaz bir oraya bir buraya gitmek ona.

II. Evren-Bir

30 Platon, Sofist 242 D = 21 A 29:

<Elea'lı yabancı konuşur.> Kökleri Xenophanes'e ve daha öncesine[2] kadar uzanan, ama bizle başlayan Elea okulu, tüm şeylerin toplamı diye tanımlananların tek bir varlık olduğu varsayımını çıkış noktası olarak alır.

31 Timon, fr.59 = 21 A 35:

Ruhumu ne yana çevirdiysem <hep> tek ve aynı evrensel varlığı buldum karşımda. Ebedi ve boşlukta duran evren ise <bana> tek ve bircins olan bir varlığı gösterdi <her zaman>.

32 Hippolytos I 14, 2 = 21 A 33:

Xenophanes'in öğretisine göre, ...evren bir'dir ve değişikliğe uğramaz.

33 Psoydo-Plutarch, Stromateis 4 = 21 A 32:

Xenophanes evrenin hep aynı kaldığını iddia ediyor.

1 Yani, tanrının duyu organlarına ihtiyacı yoktur; o (deyim yerindeyse her "parçası" ile) bir bütün olan ruhtur.

2 Orpheusçulara.

34 Theodoret IV 5 (Aetius'tan) = 21 A 36:

Elea okulunu kuran Xenophanes'e göre evren tek, küre biçiminde ve sınırlıymış, doğmayıp ezelden beri varmış ve hiç kımıldamazmış.

35 Aristoteles, Metafizik I 5, 986 b 18 vd. = 21 A 30:

Bunlar[1] arasından ilk defa birlik öğretisini ortaya atan (çünkü söylenenlere göre Parmenides onun öğrencisiymiş) ...ve bakışlarını evrenin bütününe çeviren Xenophanes ise bir'in tanrı olduğunu söylüyor.

36 Sextus Empiricus, Pyrrhonculuğun Ana Hatları I 224 = 21 A 35:

Diğer insanların tasarımlarının tersine Xenophanes evrenin bir ve tanrının şeyler toplamıyla yekvücut olduğunu öne sürüyor; tanrı küre biçimindeymiş, her çeşit acıdan ve dertten, değişiklikten uzakmış, üstelik akıllı bir varlıkmış.

37 Timon, fr.60 = 21 A 35:

Xenophanes insanların tasarımlarına aldırış etmeden, tanrının herbakımdan bircins, hareketsiz, her çeşit acıdan ve dertten uzak, akıldan da akıllı olduğu düşlerini kuruyor.

38 Diogenes Laertius IX 19 = 21 A 1:

Tanrının özü küre biçimindeymiş ve insana hiçbir bakımdan benzemezmiş. Bütünüyle görür ve bütünüyle duyarmış; nefes alıp vermezmiş. Aklın ve bilgeliğin ta kendisi olup ebediymiş.

39 Psoydo-Aristoteles, Melissos, Xenophanes ve Gorgias Üstüne 3, 3 = 21 A 28:

Herşeyin en güçlüsü tanrıysa eğer, o zaman sırf tek bir tanrı var olabilir... çünkü birkaç tanrı olsaydı, istediği[1] her şe-

1 Elea'lılar.

yin yerine geçmesi mümkün olmazdı. Demek ki, sadece tek bir tanrı var olabilir.

40 Psoydo-Plutarch, Stromateis 4 = 21 A 32:

O tanrılar hakkında da fikir yürütmüş, aralarında bir önderin bulunmadığı görüşünü savunmuştur. Çünkü tanrılardan birinin köle haline gelmesini düşünmek mümkün değilmiş ve onların hiçbir şeye ihtiyaçları yokmuş.

III. İnanç Üstüne

41 fr.1, 13 vd.:

Aklı başında insanlar önce dindarca konuşmalar ve saf sözlerle tanrıyı övmelidirler. Doğruluktan ayrılmamak için —ki bu akla ilk gelen yakarıştır—, kendilerine güç vermesini diledikleri tanrı bunu onlara bahşetmişse, o zaman insanın, yaşlılıktan henüz beli bükülmemiş olsa bile, evin yolunu tek başına bulabildikten sonra, şarabı fazla kaçırması bir günah teşkil etmez. İçtikten sonra dahi kendi duygu ve meramına göre erdem saydığı soylu düşüncelerini açıklayan kişi ise özel bir övgüyü hak eder[1].

IV. İnsan Üstüne

42 Diogenes Laertius IX 19 = 21 A 1:

İlk olarak Xenophanes her oluş'un geçici ve ruhun da bir soluk olduğunu ifade etmiştir.

43 fr.34:

Tanrılardan hakikatı ve de yeryüzündeki her şeyi öğ-

1. İnanç ve etik Xenophanes'te ayrılmaz şekilde birbirine bağlıdır. İkisi de aynı kaynaktan çıkar: Tanrının ahlaksal yetkinliğine duyulan açıklanmış inançtan.

renen olmadı asla ve olmayacaktır da. Çünkü insan bir kez doğruyu tam tuttursa bile yine de öyle olduğunu bilmeyecektir. Bize düşen sadece vehmetmektir.

44 fr.38:

Yaratmasaydı tanrı sapsarı balı, diyeceklerdi ki insanlar o zaman incir çok daha tatlı.

45 fr.18:

Baştan göstermediler ölümlülere tanrılar her şeyi, ama zamanla arayarak buluyorlar daha iyiyi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Ephesoslu Herakleitos

Herakleitos'un olgunluk çağı M.Ö. 500 ile 490 yılları arasına rastlar, ya da felsefe tarihi açısından ifade edersek: Herakleitos, kendisinden adını vererek söz ettiği Xenophanes'ten genç, dünya görüşüne karşı çıkan, onunla mücadele eden Parmenides'ten yaşlıdır. Herakleitos Grek düşün tarihinin en göze çarpan kişilerinden biridir; onun tamamen kişisel, özgün, tutkulu, görülmemiş bir kendine güven duygusuna dayalı, alaycı özdeyişler kalıbına girmiş dili, "üslubu" bu durumu her tümcede açığa vurmaktadır. —Atina kralı Kodros'tan bu yana— soylu bir aileden gelen, öfkeyle ve de küçümseyerek ülkesine sırt çeviren bu seçkin insana, onun gibi düşünürlere "çağın ruhu", yani radikal demokrasi kamu yaşamında etkili olma şansı tanımıyordu; dostu Hermodoros'un başına gelenler bunu kendisine göstermişti. Sonuçta "sayıları çok fazla" olan ayaktakımının taşkınlıklarından tiksinerek dağların yüksekliğinde, ırmakların akışında, hiç sakinleşmeyen denizin kıyılarında, özellikle geceleri yıldızlı gökyüzünde kendini belli eden kutsallığı bozulmamış doğanın yalnızlığına çekilmişti. Ve "dışarda", Ionya kıyılarında ve adalarda, doğu ile batı, Pers monarşisi ile Grek yurttaşlarının özgürlüğü arasında bitip tükenmez savaş başlarken, insanların faaliyetlerinden uzak bu yalnız düşünür kendisini mekan ve zamanın dışına, ölümsüz-

lüğe taşıyan bilgilerini derinleştiriyor, bir Goethe, bir Nietzsche gibi kimi dehaları hâlâ kendine çekecek olan ebedi hakikatlerin gizlerini çözüyordu.

Her eleştirel yaklaşımlı insan gibi Herakleitos da İonyalı yurttaşlarına, özellikle dinlerine, ama ahlak ve politika anlayışlarına karşı tamamen bağımsız, hatta olumsuz bir tavır almıştır. Ayrıca böylesine bağımsız bir dehanın öncelinden söz etmek ne dereceye kadar doğruysa, "öncellerini" de sert bir dille eleştirmiştir; ancak bu eleştirilerde her zaman haklı değildi ve gerçek öncel tanımını da sadece Miletoslu Anaximandros ile Kolophonlu Xenophanes hak etmekteydi. Xenophanes'in tanrı hakkındaki görüşü onu hem olumsuz hem de olumlu yönden etkilemişti: Varolanların bir'liği, tanrının salt rasyonel, insani olanlarla karşılaştırılamayacak özü. İşte Herakleitos'un temel görüşlerini de bunlar oluşturmaktadır. Ama Xenophanes'in düşüncesi, aklın gücüyle her şeyi kolayca yönlendiren tanrının hareketsiz, değişmez sabitliğine geri dönerken, Herakleitos bakışlarını görünür dünyadaki fenomenlerin sürekli değişimine çevirmiştir; bu değişmeye, sonradan ünlü "pánta rhei"[1] formülüyle ifade edeceği etkili imgeler halinde bir anlatım gücü kazandırmıştır. Ancak Herakleitos şeylerin akışında, hiç durmadan birbirleriyle mücadele ettikleri için karşılıklı yer değiştiren karşıt özgürlüklerin ve güçlerin bir arada bulunduklarını da teşhis etmiştir. Doğada olsun insan yaşamında olsun baktığı her yerde yalnız karşıt ilkelerin sürekli mücadelesini görüyordu, hatta bu mücadele kendisine, gökyüzünde olduğu gibi yeryüzünde de tüm olup bitenlerin evrensel ilkesi olarak görünüyordu. Ama bu görünür kargaşada, uyuşmazlıkların bu sözümona anlamsız karmakarışıklığında karşıtlar tarafından koşullanan devasa bir uyumun, hatta kökleri derinde bir sağduyunun bulunduğunu farketmiş

1 "Her şey akar."

ve buradan çıkarak günün birinde felsefi görüşünü, felsefesinin ana kavramını tasarlamıştır: Yani ebedi, duyularüstü, her şeye yön veren evrensel akılla anlamdaş logos düşüncesini. Bu evrensel akıl aynı zamanda evrensel yasanın, kaderin, doğanın, hatta tanrının ta kendisidir; görünür evren ise "tanrının canlı giysisi"nden başka bir şey değildir. Daha önceleri tekçi (monist) bir kamutanrıcılığı Xenophanes yaymaya çalışmış, ama insanbiçimli tanrı anlayışını ilk defa gerçekten aşan Herakleitos olmuştur. Tanrıyı "mutlak" diye, tamamen duyularüstü, insanüstü evrensel bir ilke diye görmüştür; bu evrensel ilke tüm olup bitenlerin adeta metafizik aklıdır, insanlarca düşünülmüş her çeşit teolojinin dışındadır. Herakleitos'un evrensel ilkeyi, logos'u, tanrıyı yalnızca maddi bir öğeyle, yani ilk ateşle bağı içinde, hatta onunla özdeş ya da ona ayrılmaz şekilde bağlı, bütünüyle içkin diye düşünebilmesi, onun çağının, yani o günkü felsefi düşüncenin içinde bulunduğu manevi "durum"un bir ürünü olduğunu göstermektedir. Görünür şeylerin ilk ateşten "nasıl" meydana geldiklerini tasarlar ve betimlerken geliştirdiği "fizik" gerçi tutarlı, ama hâlâ çok ilkel kalmış bile olsa, aslında taşıdığı felsefi önem, olup bitenlerin yalnız deveranını değil, "iniş ve çıkış"ta kendini açığa vuran kesin belirli, yani yasal ritmini de düşünmüş olmasından ileri gelir.

Öte yandan Herakleitos, dünya görüşüyle yakın bağı içinde insana rasyonel bir varlık olarak kendi düşünce yapısında belirli bir yer veren, hatta onu evrensel ilkesiyle, logos'la gerçek rasyonel bir ilişkiye sokan, insanı rasyonel yönden araştırma nesnesi olarak ilk defa keşfeden filozoftur. Bu nedenle "insan ve logos", felsefesinin ana bölümlerinden birini teşkil eder. Herakleitos'un insan ruhuna ilişkin görüşü hâlâ materyalist düşünme tarzına bağlı kalmış olsa dahi, insanı rasyonel bir varlık olarak evrenine organik şekilde katmak için giriştiği bu ilk gerçek bilimsel deney onun ölümsüz hizmetlerinden

birini oluşturur. Bilgi kuramı konusunda hazırladığı tasarı da bu deneyi bilinçli şekilde gerçekleştirdiğine tanıklık eder. Buna bağlı olarak Herakleitos'un düşüncesinde görelilik kuramına ilişkin bazı yönsemelerin görülmesi olgusu da tarihsel bir önem taşır. Daha da önemlisi, "insan ve logos" sorunu üzerinde düşünürken bunun kendisine, dünya görüşünün merkezi dogmasına aynı şekilde bağlı olan bir "etik" öğretisini temellendirme olanağını tanımasıdır. Ahlaklılığın özü konusundaki görüşünü ise duyusallık karşısında aldığı tutum niteler ve de insanın ancak kendi Ben'i ile mücadele ederek gerçek ahlaklılığa ulaşabileceğini bilir.

Metafizik ve fizik (özellikle evrendoğum), ama bilgi kuramı ile etik de bu dahi düşünürde tek ve aynı kaynaktan doğar: Yani temel tasarımı olan logos öğretisinden.

A. Fizik

1 Diogenes Laertius IX 9-11 (Theophrast'tan) = 22 A 1:

...O her şeyi denizden yükselen buğuya bağlıyor... Oysa karadan ve denizden yükselen buğunun bir kısmı aydınlık ve saf, bir kısmıysa karanlıkmış. <Yıldızların> ateşi aydınlık buğudan, nem ise diğer buğulardan besleniyormuş. Ancak "çevreleyen"in[1] hangi türden olduğunu söylemiyor. Oyuk tarafı bize dönük bu teknede aydınlık buğular toplanıyor ve alev alıyormuş ve işte bunlar yıldızlarmış. Ama en aydınlık ve en sıcak olanı güneşin ateşiymiş. Öteki yıldızlar yeryüzünden daha uzakmış ve bu yüzden daha az aydınlatıp ısıtıyorlarmış, yeryüzüne yakın olan ay ise saf bölgeden geçmiyormuş. Buna karşılık güneş aydınlık ve saf bölgede hareket ediyormuş ve bizden makul bir uzaklıktaymış. Bu nedenle daha çok ısıtıyor

1 Daha sonrakiler tarafından atmosferle eş tutulmuştur; Herakleitos ise bu sözcüğü geniş (uzamsal olarak genleşmiş) anlamda kullanıyor.

ve aydınlatıyormuş. Ancak güneşle ay "tekneler"ini[1] yukarıya doğru çevirdikleri zaman kararıyorlarmış. Ayın her ayki biçimi[2] oyuk kabuğun ayın içinde yavaş yavaş dönmesiyle meydana geliyormuş. Gündüz ve gece, aylar, mevsimler, yıllar ve de yağmurla rüzgâr ve bunlara benzer şeyler farklı buğulaşmalara uygun olarak gerçekleşiyormuş. Çünkü aydınlık buğular, alev aldıkları zaman, güneşin çevresinde güne, ama bunun karşıtı ağır bastığı zaman da geceye neden oluyormuş. Zira sıcaklık, aydınlıktan dolayı arttığı zaman yaza, nem ise karanlıktan dolayı çoğaldığı zaman kışa neden oluyormuş. O diğer fenomenlerin nedenlerini de buna benzer şekilde açıklıyor.

Yukarıdaki Bildiriye Ek
Güneş Üstüne

Diogenes Laertius IX 7 = 22 A 1:

Güneş, bize göründüğü kadar büyüktür.

3 fr.3:

Güneş, bir insan ayağı genişliğindedir.

4 fr.6:

Güneş her gün yenidir.

5 fr.99:

Güneş olmasaydı eğer, öteki yıldızlardan dolayı[3] gece olurdu.

1 Yani, oyuk taraflarını.
2 Ayın değişik evreleri.
3 Yani, diğer yıldızlar söz konusu olduğu sürece.

6 Aetius II 20, 16 = 22 A 12:
Güneş denizden yükselen akıllı bir alevmiş.

7 Aetius II 13, 8 = 22 A 11:
Yıldızlar ateşin yoğun haliymiş.

8 Aynı Yerde II 17, 4:
Yıldızlar yeryüzünden yükselen buğuyla besleniyorlarmış.

B. Metafizik

I. Şeylerin Bir'liği

9 fr.50 = Hippolytos IX 9:
Herakleitos evrenin bir olduğunu iddia ediyor: Ayrılmış, ayrılmamış, olmuş, olmamış, ölümlü, ölümsüz, logos, aion[1], baba, oğul, tanrı, adalet. **Beni değil, logos'u dinlerseniz eğer, her şeyin bir olduğunu kabul etmek bilgeliktir.**

10 fr.10:
Bağıntılar: Bütün ve bütün olmayan, birlikte giden ve ayrılmaya çalışan, uyum ve uyumsuzluk, her şeyden bir ve bir'den her şey.

11 Bkz. fr.1'den:
Zira her şey bu logos'a göre gerçekleşir.

12 fr.30'dan:
Şeyler dünyasının aynısıdır bu dünya.

13 fr.41'den:
Her şeyi her şey vasıtasıyla sevk ve idare eden anlayış.

1 Ebediyet.

14 fr.89:

<Herakleitos diyor ki>, uyanıklar tek ve aynı ortak dünyaya sahiptirler, oysa uyuyanların her biri **kendi** dünyasına döner.

II. Şeylerin Akışı

15 fr.12:

Aynı ırmağa girenlerin üstüne hep başka sular akar gelir.

16 fr.49 a:

Aynı ırmağa hem gireriz, hem girmeyiz; hem biziz, hem değiliz.

17 fr.91 = Plutarch, Delphoi Tapınağındaki "E"den 392 B:

Herakleitos'a göre, **aynı ırmağa iki kez girmek** ya da yapısı icabı aynı kalan geçici bir töze dokunmak **mümkün** değildir, çünkü o değişmenin hızından dolayı **dağılır ve tekrar birleşir, gelir ve gider.**

18 fr.88:

Canlı ve ölü, uyanık ve uyuyan, genç ve yaşlı olarak şeylerde tek ve aynıdır kendini ifşa eden. Çünkü biri değiştikten sonra öteki, öteki tekrar dönüşerek diğeri olur.

III. Karşıtlar Üstüne

19 Diogenes Laertius IX 8 = 22 A 1:

Tüm olup bitenler bir karşıtlıktan dolayı gerçekleşirmiş.

20 fr.126:

Soğuk ısınır, sıcak soğur, yaş kurur, kuru nemlenir.

21 fr.62:

Ölümsüzler ölümlü, ölümlüler ölümsüzdür; birbirlerinin ölümlerini yaşarlar, yaşamlarını ölürler.

22 fr.76:

Ateş toprağın ölümünü yaşar, hava ateşin, su havanın ölümünü yaşar, toprak da suyun.

23 Diogenes Laertius IX 7 = 22 A 1:

Şeyler karşıt tutumları nedeniyle bir arada bulunuyormuş.

24 Aristoteles, Eudemos'a Etik VII 1. 1235 a 25 = 22 A 22:

Herakleitos, "tanrılarda, insanlarda yok olsun o kavga!"[1] diyen ozanı kınıyor. Çünkü pes ve tiz sesler olmazsa uyum olmazmış, birbirine karşıt erkek ve dişi <ilkeler> var olmazsa canlı varlık olmazmış.

25 fr.8:

Direnenler birleşirmiş ve karşıt (seslerden) en güzel uyum doğarmış ve olup bitenlerin hepsi mücadele yoluyla gerçekleşirmiş.

26 fr.10 = Psoydo-Aristoteles, EvrenÜstüne 5. 396 b 7 vd:

Doğa da karşıtları bir araya getirmeye çalışır ve aynı olanlardan değil, karşıtlardan uyumu yaratır. Örneğin erkeği dişiyle birleştirir (yoksa her birini kendi cinsiyle değil) ve böylece karşıt doğaya sahip varlıklardan ilk birliği kurar.

1 Homeros, İlyada XVIII 107.

27 fr.51:

İnsanlar onun evren-bir'in ayrılmaya çalışarak kendisiyle uyum sağladığını anlamıyorlar: Tıpkı lir ile yaydaki direnen uyum gibi.

28 fr.54:

Görünmeyen uyum görünenden daha güçlüdür[1].

IV. Evrensel İlke Olarak Savaş

29 fr.53:

Savaştır her şeyin atası, her şeyin kralı; kimini tanrı yapar, kimini insan, kimini köle yapar, kimini özgür.

30 fr.80:

Savaşın müşterek ve mücadelenin hak olduğunu, olup biten her şeyin mücadele ve zorunluk vasıtasıyla gerçekleştiğini bilmek gerek.

V. Logos

31 fr.1:

İnsanlar ebedi olan bu evrensel yasayı (logos)[2], **adını duymadan önce de duyar duymaz da kavramıyorlar. Her şey bu yasaya göre gerçekleştiği halde, her birini doğasına göre ayırıp açıklayarak ne olduklarını duyurduğum bu tür sözlerde ve eserlerde kendilerini denemeye kalkıştıkları zaman, sanki bunu sezmemişler gibi bir**

1 Yani, duyularla kavranan birliğe karşı metafizik birlik.

2 Logos aslında anlamlı söz, makul konuşma ve de akıl demektir; Herakleitos onu burada evrensel yasayla özdeş olan "evrensel akıl" olarak ve aynı zamanda insanlara hitap eden yazılarında hakikat anlamında kullanıyor.

doğasına göre ayırıp açıklayarak ne olduklarını duyurduğum bu tür sözlerde ve eserlerde kendilerini denemeye kalkıştıkları zaman, sanki bunu sezmemişler gibi bir izlenim yaratıyorlar. Öteki insanlar ise uykuda ne yaptıklarını nasıl anımsamıyorlarsa, aynı şekilde uyanıkken de ne yaptıklarını pek bilmiyorlar.

32 fr.2:

Bu yüzden müşterek olana uymak gerekir. Ama evrensel yasa (logos) müşterek olduğu[1] halde pek çok kişi sanki kendine özgü bir muhakeme gücüne sahipmiş gibi yaşıyor.

33 fr.114:

Ciddi konuşursak, müşterek olanın üstüne kurmak gerekir her şeyi, tıpkı yasaların üstüne kurulan kent gibi, hatta daha da kuvvetli. Çünkü tüm insani yasalar tanrısal bir yasadan beslenirler. Çünkü bu tanrısal yasa dilediği kadar hükmeder, her şeye yeter ve her şeyden güçlüdür.

34 fr.11 = Psoydo-Aristoteles, Evren Üstüne 6. 401 a 8 vd.:

Yabani ve evcil hayvanlar ve de genel olarak hava, kara ve sudaki bütün hayvanlar tanrının talimatlarına göre var olurlar, gelişirler ve sonra ölürler. Ancak Herakleitos'un dediği gibi, sürünenler ve uçanlar (tanrının) sillesiyle otlağa yayılırlar.

35 fr.5:

Kana bulanarak günahtan arınmaya uğraşıyorlar boşuna; tıpkı pisliğe bulaşan birinin kendini pislikle temizlemek istemesi gibi! Böyle bir şey yaparken görenler

1 Yani, her şeyi yönettiği.

onu mutlaka sanırdı deli. Üstelik yakarıyorlar tanrı heykellerine, ölü duvarlarla konuşmak isteyen biri gibi. Tanrılarla yarı tanrıların özünü tanımıyor hiçbiri.

36 fr.14 = Clemens, Protrepticus 22:

Kimlere kâhinlik ediyor Ephesoslu Herakleitos? Gece kuşlarına[1], büyücülere, Bakkha'lara, Mainad'lara, tarikat üyelerine. Öldükten sonra yargılanacaklarını, ateşte yanacaklarını söyleyerek onları tehdit ediyor. Çünkü geleneksel din törenleri kutsal olmayan bir tarzda düzenleniyor.

37 fr.15:

İnsanlar bu töreni Dionysos'a saygıda bulunmak için düzenlemeyip, sadece Phallus'a övgüler düzseydiler, o zaman bu gerçekten utanmazca bir iş olurdu. Oysa kendilerinden geçerek ve vecde gelerek saygıda bulundukları Dionysos ile Hades tek ve aynı şeydir.

VI. Olumlu "Tanrıbilim"

38 fr.92:

Sibylla saçarak ağzından köpükler sarfediyor gülünç olmayan, kutsanmamış, yalın sözler; yanıp tutuşarak tanrı sevgisiyle uzanıyor binlerce yıl öteye sesiyle.

39 fr.93:

Delphoi'deki kehânetin sahibi ne bir şey söylüyor ne de gizliyor, sadece sezdiriyor.

40 22 A 20:

Herakleitos, Stoacıların onayını da alarak, aklımızı yeryü-

1 Dionysos adına düzenlenen gece törenlerine katılanlar.

zündeki şeyleri sevk ve idare eden tanrısal akılla birleştiriyor: Aralarındaki çözülmez bağ nedeniyle aklımız evrensel aklın karar ve hükmüne göre bilgiye ulaşırmış ve ruhlar uykudayken duyuların yardımına ihtiyaç duymadan geleceği haber verirmiş. Bu yüzden bilinmeyen yerlerin görüntüleri, insanların, canlıların ve ölülerin şekilleri belirirmiş <önünde>. Ayrıca o kehânetlerin uygulanışından da söz ediyor ve tanrısal güçlerin etkisi altında buna lâyık insanların önceden uyarıldığını söylüyor.

41 fr.16 = Clemens, Eğitmen II 99:

Kimileri belki görünen ışıktan[1] kaçıp gizlenebilir; ama duyularüstü olanından gizlenmek mümkün değildir ya da Herakleitos'un dediği gibi, "hiç batıp kaybolmayan bir şeyden insan nasıl kaçıp gizlenebilir."

42 fr.32:

Yalnız Bir'dir bilge olan ve hem yanaşır hem de yanaşmaz Zeus'un adıyla anılmaya[2].

43 fr.41:

Her şeyi her şey vasıtasıyla sevk ve idare eden anlayışı idrak etmektir bilgelik yalnızca.

44 fr.65: <Hippolytos IX 10'dan>:

Oysa Herakleitos <tanrının ta kendisi olan ilk ateşe> "açlık" ve "tokluk" diyor. Ona göre açlık evrenin oluşumudur, evrensel yangın ise tokluktur.

45 fr.67:

Tanrı, gündüz ve gece, kış ve yaz, savaş ve barış, tok-

1 Güneş.
2 Kastedilen ilk ateş (= tanrı)dır.

luk ve açlıktır; ama <ateş> tütsü dumanlarıyla karıştığı zaman nasıl kokuya göre ad değiştiriyorsa, o da değişir, dönüşür.

46 fr.88:

<Şeylerde> bulunanlar her zaman aynıdırlar: Canlı ve ölü, uyanık ve uyuyan, genç ve yaşlı. Çünkü biri değişerek öteki, öteki dönüşerek diğeri olur.

47 fr.108:

Pek çok kişiyi dinlediysem de hiçbiri bilgeliğin diğerlerinden bir parça ayrı bir şey olduğunu anlayacak duruma gelmemişti.

48 fr.102:

Tanrı için her şey güzel, iyi ve adildir; <yalnız> insanlardır bazı şeyleri adaletsiz, bazılarını da adil bulan.

49 fr.94:

Güneş ölçülerinin dışına çıkmayacaktır; aksi takdirde Dike'nin yardımcıları Erinys'ler onu tutmasını bilecektir.

50 fr.112:

En büyük erdem anlayıştır, bilgelik ise doğruyu söylemek, doğaya göre ve ona kulak vererek davranmaktır.

51 Diogenes Laertius IX 7 = 22 A 1:

Her şey kadere (= fatum) göre gerçekleşir.

52 Aynı Yerde 8:

Tüm olup bitenler karşıtlık biçiminde gerçekleşirmiş ve şeyler sürekli değişme halindeymiş... evren ateşten doğar ve

sonsuzluk içinde sürekli değişerek belirli dönemlerde tekrar ateşe karışıp yok olurmuş. Ama bu kadere göre gerçekleşirmiş.

53 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 23, 33 vd.'na = 22 A 5:

O da, belirli <kaçınılmaz> bir kader nedeniyle evrenin belli bir düzene <yani düzenli bir sıraya> ve değişme için sınırlı bir zamana sahip olduğunu kabul ediyor.

54 Aetius I 7, 22 = 22 A 8:

Kader, birbirine karşıt oluş ve bozuluş sonucunda şeylere biçim veren evrensel yasaymış (logos).

55 Aynı Yerde I 27, 1:

Her şey kadere göre gerçekleşirmiş ve bu da zorunlukla bir ve aynıymış.

56 Aynı Yerde I 28, 1 <Poseidonios'a göre>:

Herakleitos, kaderin özü tüm evrene yayılan evrensel akıdır (logos), diyor. Bu madde Aither'dir, evreni doğuran ilk tohumdur ve şeylerin, ölçüleri belirli deveranının nedenidir.

Bkz. I 7, 22: Deveranda etkili olan ebedi ateş tanrıymış.

57 fr.63-66 = Hippolytos IX 10:

...Ve o diyor ki, yeryüzü ile üzerindeki her şey ateş tarafından yargılanacaktır; bunu şu sözlerle belirtiyor: "Şimşek her şeyi yönlendirmektedir", yani sevk ve idare etmektedir. "Şimşek"le ebedi ateşi kastediyor. Bu ateşin akıllı olduğunu, şeylere hükmettiğini de söylüyor. Ama onu "açlık" ve "tokluk" diye tanımlıyor. Ona göre "açlık" evrenin oluşumu, "tokluk" da evrensel yangındır. "Zira her şey yaklaşan ateştarafından yargılanacak ve yakalanacaktır."

58 fr.30:

Şeylerin dünyasından başka bir şey olmayan bu dünyayı ne bir tanrı ne de bir insan yaratmıştır; o ölçülere göre alev alan ve ölçülere göre[1] sönen ebedi bir ateşti ve hep öyle kalacaktır.

59 Aristoteles, Hayvanlardaki Organlar Üstüne I 5. 645 a 17 vd. = 22A5:

Anlatıldığına göre Herakleitos, bir gün kendisini ziyarete gelen ve ocak başında ısınırken görünce de duraksayan yabancılara, çekinmeyin girin, burada da tanrılar var[2], demiş.

VII. Evrensel Süreç

60 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 23, 33 vd.'na <Theophrast'tan> = 22 A 5:

<Metapontlu Hippasos ile> Ephesoslu Herakleitos hareket halinde olan, sınırlı ve tek bir evrensel ilkeyi benimsiyorlar, ama ateşin ilke olduğunu ileri sürüyorlar, şeylerin yoğunlaşma ve seyrekleşme nedeniyle ateşten meydana geldiklerini, (daha sonra) tekrar ateşe döneceklerini söylüyorlar; bunun temelde yatan biricik töz olduğu kanısındalar, çünkü Herakleitos, her şey ateşin mübadelesidir, diyor.

61 Bkz. fr.90:

Her şey ateşin, ateş de her şeyin karşılıklı değişmesidir; tıpkı altının mal, malın da altın karşılığında değiştirilmesi gibi.

62 Aristoteles, Gökyüzü I 10. 279 b 12 vd. = 22 A 10:

Şimdi de hepsi evrenin yoktan meydana geldiğini iddia ediyor, ama bu meydana gelişe karşın kimileri onu ebedi sayıyor, kimileri de doğadaki herhangi bir nesne gibi geçici; ba-

1 Yani, kesin olarak saptanmış bir süreden sonra.
2 Yani, burada da logos var.

zıları ise durumunda (devresel) bir değişme olduğu kanısında, böylece evren bazen doğuyor, bazen de yok oluyormuş ve bu hep aynı şekilde gerçekleşiyormuş; Akragaslı Empedokles ile Ephesoslu Herakleitos işte böyle düşünüyor.

63 Aristoteles, Fizik III 5. 205 a 3 = 22 A 10:

Herakleitos'un iddia ettiği gibi, her şey zamanla ateş haline gelecek.

64 Simplicius, Aristoteles'in Gökyüzü 94, 4 vd.'na = 22 A 10:

Herakleitos da, evrenin belirli dönemlerde bazen ateşe karışarak yok olduğunu, bazen de (yeni olarak) tekrar ateşten doğduğunu iddia ediyor.

65 Diogenes Laertius IX 8 = 22 A 1:

Karşıt <güçler> arasından şeylerin meydana gelmesine yol açanlara savaş ve mücadele, evrensel yangına neden olanlarına da birlik ve barış deniyormuş, ve (bu ikisinin) değişmesi "çıkış ve iniş" olup evren de buna göre meydana geliyormuş. Çünkü ateş yoğunlaşarak nem, daha da yoğunlaşarak su haline geliyor. Ancak su katılaşırsa toprağa dönüşüyor. Ve bu da "çıkış"mış. Toprak tekrar çözülüyor ve <o zaman> su haline geliyormuş ve bundan da diğerleri meydana çıkıyormuş. O neredeyse her şeyi denizden yükselen buğuya bağlıyor. Bu ise "iniş"tir.

66 Bkz. fr.60:

Çıkış ve iniş bir ve aynıdır.

67 fr.31 <= Clemens, Stromateis V 105>:

Onun evreni yoktan meydana gelmiş ve geçici sayması şu sözlerden anlaşılmaktadır: **"Ateşin dönüşmesi: Önce denize, sonra denizin yarısı toprağa, diğer yarısı ateşe."** De-

mek istediği şu: Ateş, evrende hüküm süren logos ve tanrı tarafından eksiksiz şekilde önce hava haline, sonra da evreni oluşturan ilk tohum olarak nem haline getiriliyormuş; o bu neme "deniz" diyor; denizden yine yeryüzü ile gökyüzü ve bunların kapsamına giren her şey meydana geliyor. Ama şeylerin tekrar <ilkeye> dönerek ateş haline gelmelerini şu sözlerle açık seçik belirtiyor: **"O (ateş) deniz olarak eriyip akar ve ölçülerini, toprak haline gelmeden önceki aynı yasaya göre alır."**

VIII. Mikro Evren

1. Ruh

68 Aristoteles, Ruh Üstüne I 2. 405 a 24 vd. = 22 A 15:

Herakleitos başkalarından farklı olarak, diğer şeyleri meydana getirdiğini söylediği buğuyu ruhla bir tutarak ruhun ilke olduğunu iddia ediyor.

69 Aetius IV 3, 12 = 22 A 15:

Herakleitos, evrenin ruhu evrendeki nemden yükselen buğudur, diyor; canlı varlıklardaki <ruh> ise dıştaki buğulardan ve canlı varlıkların <kendi> içlerindeki buğudan meydana geliyormuş ve de <evrensel ruhla> akrabaymış.

70 Macrobius, Scipio'nun Rüyası 14, 19 = 22 A 15:

Herakleitos, ruh yıldızların tözünden[1] çıkan bir kıvılcımdır, diye iddia ediyor.

71 Aetius IV 7, 2 <Poseidonios'tan> = 22 A 17:

<Herakleitos ruhun ölümsüz olduğunu öne sürüyor>, çünkü bedenden ayrıldıktan sonra evrensel ruha, akrabasına geri dönüyormuş.

1 Yani, Aither ateşinden

fr.12 = Aius Didymus XV 20:

<Stoacılardan> Zenon, ruhun algı yeteneğine sahip bir buğu olduğunu söylemiştir. Herakleitos da öyle diyor, ruhların buğu haline gelerek her zaman düşünebildiklerini açıklamak istiyor; bu yüzden onları ırmaklarla karşılaştırıyor: **Aynı ırmağa girenlerin üstüne hep başka sular akar gelir. Ruhlar da buğu olarak <daima> nemden çıkarlar.**

73 fr.36:

Ruhlar için ölüm suya dönüşmektedir, su için ölüm de toprağa; toprak su haline gelir, su da ruh haline.

74 fr.77 <Numenios fr.35 Thedinga'dan:

Ruhlar için haz ya da ölüm nem olmaktır (hazla onların doğuşlarını[1] kastediyor. Başka bir yerde ise şöyle diyor:) **Biz onların ölümlerini yaşadık ve onlar da bizimkini.**

75 fr.98:

Ruhlar kokuyor Hades'te.

a. Ruhun Eskatolojisi

76 fr.21:

Uyanıkken gördüklerimiz ölümdür; uykuda ise <ölümden sonra yaşam>dır.

77 fr.24:

Savaşta düşenlere tanrılar da insanlar da saygı gösterir.

78 fr.25:

Büyük ölümlere büyük ödüller düşer.

1 Bu dünyaya gelişlerini.

79 fr.26:

İnsan ölmüşse ama yaşıyorsa yine de gece vakti bir ışık yakar kendine. Uykudayken dokunur ölülere eğer gözünün feri sönmüşse, uyanıkken de dokunur uyuyanlara.

80 fr.27:

İnsanları öldükten sonra hiç ummadıkları ve akıllarına getirmedikleri şeyler bekler.

81 fr.63:

Ama o doğumdan bu yana taşıdığımız bu görünür bedenin (tenin) dirilişinden de söz ediyor ve bu dirilişin failinin tanrı olduğunu da şu sözlerle belirtiyor: O <tanrı> orada göründüğü zaman onlar <ölenler> karşısında duracaklar onun ve uyanacak bekçileri canlılarla ölülerin.

b. Ruh ve Beden

82 fr.84 <= Plotin, Dokuzluklar IV 8, 1>:

"Gezinerek dinleniyor o" <insan bedenindeki Aither ateşi> ve "aynı <efendiye> hizmet ve de itaat etmek yoruyor onu"[1].

83 fr.67 a:

Ağının ortasında oturan örümcek bir sinek tarafından <ağının> bir teline zarar geldiğini nasıl farkediyor ve telin zarar görmesine üzülüyormuş gibi hızla oraya koşuyorsa, aynı şekilde insan ruhu da bedeninde bir yer

1 "Aynı efendi" ile bedeni oluşturan su ve toprak öğeleri, Aither ateşinin (= ruhun) "dinlenmesi" ile de ruhun bedende hareketsiz kalması kastediliyor.

yaralandığı zaman, belirli bir ilişki içinde bulunduğu, sıkı sıkıya bağlı olduğu bedenin yaralanmasına dayanamıyormuş gibi hızla oraya koşar.

c. Manevi Bakımdan Ruh

84 fr.45:

Öylesine derindedir ki özü, bucak bucak arasan da bulamazsın ruhun sınırlarını.

85 fr.101:

Kendimi araştırdım[1].

86 fr.115:

Kendi kendine çoğalan logos ruha özgüdür.

2. İnsan ve Evrensel Akıl

87 fr.2:

Bu yüzden müşterek olana uymak gerekir. Ama logos müşterek olduğu halde kitleler kendilerine özgü bir anlayışa sahiplermiş gibi yaşıyorlar.

88 fr.113:

Akıldır herkeste müşterek olan.

89 fr.116:

Herkes kendini tanıma (bilme) ve makul düşünme yetisine sahiptir.

90 fr.72:

Her şeyden önce sürekli ilişki içinde bulundukları

1 "Kendi doğamın derinliklerine indikçe evrenin doğası açıldı önümde" (Diels).

<evreni yöneten> logosla uyuşmuyorlar ve her gün karşılaştıkları şeyler onlara yabancı geliyor.

3. Bilgi Üstüne

91 Sextus Empiricus VII 126 vd. = 22 A 16:

İnsan hakikati öğrenmek için iki çeşit yetiye, yani duyusal algı ile akıl yetilerine sahipmiş gibi göründüğünden Herakleitos duyusal algıyı önceden adı geçen fizikçilerle birlikte güvenilir saymıyor; buna karşılık aklı hakikatin ölçütü olarak görüyor ve duyusal algıyı şu sözlerle reddediyor: **"Ruhları kaba olan insanlar için gözlerle kulaklar kötü tanıklardır."** <fr.107>, şöyle deseydi aynı anlama gelecekti: "Akla dayanmayan duyusal algılara güvenmek kaba ruhlu insanlara özgüdür." Aklı ise hakikatin, ama rastgele bir hakikatin değil, <sadece> müşterek ve tanrısal hakikatin ölçütü diye kabul ediyor. Bundan ne anladığını kısaca açıklamalıyım. Zira bu filozof bizi çevreleyen'in[1] akıllı ve de muhakeme yetisine sahip olduğunu iddia ediyor... Herakleitos'a göre bu tanrısal aklı nefes alarak içimize çekiyor ve böylece uykudayken bilinçsiz, uyanıkken de bilinçli olarak muhakeme yetisi kazanıyoruz. Uykuda duyu organlan dışa kapandıkları için ruhumuz "çevreleyen"le olan bağından ayrılıyor, sadece nefes almakla kurulan bağ kalıyor geriye, tıpkı bir çeşit kök gibi. Bu ayrılış sonucunda ruh önceden sahip olduğu muhakeme gücünü kaybediyor. Uyanıkken ise ruhumuz duyu organlarımızdaki bir çeşit pencereye benzeyen açıklıklar vasıtasıyla tekrar dışarıya sarkıyor, böylece "çevreleyen"le <yine> bağ kuruyor ve muhakeme yetisini yeniden kazanıyor. Tıpkı ateşe yaklaştırılınca değişen ve kor haline gelen, uzaklaştırılınca da sönen kömürler gibi, aynı şekilde "çevreleyen"in bedenimize konuk ola-

1 (Mekansal) geniş anlamda "atmosfer" dediğimiz şey.

rak dönen kısmı da ayrılma sonucunda hemen hemen akıldan yoksunlaşıyor. Buna karşılık duyu organlarımızdaki açıklıkların çoğunluğu vasıtasıyla kurulan bağ sonucu ruh evrensel akla benzer hale geliyor. Herakleitos, bize muhakeme yetisi kazandıran bu müşterek ve tanrısal akla hakikatin ölçütü gözüyle bakıyor. Bu yüzden müşterek olarak herkesin aklında yer eden şeylere güvenilirmiş (çünkü bunlar herkes için müşterek ve tanrısal olan logos vasıtasıyla kavranırmış); yalnız bir tek kişinin aklından geçirdiklerine ise karşıt nedenlerden dolayı güvenilmezmiş. Bu nedenle sözü geçen düşünür, bir dereceye kadar "çevreleyen"e dikkati çekerek, eserinin başlangıç kısmına "Doğa Üstüne" adını veriyor. Bizlerin her şeyi tanrısal logosa katılmamız sonucunda yaptığımızı ve düşündüğümüzü bu şekilde açık seçik saptıyor ve birbiri ardına ekliyor. Ne ki, bu anlayış evrenin hangi tarz ve biçimde yönetildiğinin uygun şekilde açıklanmasından[1] başka bir şey değildir. Bu yüzden, logosun anımsanışına katıldığımız sürece, hakikati idrak ederiz; ama yalnız başımıza düşünürsek yanılgıya düşeriz. O böylece müşterek aklın ölçüt olduğunu ve müşterek akıl tarafından hükme bağlandığı için müşterek olarak herkesin aklında yer edenlere güvenileceğini iddia ediyor; buna karşılık kişinin bireysel olarak aklından geçenler yanlışmış.

92 Sextus VIII 286:

Herakleitos, insanın <doğuştan> akılsız ve yalnızca "çevreleyen"in <başlangıçtan bu yana> muhakeme yetisiyle donatılmış olduğunu ısrarla öne sürüyor.

a. İnsan Bilgisinin Sınırları

93 fr.28:

En denenmiş kişinin idrak ve muhafaza ettiği şey

1 Burada kastedilen: Doğru anlaşılmasından.

<dahi> bir kanıdan[1] öteye gitmez. Ama yalancılarla[2] yardakçılarını Dike mutlaka yakalayacaktır.

94 fr.78:

Bilgisizdir insan denen varlık, oysa bilgiyle donanmıştır tanrısal varlık.

95 fr.79:

İnsan tanrının gözünde akılsızın biridir, tıpkı yetişkin insanın çocuğu aynı şekilde görmesi gibi.

96 fr.70:

O (tanrı) insanların fikirlerine **"çocuk oyunları"** demiştir.

97 fr.86 <Plutarch, Coriolan 38>:

Herakleitos'a göre tanrının hüküm sürmesi <insanların> büyük bir bölümü tarafından anlaşılmamıştır, çünkü böyle bir şeyi akılları almamaktadır.

98 fr.123:

Doğa gizli kalmayı sever.

b. Görelilik Kuramının ilk Belirtileri

99 fr.9:

Eşekler samanı altına yeğ tutarlar.

100 fr.37:

Domuzlar çamurda, kümes hayvanları da tozda ya da toprakta yuvarlanır.

1 Yani, bilgi değildir.
2 Destan ozanları.

101 fr.61:

Deniz en temiz ve en berbat sudur, balıklar için içilir ve yararlı, insanlar içinse içilmez ve zararlı.

102 fr.82:

Çirkindir en güzel maymun insanla karşılaştırıldığında.

103 fr.83:

En bilge insan bile karşılaştırıldığında tanrıyla, bilgelik, güzellik ve de diğer şeyler bakımından bir maymun gibi kalır.

104 fr.111:

Hastalıktır sağlığı hoş kılan, iyiliği kötülük, tokluğu açlık, dinlenmeyi yorgunluk.

4. Etik

105 Clemens, Stromateis II 13 c = 22A21:

Söylendiğine göre Herakleitos, insan yaşamının amacını "hoşnutluk"[1] diye açıklıyormuş.

106 fr.41:

Bilgelik tek bir şeyden ileri gelir: Her şeyi her şey vasıtasıyla sevk ve idare eden anlayışı idrak etmek.

107 fr.2'den:

Müşterek olana[2] uymak gerekir. Ama akıl müşterek olduğu halde kitleler kendilerine özgü bir anlayışa sahiplermiş gibi yaşıyor.

(1) Yani, dünyanın gidişinden hoşnut kalmak.
(2) Evrensel akla.

108 fr.112:

En büyük erdem makul bir anlayıştır, bilgelik ise doğruyu söylemek, doğaya göre ve ona kulak vererek davranmaktır.

a. Duyusallık

109 fr.4:

Eğer mutluluk bedenin hazlarından ileri gelseydi, tıkınmak için bezelye bulan sığırları mutlu saymak gerekirdi.

110 fr.117:

İnsan sarhoşsa eğer yalpalar ve yolunu ergenlik çağına gelmemiş bir çocuk gösterir. Nereye gittiğini asla farketmez o; ama ruhu yine de nemlidir.

111 fr.118:

En bilge ve en yüce ruh kuru olan ruhtur[1].

112 fr.85:

Arzulara karşı koymak zordur. Çünkü elde etmek istediğini ruhun karşılığında satın alır.

b. Politika-Etik

113 fr.43:

Yangın ateşinden önce söndürmek gerek taşkınlığı.

114 fr.44:

Halk kent surlarını savunur gibi yasaları da savunmalıdır.

1 Kastedilen, tanrısal (Aither) ateşin en saf ve yetkin şekilde görüldüğü bir ruh olabilir sadece.

Yurttaşları ve Genel Olarak İnsanlar Hakkındaki Yargıları

115 fr.121:

Ephesoslulara yakışan, tüm yetişkinlerin tek tek kendini asması ve kenti yetişkin olmayanlara bırakmasıdır. Çünkü onlar en değerli yurttaşları Hermodoros'u, "içimizden kimse bizden üstün olmasın, olursa da başka yerde ve başkalarının yanında kalsın!" diyerek kapı dışarı ettiler.

116 fr.125 a:

Ephesoslular, isterim hiç tükenmesin zenginliğiniz, ki böylece çıksın gün yüzüne değersizliğiniz!

d. Genel Olarak İnsanlar Hakkında

117 fr.29:

En değerli kişilerin birdir yeğ tuttuğu, o da geçici şeylerin ölümsüz ünü. Oysa kitle sığır gibi tıkınmakla geçiriyor gününü.

118 fr.34:

Onu[1] duymuş olsalar da kavramıyorlar, sağır gibiler. Atasözü onları doğruluyor: Hem oradalar hem değiller.

119 fr.104:

Duyguları ya da sağduyuları nedir ki onların? Sokak şarkıcılarına benziyorlar, öğretmenleri de ayaktakımı."Kitlenin kötü ve sadece birkaçının iyi olduğu"nu da bilmiyorlar.

1 Logos öğretisini.

120 fr.49:

Onbin kişi kadar değerlidir benim için bir kişi, eğer o ise en iyisi.

121 fr.69 <Iamblich, Gizemli Törenler V 15'ten>:

İki çeşit kurban vardır: Birinciler, Herakleitos'un dediği gibi, ender de olsa bireylerde tek tek ya da sayıları parmakla sayılacak kadar az olan kişilerde görüldüğü üzere, tamamen ıslah edilmiş insanlardan çıkmaktadır. İkincilerse maddi cinsten vb. gibi olanlardır.

122 fr.42:

İnsanın özü kendi kaderidir[1].

e. Kendinden Önceki Ozanlar ve Düşünürler Hakkında

123 Polybios IV 20 = 22A23:

İnsanın bilmediği konularda ozanlara ve masal anlatanlara başvurması artık caiz değildir; öncekiler bunu çok yaptılar; tartışmalı konularda, Herakleitos'un dediği gibi, bu yetkisiz yargıçları yardıma çağırdılar.

124 fr.42:

Homeros'u spor müsabakalarına sokmamak ve falakaya yatırmak gerekirdi, aynı şekilde Archilochos'u da.

125 fr.57:

Çoğunun hocası Hesiodos. En çok onun bildiğini sanıyorlar; ama o günle geceyi bile tanımıyordu! Oysa ikisi de bir ve aynıdır!

1 Kendinden destek alan karakter ve düşünme türü: "Bireysellik."

126 fr.40:

Bilgiçlik insanı akıllı yapmaz. Aksi takdirde Hesiodos ile Pythagoras, Xenophanes ile Hekataios da olurdu.

ALTINCI BÖLÜM

Elea Okulu

PARMENIDES

Eleali Parmenides felsefi eserini M.Ö. 480 ya da ama kesinlikle 470 yılında vermiştir. Parmenides Grek felsefe tarihinde, şiddetle karşı çıktığı Herakleitos ile temel öğretisini ilk defa kendi doğa felsefesine katan Empedokles'in arasında yer alır.

Parmenides'in "varlık" öğretisi, ontolojisi felsefe tarihinin en önemli dönüm noktalarından biridir. Çünkü o öncellerine karşılık tamamen yeni bir düşünme yöntemi önerir. İlk defa "daha önceki tüm görüşlerin ortak varsayımı nedir?" diye soran Parmenides'tir; ve şöyle cevap verir: "Varolmayanın varoluşu." Sorgulamaya devam eder: "Acaba böyle bir varolmayanı düşünmek mümkün müdür?", yine cevaplandırır: "Bu mümkün değildir." Çünkü insan düşündüğü zaman mutlaka bir şeyi (bir nesneyi) düşünmek zorundadır. İşte Parmenides'in daha sonra çıkardığı tüm sonuçlar kendinden öncekilere karşılık bu tamamen yeni ilkesel anlayıştan, yeni araştırma "yöntemi"nden kaynaklanırlar. Parmenides'in düşüncesinin çıkış noktası öncellerininkinden tamamen farklıdır. Çünkü o dış dünyadan değil, ilkesel olarak ve yetkin bir şekilde tüm insani deneyimleri, görüşleri dışlayarak düşünme'nin

kendisinden hareket etmektedir. Zira o kendinde hakikati kavramak istiyordu. Bu ise sadece katışıksız düşünme yoluyla mümkündü. Ama biz insanlar yargı biçiminde, yani bir tümcenin özne ve yüklemini bir yargıyla birleştiren "dir" koşaçı vasıtasıyla düşünürüz. İşte Parmenides'i "varlık", saf varlık kavramına götüren de bu olmuştur. Zira düşünme'nin nesnesi yalnızca gerçek bir varolan olabilir. Varlık ile düşünme bağıntı olarak bütünüyle ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır. Ama "dir" koşaçı vasıtasıyla biçimlendirdiğimiz mantıksal yargı bu durumda zamansız, yani mutlak zamandışıdır; bir varolan, yani mutlak gerçek-olan diye yargı tarafından varsayılan içeriği de her zaman mevcuttu, her zaman mevcuttur ve her zaman mevcut olacaktır. Bu nedenle Parmenides'e göre olmamışın, değişmeyenin, ebedi olanın özellikleri gerçek varolanın özelliği olarak belirecektir. Ancak varolanın parçalarına, yani tekil bir şeye dayanan tüm yargılar her zaman bir varolmayanın koyulmasını da içerecektir. Yalnızca varolanın bütününe dayanan yargılar bir varolmayanın koyulmasını içermezler. Demek ki sadece onlar koşulsuz geçerlidirler. Ama Parmenides'in düşüncesi tamamen gerçekliğin bütününü, yalnız katışıksız düşünme'nin kavradığı varolanın bütünlüğünü hedef alır: Düşünme'nin bu tür bir yargı biçimindeki içeriği nasıl sonsuza kadar geçerliyse, yani mutlak hakikatse, düşünme'nin nesnesi de öyledir, yani gerçekliğin bütünlüğü her çeşit değişmeden uzaktır, kesinkes değişmemektedir. Bu yüzden varolanın değişik aşamaları olamaz, sadece her şeyi kapsayan, sonsuza kadar aynı kalan bir varolan mevcuttur. Ne ki, "yetkin bir küre" ile karşılaştırdığı ve her şeyi dolduran bu varolanı Parmenides bir madde olarak düşünmüştür ve bu ona göre mekan dolduran cisimselliğin ta kendisidir. Parmenides'in varolanı saf metafizik anlamda düşünüyor gibi görünmesi yüzünden bu durum insana önce garip gelebilir. Ama Parmenides'in ve genel olarak çağının, maddi

olanı dışında henüz başka bir gerçeklik tanımadığı düşünülürse buna şaşmamak gerekir. Zira bu denli soyut ontolojisine karşın Parmenides de —en azından belirli bir yere kadar— hâlâ materyalist düşünme tarzına bağlıdır. Bu nedenle o ve öğrencileri "varolmayan" olarak boş mekanı bütünüyle yadsırlar, çünkü onlara göre varolan aynı zamanda mekan doldurandır.

Oysa günlük deneyimler, duyularla algılananlar (görünür) dünyanın durmadan değiştiğini, sürekli bir oluş'u ve bunlara bağlı olarak çeşitli hareket biçimlerini bize göstermektedir. Ancak Parmenides'e göre, hem şeylerin genel değişimini hem de mekansal hareketlerini düşünmek mümkün değildir, yani bunlar birer kuruntu ve görünüştür. Zira bunların temelinde bir "varolan", yani değişmez bir sabit-olan değil, açıkça bir varolmayan bulunmaktadır. Demek ki düşünme'nin, yani idrak edişin sadece bir varolana dayanabileceğini söyleyen düşünme yasaları ile görünüş arasında bir çelişki vardır; bu nedenle, düşünülemeyeceği için her çeşit duyusal algının içeriği Parmenides tarafından kuruntu ve görünüş diye yadsınmıştır. Herakleitos'tan sonra ilk defa Parmenides, ama tamamen yeni bir gerekçeyle, duyusal algıyı düşünme'den ayırmış ve duyusal algının düşünme yasalarına koşulsuz boyun eğmesi gerektiğini öne sürmüştür.

Herakleitos ile Parmenides iki temel olgunun keşfedilmesine neden olmuştur: Evrensel süreç her çeşit hareketsiz varlığı dışlayan ebedi bir oluş halinde gerçekleşmektedir. Düşünme ise kendine zorunlu temel olarak varlığı alan bir yargı biçimine bağlıdır. Evrenin bir parçası olarak varlığı alan bir yargı biçimine bağlıdır. Evrenin bir parçası olarak biz insanlar kaçınılmaz şekilde sürekli bir oluş içinde bulunuruz. Ancak öte yandan da evreni nesne diye kavrayan anlıklar olarak düşünme tarafından mutlak şekilde talep edilen varlığa bağımlı kalırız. Koşaçın anlamını ilk defa sezen Parmenides sonradan varlık

ile düşünme'nin bağıntısını keşfetmiş ve varlık kavramını bir dizi özellik vasıtasıyla saptamaya çalışarak düşünme için bütünüyle bağlayıcı olan kimi temel yasaları formüle etmiştir. Bu bakımdan "mantık"ın ve bir dereceye kadar bilinçsiz de olsa bilgi kuramının "atası" başkası değil, Parmenides'tir.

Bu noktada, gerçek varlığın tersine sözde evreni, görünüş dünyasını ele aldığı için eserinin "doxa" denen ikinci bölümü üstüne birkaç söz söylemek gerekiyor. Parmenides bu bölümde "ölümlülerin kanıları"nı, yani kendinden önceki ya da çağdaşı olan filozofların, daha başlangıçta ve açık açık bir kuruntu, bir yanılgı diye kendi ontolojisiyle karşılaştırdığı kanılarını sıralamaktadır. (Demek ki burada Parmenides'in "varsayımsal bir fizik"i ve aynı şekilde astronomideki ya da başka bir alandaki "keşfi" söz konusu değildir.) "Eserinin bu bölümüyle düşünür acaba hangi amacı izlemektedir?" sorusu bu yüzden araştırmacıları uzun süre meşgul etmiş ve birbiriyle çelişen cevaplar verilmesine neden olmuştur; bugün bile bu konudaki görüşler birbirinden çok farklıdır. Ancak yalnızca Parmenides'in sözlerine kulak veren bir kişi onun, "ölümlüler"in bu görüşlerinde sadece hepsinin aynı temel yanılgıya düştüğünü göstermek istediğinden kuşku duymaz. Zira onlar varolandan başka, düşünülmesi mümkün olmayan ve düşünülmemesi gereken bir varolmayanı da kabul etmekte ve böylece varolanla varolmayanı düşüncelerinde birbirine karıştırarak içinden çıkılması mümkün olmayan bir yanılgıya düşmektedirler. İşte bunu kavrayan bir kişi, her zaman için "ölümlülerin kanıları"na karşı bağışıklık kazanmış demektir.

(Ne ki, bu bölümde yer alan fragmanlar buraya alınmamıştır, çünkü bunlar Parmenides'in temel öğretisine bir şey katmamakta ve felsefe tarihi açısından da bize bir yenilik getirmemektedir.)

İlk Fragman Hakkında Kısa Açıklama: Parmenides ışık ülkesindeki tanrıdan hakikati elde etmek ister. Yolculuğu gecenin yurdundan başlayarak yeryüzünü dolaşıp batıdan doğuya, "ışığa doğru" devam eder. Bu aynı zamanda güneşin yörüngesidir, ama ters yönde. Bu garip giriş bölümünün kompozisyonunda göze çarpan nokta 1. dizede düşünürün yolculuk anında gösterilmesi, ikinci paragrafta ise yolculuğa çıkışın ya da yolculuk hazırlıklarının betimlenmesi, son paragrafta da (keskin bir geçişle) tanrıçanın evinde karşılanışının anlatılmasıdır.

Parmenides'in geçmek zorunda olduğu kapı gecenin yurdudur, kapı buradan gökyüzüne açılmaktadır. Tasarımın bütünü şiirsel bir yaşantıya dayanmaz ve burada hayali bir motifin izine de rastlanmaz. Daha çok Orpheusçu-mistik görüşlerin (Eski Orpeusçu bir "Apokalips"in) etkisi rol oynar. Aslında burada söz konusu olan salt rasyonel bir yapıdır; Parmenides bunu gerçekleştirirken geleneksel imgelerden ve görüşlerden yararlanmıştır (özellikle Hesiodos'un etkileri belli olmaktadır). Anlatılanların temelinde, saf hakikatin yalnızca "ışık"tan, yani güneşten elde edileceğine ilişkin çok eski bir görüş yatar. Bu yüzden Parmenides'in yolculuğu "ışığı", güneşi hedef alır. Her şeye ışıkla karanlık arasındaki karşıtlık ve de iki ayrı yola ilişkin çok eski bir imge egemendir; bu yollardan sadece bir tanesi insanı ışığa götürür, kuşkusuz yalnızca tanrı inayetine layık kişiyi, çünkü tanrının muaveneti olmadan bunu başarmak mümkün değildir.

Varlık Öğretisi (Ontoloji)

1 fr.1:

Bilge kişiyi sağ salim hedefine götüren ve o çok övülen yol boyunca bana eşlik ettikten sonra tanrıçalar, canımın istediği yere götürüyordu beni taşıyan kısrak-

lar; hızla ilerliyordum yolda; taşıyordu beni arabayı çeken akıllı atlar, ve yolumu gösteriyordu bana bu kızlar.

Isınmaya başlayan dingil ses çıkarıyordu yuvalarından, hızla dönen tekerleklerce itildiği için iki yandan; gecenin yurdunu terkeden ve yüzlerindeki peçeyi elleriyle geri iten güneş kızları ışığa çıkarmak için beni yarışıyorlardı her bakımdan.

Orada işte, gündüzle gece yollarının geçtiği, pervazla taş eşiğin çevrelediği kapı; üstelik Aither katında devasa kanatlarıyla tamamen kapanmıştı. Öc tanrıçası Dike taşıyordu onun değişen anahtarlarını. Kızlar tatlı dil döküp ustaca onu kandırdılar ve kapının kilidini açmak için rızasını aldılar.

Bir bir dönünce yuvalarında toka ve menteşelerle tutturulmuş tunç kamaları, açılıverdi ardına kadar kapının kanatları. Kapının tüm ortasından dosdoğru yola sürdü kızlar arabayla atları.

Dostça karşıladı beni tanrıça, elimi eline alıp dedi ki bana: Ey delikanlı, ölümsüz sürücülerin yoldaşı selam sana! Seni buraya taşıyan atlarla geliyorsun yanıma. Zira kara talih değil (çünkü uzaktır o insanın izlediği yola), hak ve adalet yoldaşlık etti sana. Bu yüzden bilmelisin her şeyi: Hem sarsılmaz yüreğin yetkinleştirilmiş gerçeğini hem de inandırma gücünü yitirmiş ölümlülerin vehimlerini. Ama yine de öğrenmelisin, (insanlara) mevcutmuş gibi görünenleri nasıl incelemen gerektiğini.

Uzak tut bu araştırma yolundan düşünceni sen ama, sakın göz yumma köklü alışkanlıkların bu yoldan seni ayırmasına, yani hedefsiz gözlerini, uğuldayan kulaklarını ve de dilini kullandırmamasına; bırak kararı akıl versin karşına çıkardığım bu tartışmalı sorunda,

böylece sırf cesaret kalsın sana gitmek için tek bir yolda...

2 fr.2:

Uzaklığın da ruhuna nasıl elle tutulacak kadar yakın olduğunu gör; çünkü ruh varolanı varolandan ayırmayacaktır! Herhangi bir yerde sadece herhangi bir şekilde onun yapısından ayrılır ayrılmaz tekrar bir araya gelecektir.

3 fr.3:

Nereden başlarsam başlayayım, (söylediğim her şeyin) ortak temeli varolandır ve öyle kalacaktır; çünkü dönüp dolaşıp hep ona geleceğim.

4 fr.4:

Pekâlâ, hangi araştırma yollarının akla gelebileceğini şimdi söyleyeceğim yalnızca sana. Sözlerimi iyi dinle ve aklında tut ama. Kimi <gösterir varolanın> var olduğunu ve var olmamasının mümkün olmadığını. İşte bu inandırma yoludur; ama hakikatin ardından yürür. Kimi de <iddia eder> onun var olmadığını ve bu var olmayışın zorunlu olduğunu. Araştırmak —ki sana söylüyorum bunu— mümkün değildir bu yolu; ne idrak edebilirsin varolmayanı ne de ifade edebilirsin çünkü.

5 fr.5:

Zira <yalnızca> tek ve aynı şey düşünülebilir ve var olabilir.

6 fr.6:

<Yalnız> varolanın var olduğunu düşünmek ve söylemek gerek. Çünkü mümkündür onun gerçekten var ol-

ması, varolmayanın ise mümkün değildir; senin böyle düşünmeni isterim işte. Önce bu araştırma yolundan, sonra da şaşkın, iki başlı, bilgisiz ölümlülerden sakınmanı dilerim. Zira onların yolundan çıkmış akıllarına yön veren içlerindeki kararsızlıktır. Ama sağır, kör, ahmak ve de karar vermekten uzak bu yığın, varolan ile varolmayanı hem bir tutuyor hem de tutmuyor, tıpkı her <olayda> bir geri dönüş yolu bulunduğuna inanan <insanlar> gibi.

7 fr.7:

Çünkü varolmayanın var olduğunu kanıtlamak mümkün değildir asla. Uzak tut düşünceni sen bu araştırma yolundan ama!

8 fr.8:

Böylece geriye tek bir yolun kanıtı kalıyor, o da varolanın var olmasıdır. Bunun belirtisi epey çoktur: Çünkü olmamış olduğu için geçici de değildir, bütündür, biriciktir, sarsılmazdır ve sonu yoktur[1]**. Ne var olmuştur ne olacaktır, çünkü şu anda homojen, rabıtalı bir bütündür o. Varolan için nasıl bir başlangıç bulmak istiyordun ki sen? Nasıl ve nerede yetişmiş olması gerekirdi? <Ne varolandan doğmuş olabilir; ki aksi takdirde daha önce başka bir varlık mevcut olurdu>; ne de onun varolmayandan meydana geldiğini düşünmene ya da söylemene göz yumabilirim. Çünkü var olmadığı ne düşünülebilir ne de ifade edilebilir! Onu erken ya da geç hiçlikle başlamaya ve sonra da gelişmeye nasıl bir baskı itebilirdi ki? O zaman ya mutlaka var olmak ya da asla olmamak zorundadır. Ayrıca inandırma gücü, onun yanı başında**

1 Yani, zamansal anlamda sonsuz; çünkü uzamsal anlamda sonsuz değildir.

başka bir şeyin[1] varolmayandan doğmasına asla izin vermeyecektir. Bu yüzden adalet tanrıçası oluşun ve bozuluşun zincirlerini gevşetmeyip iyice sıkıştırdı. Bu kararın temelinde yatan düşünce şudur: O[2] ya vardır ya yoktur! Böylece yollardan birini düşünülemez ve ifa-de edilemez diye reddetmeye —çünkü o doğru olanı değildir—, diğerini ise tek doğru yol diye seçmeye kesin karar verilmiştir. Bu durumda varolan gelecekte nasıl var olabilirdi ki? Nasıl olmuş olabilirdi ki? Çünkü bir kez olmuş olsaydı, o zaman var olmaz; gelecekte var olması gerekseydi, aynı şekilde yine var olmaz. Böylece oluş yok edilmiş, <şeylerin> bozuluşu da reddedilmiştir.

Varolan aynı zamanda bölünmezdir de, çünkü bütünlüğü içinde bircinstir ve onun bu birliğini önleyecek güçlü bir varlık hiçbir yerde yoktur, aynı şekilde zayıf bir varlık da; çünkü her şey varolanla doludur. Bütünlüğü içinde rabıtalı oluşu da bu yüzdendir. Varolan varolanla sınırdaştır zira.

Ama kımıldamadan durur devasa bağların sınırları içinde, başlangıçsız ve sonsuz bir şekilde; çünkü oluş ve bozuluş çok uzaklara atılmıştır! Onları uzaklaştıran da sağlam inanıştır. Ve aynı şey olarak aynı yerde hareketsiz kalır, kendi içinde ve de böylece sapasağlam yerinde durur. Zira güçlü zorunluk, onu çepeçevre saran sınırın bağları içinde tutar. Bu nedenle varolan bitimsiz olamaz. Çünkü hiçbir eksiği yoktur. Böyle olsaydı eğer, o zaman her şey eksik olurdu onda.

Oysa düşünme ile düşüncenin nesnesi aynı şeydir. İçinde varolanın ifade edildiği düşünmeye varolan olmadan rastlaman mümkün değildir. Çünkü varolan dışında başka bir şey yoktur ve olamaz da; onun bütün ve

1 Hiçlikten başka bir şey.
2 Varolan.

hareketsiz olmasını kader belirledi. Bu yüzden ölümlülerin, temelde bir gerçekliğin bulunduğuna inanarak <dil vasıtasıyla> saptadıkları her şey boş birer ad olmaktan öteye gitmez: "Oluş" ve "bozuluş", "varlık" ve "varlıkolmayan", "yer değiştirme" ve "parlak renklerin değişmesi". Ama varolanın da bir sınırı olduğundan, mükemmeldir her yandan, tıpkı yusyuvarlak bir küre gibi, ortasından dışa doğru her yandan aynı. Çünkü hiçbir yerinde büyük ya da küçük olmaması gerek. Onun bir araya gelmesini engelleyebilecek bir şey yoktur, varolandan bir yerde daha fazla bir yerde daha az olan bir varolan yoktur henüz. Çünkü onu zedelemek mümkün değildir. Her yana eşit uzaklıkta olan nokta sınırdan da eşit uzaklıktadır.

Kesin-olanın hakikati hakkında düşündüklerimi ve söylediklerimi burada kesiyorum ben. Ama buradan itibaren, dizelerimin aldatıcı yapısını dinleyerek, ölümlülerin vehimlerini öğrenmeye devam et sen.

8a 28 B 6'dan = Simplicius, Aristoteles'in Fizik 78, 2 vd.'na:

<Parmenides> varolan ile varolmayanı düşüncede birbirine karıştıranları kınıyor.

Bkz. 28 B 1 = Simplicius, Aristoteles'in Gökyüzü 557, 20 vd.'na: Kimileri <Elealılar> iki çeşit töz kabul ediyor: Biri hakiki varolanın tözü, yani sadece düşüncede kavranabilen; diğeri de oluş-olanın tözü, yani duyularla algılanabilen. Bu sonuncusunu tamamen varolan <= gerçek> diye değil, sadece görünürde varolan diye kabul etmek istiyorlardı. Bu yüzden o varolan hakkında tek bir "hakikat" olduğunu, oluş-olan hakkında ise sadece bir "kanı" bulunduğunu söylüyor.

8b = fr.8, 53 vd.:

Onlar iki biçim saptamak üzere anlaştılar; ama bun-

lardan biri uygun değil (çünkü bu konuda yanılıyorlar). Ama onları biçimlerine göre karşıt diye ayırdılar ve belirtilerini birbirinden yalıtladılar: Bir yana alevin Aither ateşini yumuşak, çok hafif, kendiyle her yönden aynı diye, diğer yana ise aynı değil diye. Oysa yoğun ve ağır bir kütle olan ışıksız gece ona tamamen karşıttır.

Bu sadece görününde süren evrensel düzeni sana şimdi eksiksiz anlatmamın nedeni, geride bırakmasın[1] diyedir seni ölümlülerin fikirleri.

ZENON

Parmenides'in duyusal deneyimler için muazzam sonuçlar doğuran ontolojisi genç kuşak Grek düşünürlerinin çevresinde derin çelişkilere yol açmış, üstelik tarafsız kişilerin istihfaf ve alayına da maruz kalmıştır. Ama bu öğreti, yaklaşık 20 yaş küçük öğrencisi Zenon'da bir savunucu bulacaktır. Zenon muhteşem zekasıyla —ki Platon onu diyalektik imgelem gücü nedeniyle "Elealı Palamedes" diye tanımlar— hocasının savlarını pekiştirecek ya da itiraz kabul etmez şekilde pekiştirmiş gibi gösterecektir. Zenon'un diyalektiğinde karakteristik yan şudur: Parmenides'in ontolojisine uzlaşmaz bir tarzda karşı çıkan muhaliflerinin görüşlerini tek tek eleştirel bir deneyden geçirir. Bunu yaparken, belirtilerini daha önce Parmenides'te gördüğümüz dolaylı argüman gösterme yöntemini kullanır. Bu yöntemi ilk defa Zenon geliştirerek büyük bir ustalık düzeyine çıkaracaktır. Yöntemi uygularken şu yolu izler: Önce muhalifinin temel varsayımını kabul eder ve buradan tek ve aynı sorun için birbiriyle tamamen çelişen iki ayrı sonuç çıkarır, böylece muhalifi bu çıkmazdan (aporia) ne kurtulabilir ne

1 Yani, seni etkilemesin.

de onu düzeltebilir; sonuçta tüm beklentilere karşın birbirini dışlayan, ama kaçınılmaz olarak iki ayrı sonuca yol açan temel varsayımından vazgeçmek zorunda kalır. Zenon bu diyalektiği 450 yılında hocası Parmenides'le birlikte Atina'yı ziyaret ettiği zaman —Parmenides'in o günlerde 40 yaşında olması gerekir— söz ve yazıyla savunmuş, Atina'nın önde gelenleri üzerinde —Perikles de dinleyiciler arasındaydı— unutulmaz bir etki ya-ratmıştır. Ancak o günlerde "mantık" henüz gelişmediği için —ki aslında ilk defa Zenon'un diyalektiği ile oluşmaya başlayacaktı— hemen hemen hiç kimse Elealıların argümanlarını çürütecek, yani çıkardıkları sonuçların yanlış olduğunu anlayacak durumda değildi. Zenon'un ünlü "argümanları" bir yandan şeylerin çokluğu varsayımını, diğer yandan da Parmenides'in "varolan"ının bir'liğini ve hareketsizliğini (dolayısıyla değişmezliğini) pekiştirmek için mekansal hareketin gerçekliğini hedef alır.

I. Zenon Diyalektiğinin Ana Hatları

1 Platon, Phaidros 261 D = 29 A 13:

Elealı Palamedes'in dinleyicilerine tek ve aynı şeyi hem benzer hem değil, hem Bir hem Çok, hem hareketli hem hareketsiz diye gösterecek kadar ustalıkla tartıştığını bilmiyor muyuz?

2 Platon, Parmenides 128 B = 29 A 12:

<Zenon Sokrates'e:> Kaleme aldığım bu metin aslında Parmenides'in öğretisine destek olmayı amaçlıyor; yani yalnızca tek bir varolan varsa, o zaman bu önermeden, kendisiyle de çelişen, pek çok sonucun çıkacağını söyleyerek onunla alay etmeye kalkışanlara karşı yazılmıştır. Demek ki, şeylerin çokluğunu iddia edenlere karşı çıkıyor ve kısasa kısasla mukabele ediyor, hatta daha da ileri gidiyor. Niyetim, sorun iyice kur-

calandığında, karşıtlarımız tarafından benimsenen varsayımın <yani, çokluğu kabul edişlerinin>, yalnızca tek bir varolan olduğunu savunan öğretiden çok daha gülünç sonuçlara yol açtığını göstermek.

II. Zenon "Varolan"dan Yalnız Mekanda Yer Kaplayan Varolanı Anlıyor

3 Aristoteles, Metafizik II 4. 1001 b 7 vd. = 29 A 21:

Kendinde Bir eğer bölünmez olsaydı o zaman Zenon'un önermesine göre hiç var olmazdı. Çünkü bir şey bir başka şeye eklendiğinde onu büyütmüyor ve ondan çıkarıldığı zaman da onu küçültmüyorsa, o şey —diye iddia ediyor— gerçek olan şeylere asla ait değildir; kanısına göre, gerçek varolanların hepsi bir hacme sahiptir. Ve bir hacme sahip olsaydı, o zaman maddi olurdu. Zira bu tür <maddi> bir şey her koşul ve durumda bir varolandır <yani, gerçekten mevcuttur>.

4 <fr.2'den>:

Zenon, ne büyüklüğü ne kalınlığı ne de kütlesi olan birşeyin asla var olmayacağını gösteriyor yazılarında. Çünkü diyor, o başka bir şeye eklenseydi onu daha büyük yapmazdı, eğer hiç-sıfır olan bir nicelik başka bir şeye eklenirse şeyin büyüklüğünde bu yüzden bir artış olmaz. Ve buna göre de eklenen şey hiç-sıfır olurdu. Ama bu başka şey kendisinden o şey çıkarıldığı halde küçülmüyor ve diğer yandan kendisine o şey eklendiği halde büyümüyorsa, eklenenin ve de aynı şekilde çıkarılanın hiç- sıfır olduğu açıktır.

III. Mekan Varsayımına Karşı

5 Aristoteles, Fizik IV 3. 210 b 22 vd. = 29 A 24:

Zenon, **"eğer mekan bir şeyse, var oluşu nereden ileri**

gelmektedir?", diye soruyor. Bilmeceyi çözmek zor değil. Zira ilk mekanın bir başka mekan içinde olmasını önleyecek bir şey yok, bu elbette tek bir mekanda olduğu gibi değildir...

6 Aristoteles, Fizik IV 1. 209 a 23 = 29 B 24:

Zenon'un çıkmazı belli bir düşünceyi gerektiriyor. Çünkü varolanlar mekan içindeyseler o zaman mekanın da bir mekanı olması ve böylece sonsuza kadar devam etmesi gerektiği anlaşılmaktadır...

7 Eudemos, Fizik fr.42 = 29 B 24:

Zenon, varolanların herhangi bir yerde olduklarını iddia ediyor. Ama mekan varolana aitse o zaman mekan nerede olacaktır? Görünüşe göre başka bir mekanın içinde, o da bir başkasının içinde ve bu böylece sonsuza kadar devam etmekte...

IV. Şeylerin Çokluğu Varsayımına Karşı Zenon'un Gösterdiği Kanıtlar

8 Platon, Parmenides 127 D-E:

Sokrates, ilk kanıttaki ilk varsayımın tekrar okunmasını istemiş, okunduktan sonra da şöyle demiş: "Bununla ne demek istiyorsun Zenon? Varolan bir çokluksa eğer, tek ve aynı şeyin hem benzer hem de benzemez olması gerektiğini mi? Ama bu mümkün değildir. Çünkü benzemeyenin benzer, benzeyenin de benzemez olması mümkün değil. Bunu demek istiyorsun değil mi?" "Evet" demiş Zenon. <Bunun üzerine Sokrates:> "Demek ki, benzemeyenin benzer ve benzeyenin benzemez olması mümkün değilse, o zaman (şeylerin) bir çokluğu olması da mümkün değildir. Zira bir çokluk mevcut olsaydı,

onun olanaksızlığının ortaya çıkması[1] gerekmez miydi? O halde gösterdiğin kanıtlar, (muhaliflerinin) iddialarına karşılık, çokluğun bulunmadığını öne süren savını pekiştirmekten başka bir şey değil de nedir? Ve sen, her gösterdiğin argümanın bir kanıt olduğuna ve hatta çokluğun mevcut olmadığını pekiştirmek için yazdığın kanıtlar kadar argüman göstereceğine inanmıyor musun? Böyle mi demek istiyorsun, yoksa yanlış mı anlıyorum seni?" (Zenon:) "Hayır, yazılarımla ne demek istediğimi iyi anlamışsın."

9 Simplicius, Aristoteles'in Fizik S.97, 13 vd.'na = 29 A 21:

Zira Eudemos'un[2] dediği gibi: Parmenides'in çömezi Zenon varolanın bir çokluk olmasının olanaksızlığını kanıtlamaya çalışmıştır. Şeylerden hiçbirinin bir Bir'lik olmadığı, oysa çokluğun bir Bir'likler toplamı olduğu argümanına dayanarak yapmıştır bunu. (Bu tür Bir'likler mevcut değilse, o zaman, çokluk da mevcut değildir.)

10 fr.1 <Simplicius, Aristoteles'in Fizik 140, 34 vd.'na>:

O büyüklüğe göre sonsuzluğu daha önce aynı kanıtlara dayanarak açıklamıştı. Yani büyüklüğü olmayan varolanın asla var olamayacağını göstermişti. Şimdi de şöyle devam ediyor: **Ama o mevcutsa, o zaman bölümlerinden her birinin belirli bir büyüklüğe ve kalınlığa sahip olması, birinin diğerinden belirli bir uzaklıkta bulunması gerekir. Ve aynı şey onun önünde bulunan bölüm için de geçerlidir. Çünkü o da belirli bir büyüklüğe sahip olacaktır ve onun önünde de <yine> bir başkası bulunacaktır. İşte bu savı hiç durmadan tekrarlamak mümkündür. Zira onun <bütünün> bu tür bölümlerinden hiçbiri en dıştaki olmayacak ve daima biri ötekiyle ilişki içinde bulunacak-**

1 Buradan bir olanaksızlığın çıkması.
2 Aristoteles'in öğrencisi.

tır. Demek ki, şeylerin bir çokluğu mevcutsa, o zaman bunlar hem küçük hem de büyük olmak zorundadırlar, yani büyüklükleri olmayacak kadar küçük, sınırları olmayacak kadar büyük.

11 fr.3 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 140, 27 vd.'na:

O yine diyor ki, eğer bir çokluk mevcutsa aynı şeyler hem sınırlıdır hem sınırsız ve bu konuda sözcüğü sözcüğüne şöyle yazıyor: "Eğer pek çok şey mevcutsa, o zaman şu anda nasıllarsa öyle, yani ne çok ne de az olmak zorundadırlar. Ama <gerçeklikteki> gibi çoklarsa, o zaman da <sayı bakımından> sınırlıdırlar.

Eğer pek çok şey mevcutsa, şeyler <sayı bakımından> sınırsızdırlar. Zira şeylerin arasında hep başka şeyler ve bunların arasında da başkaları bulunur. Demek ki, şeyler <sayı bakımından> sınırsızdırlar." (Böylece o <düşüncede sürdürdüğü> ikili bölü <"dichotomie"> vasıtasıyla şeylerin sayı bakımından sınırsızlığını kanıtlıyor.)

12 Aristoteles, Fizik VI 5. 250 a 19 vd. = 29 A 29:

<Yere düşen bir ölçek darı üstüne.> Zenon'un, bir darı tanesinin herhangi bir parçasının ses çıkaracağı yolundaki iddiası doğru değildir. Çünkü yere dökülen bir ölçek darının harekete geçirdiği havayı bu darı parçasının asla hareket ettirmediğini kabul etmemek için bir neden yok.

13 Bkz. Simplicius, Aristoteles'in Fizik 1108, 18 vd.'na:

Böylece o <Aristoteles>, Zenon'un Sofist Protagoras'a karşı öne sürdüğü kanıtları da çürütmüştür. "Söyle bakalım Protagoras <diye konuşur Zenon>, bir darı tanesi ya da (hatta) bunun onbinde biri yere düşerken ses çıkarır mı?" Beriki, ses çıkarmaz, deyince Zenon: "Peki, bir ölçek darı düşerken ses çıkarır mı çıkarmaz mı?", Protagoras, evet çıkarır, deyince Ze-

non: "Acaba bir ölçek darı ile bir darı tanesi ve de bunun onbinde biri arasında <belirli> bir oran yok mudur?" Protagoras onaylayınca Zenon: "<Farklı> sesler arasında da aynı oran bulunmayacak mı? Çünkü ses çıkaran nesneler gibi sesler arasında da aynı oranın bulunması gerekir. Durum böyle olunca, bir ölçek darı <yere düşerken> ses çıkanyorsa, tek bir darı tanesi, hatta bunun onbinde biri bile ses çıkaracaktır."

V. Hareketin Gerçekliğine Karşı Zenon'un Öne Sürdüğü Argümanlar

14 fr.4:

Hareket eden (şey) ne içinde bulunduğu mekanda ne de içinde bulunmadığı mekanda hareket eder.

15 Aristoteles, Fizik VI 9. 239 b 9 vd. = 29 A 25-28:

Zenon hareketle ilgili ve çürütmeye çalışanların karşısına bilinen güçlükleri çıkaran dört argüman öne sürüyor: Birincisi, hareketin vuku bulmadığı, hareket edenin yolun sonuna ulaşmadan önce yarısını katetmek zorunda olduğu argümanıdır, ki bu konuyu daha önce ayrıntılarıyla ele almıştım <Fizik II 231 a 21 vd.>. Sınırlı bir süre içinde sonsuz uzunluktaki bir mesafeyi katetmenin ya da bu sonsuz mesafenin her noktasına dokunmanın mümkün olmadığını öne süren Zenon'un bu argümanı yanıltıcıdır. Çünkü <o> burada "sonsuz" sözcüğünü uzunluk[1], zaman ve her türlü bağlam açısından farklı anlamlarda kullanıyor: Yani ya bölünmeye göre ya da genleşmeye. Oysa genleşmeye göre sonsuz olan bir mesafeye sınırlı bir süre içinde dokunmak <yani onu katetmek> mümkün değildir. Bölünmeye <bölünebilirliğe> göre sonsuz olan bir mesafede ise bu mümkündür. Zira aynı süre bu anlamda sonsuzdur.

1 Yani, mekansal genleşme.

Bu nedenle sonsuz uzun bir süre içinde sınırlı değil, sonsuz uzunlukta olan bir mesafeyi katetmek ve de <bu mesafenin> sonsuz sayıdaki noktalarına sonsuz bir süre içinde dokunmak mümkündür, ama sınırlı bir süre içinde değil.

16 Bkz. Aristoteles, Topik VIII 8. 160 b 7 vd. = 29 A 25:

Alışılmış tasarımlara, örneğin Zenon'un, hareketin olanaksızlığı ve <bu yüzden> stadyumun katedilemeyeceği tasarımına karşı çıkaracağımız pek çok argüman var elimizde.

17 Aristoteles, Fizik VI 9. 239 b 14 vd. = 29 A 26:

İkincisi de "Achilleus" denen argümandır: O bu argümanda, en yavaş varlığa <kaplumbağaya> en hızlının <Achilleus'un> asla yetişemeyeceği sonucuna varıyor. Çünkü arkadaki, bir noktaya ancak öndeki orayı terkettikten sonra ulaşabilir, böylece en yavaşın en hızlıdan hep biraz önde bulunması gerekir.

18 Aristoteles, Fizik VI 9. 239 b 30 vd. = 29 A 27:

Şimdi sıra üçüncü <argümanda>: Uçan ok hareket etmemektedir. Bu argüman, zamanın tekil <ayrı> anlardan meydana geldiği varsayımına dayanıyor. Bu varsayımı kimse kabul etmezse, Zenon'un çıkardığı sonuç inandırıcılığını kaybeder.

19 Bkz. 239 b 5 vd.:

Zenon bir mantık yanlışlığı yapıyor: İddiasına göre, eğer şeyler daima hareketsiz durumda kalıyorlar ya da devamlı hareket ediyorlarsa, <kendileriyle birlikte> aynı mekan içindelerse ve hareket eden (şey) her zaman "şimdi"de <yani tek bir anda> bulunuyorsa, o zaman uçan ok hareketsizmiş.

20 Aristoteles, Aynı Yerde 239 b 33 vd. = 29 A 28:

<Yuvarlanan küreler üstüne:> Dördüncü argümanda, biri stadyumun sonundan, diğeri de ortasından olmak üzere karşıt yönlerden çıkarak birbirine eşit olan ve eşit hızla birbirlerinin önünden geçen grupları[1] örnek gösteriyor; o buradan zamanın yarısının iki misline eşit olduğu sonucunu çıkarıyor. Oysa bu mantık yanlışlığı, gruplardan birinin hareket eden başka bir grubun, ikincisinin de hareketsiz duran eşit büyüklükteki başka bir grubun önünden eşit hız ve eşit zamanda geçtiklerinin varsayılmasından ileri geliyor. Ama bu bir yanılgıdır. Diyelim ki, hareketsiz duran eşit büyüklükteki cisimler AAAA noktalarını oluştursun; B grubundaki cisimler A grubunun ortasından itibaren hareket etmeye başlasınlar ve hem sayıca hem büyüklükçe eşit olsunlar; yine sayıca ve büyüklükçe eşit olan C grubundaki cisimler <stadyumun> sonundan yola çıksınlar ve de B grubundaki cisimler gibi eşit hızla hareket etsinler. Buradan çıkan sonuç, B grubundaki ilk cisimle C grubundaki ilk cismin, birbirlerinin önünden geçerek hareket ediyorlarsa, <stadyumun> uç noktasına[2] aynı anda ulaşacaklardır. Ayrıca, C grubu B grubundaki bütün cisimlerin önünden geçerken, B grubundaki cisimler <A grubunun> yarısının önünden geçecektir ve böylece <bunun için gereken> süre <sadece> zamanın yarısı olacaktır. Çünkü her iki <gruptaki> cisimler birbirlerine eşittir. Öte yandan B grubundaki isimler C grubundaki bütün cisimlerin önünden geçmekte, C grubundaki ilk cisimle B grubundaki ilk cisim stadyumun karşıt uçlarına aynı anda ulaşmaktadır; C grubundaki ilk cisim, B grubundaki ile A grubundaki her cismin önünden eşit zamanda geçmektedir, çünkü her iki grup da A grubunun önünden eşit zamanda geçmektedir.

1 Her biri dört som küreden oluşan iki grup.

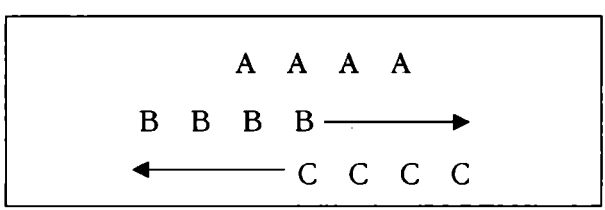
2 Yani, stadyumun birbirine karşıt iki uç noktasına.

21 Bkz. Simplicius, Aristoteles'in Fizik 1019, 32 vd.'na:

Bu argüman, Eudemos'un dediği gibi, çok akılsızca; çünkü içerdiği mantık yanlışlığını açık seçik gözler önüne seriyor. Birbirine karşıt yönde eşit hızla hareket eden gruplar <B ile C> aynı süre içinde yaklaşık iki misli mesafeyi katederek birbirlerinden uzaklaşıyor, hareketsiz duran (A) grubunun önünden geçen grup, diğeri gibi aynı hızla hareket etse bile, mesafenin yansını katediyor.

Bu konuda bkz. Simplicius 1016, 14 vd.: Aphrodisiaslı Alexander'in şeması:

A Grubu = Hareketsiz duran <som> cisimler.
B Grubu = D noktasından E noktasına doğru hareket eden cisimler.
C Grubu = E noktasından D noktasına doğru hareket eden cisimler.
D Stadyumun başlangıç noktası.
E Stadyumun bitiş noktası.



YEDİNCİ BÖLÜM

Empedokles

Herakleitos'un öğretisi ile Elea varlıkbilimi arasındaki temel metafizik karşıtlığı birleştirmeye çalışan üç düşünürden en eskisi, o günlerde güney Sicilya'nın en gelişmiş Grek kenti Akragas'ta (bugünkü Girgenti) dünyaya gelmiş olan Empedokles'tir. Bu Empedokles Grek kültür tarihinin en ilginç kişilerinden biridir; özde asla uyuşmayan, yani özenle ölçüp biçen akılla hemen hemen hiç uyuşmaz gibi görünen çelişkilere ve karşıtlıklara sahip, ama yine de bir bütün oluşturan, biryandan önemli, hatta dahicesine, öte yandansa bir geçiş dönemi olan çağının özelliklerini taşıyan bir kişilik: Bir yanda, modern ölçütlere göre bile, doğabilimsel, özellikle de fizyolojik buluşları ve teorileriyle bizleri şaşkınlığa düşüren sağın bir doğabilimci, öte yanda bir kâhin ve rahip edasıyla yurttaşlarını kötülüklerden vazgeçmeye çağıran tutkulu bir mistik. Bir yurttaş olarak gösterişsiz ve alçak gönüllü, bir kâhin olarak doğaüstü gücünün ve heybetinin bilinciyle gurur dolu; eserlerinde bazen büyük bir canlılık, heyecan bazen de neredeyse beylik, basmakalıp akılcı bir kuruluk. Hatta kişiliğinde gerçekten "Faust'a özgü" kimi karşıtlıkları bulmak da mümkün: Doğanın son ilkesini bulup ortaya çıkarma isteğiyle yanıp tutuşan bir araştırmacı, ama bunun yanında öte dünya güçleriyle yakın ilişkiye girmiş, hatta Faust gibi "kendini büyüye vermiş"

tam anlamıyla bir doğaüstücü. Doğanın büyük bir bölümündeki "gizleri çözüp, anlamış olan" bu kişi kendini öğelerle ruhların, doğaüstü güçlere hükmeden bir tanrı durumuna gelmiş gerçek efendisi gibi hissetmektedir; öte yandansa bilginin dar sınırları içinde, tıpkı Goethe'nin ölümsüz eserindeki kahramanın umutsuzca, "...ve hiçbir şey bilemeyeceğimizi görün!", diyerek ifade ettiği gibi derin bir anlayışla doludur. Faust gibi Empedokles de halkını seven büyük bir insandı: Faust veba salgınına karşı mücadele ederken halk tarafından neredeyse bir tanrı gibi ululanmıştı, aynı şekilde Empedokles de, kolayca uyarılan, imgelemi güçlü güney Sicilya halkından, etkileyici kişiliği ve edimleri yüzünden tapma derecesinde saygı görmüştür.

Empedokles tahminen M.Ö. 495 yılında doğmuştur. Çünkü Aristoteles ile Herakleides'ten kalan belgelere göre 60 yaşına kadar yaşamıştır; buna göre doğum ve ölüm yılları 495 ile 435 diye saptanabilir. Daha güvenli bir belge de genç çağdaşı Rhegionlu Glaukos'un, M.Ö. 444 yılında (ünü yaygın bir kişi olarak) Empedokles'in yeni kurulmuş olan Thurioi kentine geldiğini bildiren haberidir.

Özellikle batıda, güney İtalya ile Sicilya'da Grek kültürü M.Ö. 6. ve 5. yüzyıllarda şaşkınlık verici bir gelişme göstermiştir. Grek şiir sanatı (İbykos, Stesichoros) ve görsel sanatlar —Selinunt kentindeki evlerin saçak süslemeleri düşünülürse— ve de 6. yüzyılın görkemli mistisizmi burada güçlü, kendine özgü bir gelişme zemini bulmuştur, tıpkı karşıt kutbu olan pozitif bilimler, matematik ve astronomi, bilimsel tıp gibi. İşte bu yoğun düşün yaşamının zengin ortamında Empedokles soylu ve varlıklı bir ailenin oğlu olarak yetişmiş, daha genç yaşta doğduğu kentin politik parti çekişmelerine karışmış ve kendisine teklif edilen krallık makamını kesinlikle reddettikten sonra Halk Partisi saflarında bir öncü rolü oynamıştır. Yurttaşlarının birliği ve hak eşitliği alanlarında etkileri

uzun süre devam eden başarılı sonuçların alınmasını sağlamış, ancak sonraki yıllarda, olasılıkla ömrünün sonlarına doğru, yeniden patlak veren parti çekişmeleri yüzünden ülkesini terk etmeye zorlanmış ve Peloponnes'e göç etmiştir. Bir daha ülkesine dönmeyen Empedokles'in bulunduğu yer ve de ölümü hakkında kesin bilgiler elde edilemediği için kısa süre sonra ortalıkta, ruhlar dünyasına karıştığına ilişkin bir efsane dolaşmaya başlamış, öte yandan da kıskanç muhalifleri onun Etna yanardağına atlayarak yaşamına son verdiği dedikodusunu yaymaya çalışmıştır.

Bu olağandışı insanın kişiliğini, tarihsel ve doksografik haberlerin yanı sıra, eserlerinden kalan pek çok fragman bugün bize belgelerle açıklamaktadır. Bunlardan bazıları —tragedyalar, politika ve tıpla ilgili yazılar— ölümünden hemen sonra kaybolmuşlarsa da, Homeros destanı vezniyle kaleme alınmış iki temel eserinden geriye kapsamlı ve çok sayıda fragman kalmıştır: Hem, iki kitaba bölünmüş ve sonraki Grek bilgelerince "Doğa Üstüne" adı verilmiş büyük felsefi eserinden hem de dinsel-etiksel şiiri "Arınmalar"dan.

İlkenin sürekli nitel bir değişme gösterdiğini öne süren Herakleitos'un tam tersine, Elea varlıkbiliminin etkisinde kalmış olan Empedokles için varolanın nitel değişmezliği kesindir. Ama görünür şeylerin çokluğunu ve çeşitliliğini açıklamak, sadece birbirinden nitelikçe ayrılan ve mekansal hareket temel teşkil eden birçok varolanın kabul edilmesiyle mümkündür. Parçacıklarından çeşitli karışımlar halinde görünür dünyanın kurulduğu bu varolanların çokluğu Empedokles'e göre, çok küçük, aynı tür parçacıklardan oluşan ve Parmenidesçi varolanın tüm özelliklerini taşıyan dört ilkedir: Toprak, su, hava ve ateş. Görünür şeyler birbirlerinden sadece bu dört ilkenin parçacıklarının bireşim miktarına ve tarzına göre ayrılırlar; Empedokles bunların "karışım"ını, Aristoteles'ten kalan belgelerin bize gösterdiği gibi, salt mekanik olarak düşün-

mektedir. Böylece o —Elea varlıkbilimini temel alarak, ama onu önemli ölçüde değiştirerek— fiziksel-kimyasal "öğe" kavramını bulmuştur, hatta dört-öğe-öğretisi iki yüzyıl boyunca —18. yüzyılda Fransız kimyacı Lavoisier'e kadar— tartışmasız geçerliğini korumuştur. Böylece o bilim tarihinde ilk defa olmak üzere, bu dört öğenin parçacıklarının birleşmesi ve ayrılması olarak "oluş" ve "bozuluş" kavramlarını anlaşılır duruma getirmiştir. Evet, düşün tarihinde ilk defa görünür dünyadaki değişmeleri, çok küçük, oluşmamış ve değişmez parçacıkların karmaşık da olsa kesinlikle gerçek, görünmez hareket süreçlerine dayandıran Empedokles'tir. Bu dört öğenin parçacıklarından farklı şeylerin nasıl oluştuklarını somutlaştırmak için ozan-filozof çeşitli, kısmen de çok özgün benzetmelere başvurmuştur. Özel bir ilgi gösterdiği organik doğanın maddi farklarını açıklamak için de öğeler öğretisini tutarlı bir şekilde uygulamıştır.

Ancak Empedokles —Elea varlıkbiliminin etkisi altında— öğelerin parçacıklarını kesinlikle değişmez diye düşündüğü için, buna uygun olarak onları (kendiliklerinden) tamamen hareketsiz diye tasarlamıştır. Hareketin gerçekliğinden kuşku duymamasına karşın bu yüzden maddeyi ve de onu hareket ettiren, biçimlendiren gücü birbirinden ayırmak, yani özel bir hareket ilkesini benimsemek zorunda kalmıştır. Bu ilkeleri, birbiriyle sürekli mücadele eden "sevgi" ve "çatışma" diye tanımlamıştır. Empedokles bu iki gücün sürekli mücadelesi, kimi zaman birinin kimi zaman da diğerinin üstün gelmesi nedeniyle, ebediyete kadar devam eden, bozulmaz bir yasaya(Anánke) dayanan evrensel bir süreç nedeniyle evrenin oluş ve yok oluşunun devresel olarak birbirini izlediği görüşüne varmıştır.

Empedokles ebediyete kadar devam eden evrensel süreçte doğal olarak iki karşıt kutbun bulunduğunu söylemiştir: "Sphairos" ve "Akosmia". "Sphairos" sadece bir an süren bir

durumdur; burada üstünlüğü tamamen sevginin ele geçirmesi nedeniyle dört öğedeki tüm parçacıklar fark gözetmeden bir araya toplanarak muazzam bir küre oluştururlar; "Akosmia" ise, çatışmanın ağır basması nedeniyle dört öğedeki parçacıkların karışımdan tamamen ayrılması ve her dört öğeye ait parçacıkların kendi aralarında bir araya gelmesinden dolayı ortaya çıkan durumdur. Empedokles'e göre evrendoğumun çıkış noktası anlaşılacağı üzere Sphairos'tur, çünkü evrenin oluşumu önce her ilkenin ayrılması yoluyla gerçekleşebilir; bu ayrılmayı mümkün kılan da sevginin üstünlüğünden hemen sonra çatışmanın tekrar müdahale etmeye başlamasıdır. Çünkü çatışma, bozuşmanın ve ayrılmanın asıl ilkesidir. Ama kısa süre sonra sevgi tüm gücüyle karşı koyacağı için, evrenin oluşumu her iki kozmik gücün uzun bir gelişme evresi içinde süregelen şiddetli mücadelesiyle gerçekleşebilir. Evrensel süreçteki iki karşıt kutup gibi, bu iki ilkenin kozmik dengesinde de iki moment vardır, biri sevginin, diğeri de çatışmanın ardından hemen sonra karşıtına yavaş yavaş üstün gelmeye başlar. Bu nedenle şeylerin bu iki momentten birine göre oluşmaya başladıkları ikili bir kaynağı da vardır. Buraya kadar açıklananlardan anlaşılacağı üzere, iki evrensel güç arasındaki ebedi mücadelenin değişik evrelerinde süreçlerin ritmi sonsuza kadar aynı kalmakta, değişmemektedir. Empedokles'in evrendoğumu, çağdaş araştırmacıların bulgularıyla karşılaştırıldığında, hâlâ çok ilkel gibi görünürken, canlı varlıkların oluşumuna ilişkin öğretisi, yani sevgi ile çatışmanın aynı şekilde belirleyici bir rol oynadığı zoogonisi çok özgündür ve çoğu zaman grotesk de olsa şaşırtıcı derecede pervasız görüşler içerir. Empedokles'te erekbilimsel doğa görüşüne ilişkin en küçük bir ize dahi rastlanmaması özellikle çok ilginçtir, daha çok her canlı varlığın oluşum ve biçimlenişinde rastlantı çoğu zaman belirleyici bir rol oynamakta ve böylece önceden yok olmaya mahkum her çeşit grotesk yaratık daha başlangıçta oluşmak-

tadır. Çünkü sadece varoluş savaşı verebilecek bünyeler hayatta kalabilirler. Empedokles ayrıca tüm organik yaşamın yavaş yavaş, yani aşamalı bir gelişim gösterdiğini de varsaymıştır; bu, Anaximandros'un hiç çekinmeden öne sürdüğü görüşleri temel alan bir düşüncedir.

İki evrensel gücün, "sevgi" ile "çatışma"nın özü hakkında birkaç söz söylemek gerekirse, ozan-filozof Empedokles bunları, açık seçik cisimsel saysa da, en azından bir yere kadar zaman zaman tanrılar diye tanımladığı insan kılığındaki güçler olarak ele alıyordu. Ama bu güçler ona göre aslında faaliyetleri sadece itkisel olan doğa güçleridir, yoksa belli bir amaç izleyen anlaklar değil. Doğa süreçlerinde bu güçlerin yanı sıra rastlantı sık sık önemli bir rol oynuyorsa, o zaman Empedokles'in evrendoğumu ile zoogonisinde salt mekanik güçlerin de faaliyette bulunduğu gözden kaçmayacaktır.

Empedokles görünür dünyanın değişik alanlarına uyguladığı, tek ve aynı temel görüşün yardımıyla çeşitli doğa fenomenlerini açıklamaya çalıştığı önemli, bilimsel bir kuramın, yani "gözenekler kuramı"nın da yaratıcısıdır; buna göre Empedokles, her görünür cismin görünmez küçük, ayrıca farklı genişlik ve biçimde geçitlerle ("gözenekler") kaplı olduğunu varsayar. Bu gözeneklerin tamamlayıcısı (görünmez) "akıntılar"dır; hangi türden olursa olsun görünür maddelerden çıkarak akarlar ve çevrelerindeki maddelere doğru hareket ederler, ama onların gözeneklerine girebilmeleri, bu akıntıların biçim ve büyüklüklerinin diğer maddedeki gözeneklerin biçim ve büyüklüklerine "uygun" olmalarıyla mümkündür. Maddelerin birbirleriyle ilişkisi gözeneklerle akıntıların uygun oluş ya da olmayışına dayanır; bu ilişki, Empedokles'in kastettiği anlamda, bir çeşit "bağlılık" ya da —tersi durumda— doğuştan düşmanlık diye tanımlanabilir.

Empedokles bu kuramı temel alarak mıknatısın etkilerini ilk defa bilimsel yönden açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca kura-

mının yardımıyla farklı sıvıların karışımını da açıklamış ve bu kuramı başarıyla organik doğaya, örneğin botaniğe (ağaçlardan bazılarının sonbaharda yapraklarını dökerken bazılarının niçin dökmediğini açıklamaya) ve özellikle zoolojiye, nefes alıp verme, işitme ve görme süreçlerinin açıklanışına uygulamıştır; bunu yaparken ilgili duyu organının özgüllüğünü göz önünde bulundurmuştur. Empedokles gözenekler kuramıyla bir dizi fiziksel olguyu, örneğin belirli tözlerin saydamlığını, yansıtmayı, farklı renkleri, hatta miyopluğun nedenini de açıklamaya çalışmıştır.

Empedokles'in, duyu fizyolojisi ile karşılaştırıldığında, deyim yerindeyse bilimsel psikolojisi gözle görülür derecede ilkel ve tamamen materyalisttir, ki buna göre ruhun ölümsüzlüğü kesinlikle söz konusu değildi. Krotonlu Alkmaion'un daha önce gözettiği algı ile düşünme arasındaki ilkesel fark Empedokles'te görülmez. Psikolojisi gibi bilgi kuramı da aynı şekilde ilkeldir; bu kuram gerçi eski gizemcilerin ünlü, benzerden yalnızca benzeri idrak etmek mümkündür, belitini savunsa da, bilgi sürecinin kendisi tamamen materyalist açıdan ele alınmıştır.

Empedokles'in Grek halk inancı tanrılarına karşı tutumu da ilgiye değerdir. Onun tanrıları, öğeler ya da belirli doğa güçleri diye yorumlaması çok doğaldır, çünkü "sistem"inde öğelerin ve iki kozmik gücün yanı sıra tanrılara hiç yer yoktur. Ayrıca bitkilerin özlem, yas ve sevinç gibi duygulara sahip olduklarını, hatta rasyonel düşündüklerini söyleyen Empedokles'in elimizdeki kaynaklarda ima edilen —kamutanrıcı değil, ama— kamutinci görüşlerine de dikkati çekmek gerekir.

Çağdaş araştırmacılar bugün çözümü zor bir sorunla, yani "fizikçi" Empedokles'in yanında yer alan gizemci Empedokles olgusuyla karşı karşıyadır; öyle ki bu gizemcinin sözleri doğa filozofunun düşüncelerine karşılık bizde adeta başka bir dün-

yadan geliyormuş gibi bir izlenim bırakmaktadır; çünkü burada söz konusu olan bilimsel sorunlar değil, belirli bir inancın bağnazca ya da en azından büyük bir tutkuyla savunulmasıdır. Bu gizemci görüşlerin özgün belgesi Empedokles'in "Arınmalar" adlı eseridir: elimizde bu eserden (önemli doksografik haberler dışında) oldukça ilginç bir dizi fragman bulunmaktadır. Empedokles'ten çok daha önce Orpheusçular ve Pythagorasçılar çevresinde gelişen bu gizemci görüşlerin merkezinde insan ruhu ile ruhun kaderi yer alır. Empedokles de öncülleri gibi burada antropolojik bir ikiciliği savunur, gizemciliğinin özgün yanı, ruhların kaderini iki kozmik gücün, yani "sevgi" ile "çatışma"nın etkilemesidir. Empedokles çatışma öğesinin etkisiyle bedene giren, cisimleşen ruhların kaderlerini kendi başlarına yaşayacaklarına inanır, bu nedenle et yemeyi de kesinlikle yasaklayan olumsuz bir çileciliği önerir.

Fransız yazarı Ernest Renan, Empedokles'i Newton ile Cagliostro'nun karışımı diye tanımlar; oysa akılcı ve akıldışı öğelerin böylesine garip bir tarzda bir araya geldiği Empedokles gibi karmaşık bir kişiliği kısa bir formüle sığdırmak mümkün değildir.

A. Fizik (Doğa felsefesi)

I. Öğeler

1 Aristoteles, Metafizik I 3. 984 a 8 vd. = 31 A 28:

Empedokles ilke olarak dört <öğeyi> kabul ediyor, bilinenlere <su, hava ve ateş> dördüncü olarak toprağı ekliyor. Bunlar —diyor— sonsuza kadar devam ederler ve başlangıçları yoktur, büyük ya da küçük nicelikler halinde birleşirler ve tekrar ayrılırlar.

Simplicius, Aristoteles'in Fizik 25'ine <Theophrast'tan> = 31 A 28:

Empedokles maddi öğeler dört adettir diyor..., bunlar ebedidir, birleşme ve ayrılma sonucu büyük ya da küçük nicelikler halinde değişirler; ama öğeleri harekete geçiren asıl ilkeler sevgi ile çatışmadır. Zira öğeler hiç ara vermeden sırayla harekete geçirilmek zorundadırlar: Bazen sevgi tarafından birleştirilirler, bazen de çatışma tarafından ayrılırlar; böylece Empedokles'e göre <aslında> altı ilke vardır. Çünkü o biçimlendirici gücü kimi zaman çatışma ile sevgiye mal eder..., kimi zaman da bu ikisini dört <öğe> ile birlikte anar.

3 Platon, Sofist 242 D = 31 A 29:

...Ama daha sonra Ionyalı ve Sicilyalı Musalar <yani Herakleitos ve Empedokles>, en sağlam yolun ikisini birleştirmekten ve varolanın hem çok hem de bir olduğunu, düşmanlık ve sevgi tarafından bir arada tutulduğunu açıklamaktan geçtiği görüşüne vardılar. Çünkü "ayrılanlar daima bir araya gelirler", diyor hoşgörüsüz Musalar <Herakleitos fr.10>, yumuşak başlıları ise bunun sonsuza kadar böyle olduğu savını biraz hafiflettiler; iddialarına göre her şey sırayla bazen bir birlik ve Aphrodite'nin etkisiyle sevgi halinde birleşir, bazen de bir çokluk haline gelir ve çatışmanın etkisiyle kendine düşman olur.

4 Stobaeus'ta Adı Bilinmeyen Alegorik Homeros Yazarı, Çoban Şiirleri I 10, 11 b = 31 A 33:

<Empedokles'in kanısınca> her şey dört öğeden oluşur, bunların tözü karşıt <özgülükler>den meydana gelirmiş <kuruluk ve nemlilik, sıcaklık ve soğukluk>, birbirleriyle uygun oranda karıştıkları zaman her şeyi meydana getirirlermiş, gerçi değişikliğe uğrarlarmış, ama bütünün dağılmasına izin vermezlermiş...

1. Öğelerin Gerçeklikteki Karışım Tarzı

5 Aristoteles, Oluş ve Bozuluş Üstüne II 7. 334 a 26 vd. = 31 A 43:

<Empedokles'e göre öğelerin karışımı> tuğlalardan örülmüş bir duvar gibi bir birlik oluşturmak zorundadır. Ve bu karışım, değişmeden kalan öğelerden meydana gelecektir, ama küçük parçacıklar halinde yan yana getirilmiş olarak. Etin tözünde ve maddelerde durum aynıdır.

6 Galen, Hippokrates'in "İnsanın Doğası" Cilt XV 32'sine = 31 A 34:

Empedokles, birleşik maddelerin doğası dört değişmez öğeden meydana gelir, diyordu; burada ilkler <yani ilk parçacıklar> öylesine birbirine karışmıştır ki, örneğin bir kimsenin oksiti, bakır, çinko ve zaç filizini öğütüp toz haline getirerek birbirine karıştırdığında, bunlardan birini bir diğeri olmadan eline alamaması gibi.

7 Aetius I 13, 1 = 31 A 43:

Empedokles'e göre, dört öğeden önce <bunların> çok küçük parçacıkları mevcutmuş, adeta aynı parçalardan oluşan öğelerin ilk öğeleri olarak. Aynı Yerde 17, 3: Empedokles... öğelerin daha küçük parçalardan bir araya geldiklerini düşünüyor, bunlar en küçük parçalar, deyim yerindeyse öğelerin öğeleridirler.

8 Galen, Hippokrates'in "İnsanın Doğası" Cilt XV 49'una:

Empedokles'in savına göre, bizler <insanlar> ve yeryüzündeki tüm diğer cisimler, Hippokrates'in benimsediği gibi, aynı öğelerden meydana gelmişiz; bu öğeler birbiriyle öyle gelişigüzel <kimyasal olarak> karışmamışlar, küçük parçacıklar halinde yan yana duruyor ve birbirlerine değiyorlarmış.

9 Aetius I 24, 2 = 21 A 44:

Empedokles, Anaxagoras, Demokritos, Epikur ve evrenin küçük parçacıklı maddelerin bir araya gelmesi sonucunda oluştuğunu kabul eden tüm fizikçiler "birleşme" ve "ayrılma" kavramlarını kullanıyorlar; buna karşılık özgün anlamda bir oluş ve bozuluşu reddediyorlar. Çünkü bu süreçler nitel değişmeler sonucunda değil, <madde parçacıklarının> bir araya gelmesinden doğan nicel süreçler sonucunda meydana geliyor.

10 Achilles, Arat Şiirinin Girişi 4 S. 34, 20 = 31 A 35:

Empedokles öğelere belirli bir yer ayırmıyor[1], onların karşılıklı yer değiştirdiklerini, böylece toprağın yüksekte ve ateşin daha aşağılarda bulunduğunu öne sürüyor.

11 fr.6:

Önce bütün şeylerin sayısı dört olan kökenini dinle: Parıldayan Zeus, hayat veren Hera ve Hades ve de ölümlü kaynakları gözyaşlarıyla besleyen Nestis[2].

12 Aristoteles, Metafizik I 4. 985 a 21 vd. = 31 A 37:

Anaxagoras'la kıyaslanırsa Empedokles kendi nedenlerinden daha çok yararlanmaktadır, ama bunu yine de yeterince yapmamakta ve bu esnada kendisiyle çelişkiye düşmektedir. Çünkü onda kimi zaman sevgi ayıran ilke, çatışma da birleştiren ilkedir. Evren çatışmanın etkisiyle <dört> öğeye ayrılıyorsa, o zaman ateş olan her şey bir birlik halinde birleşmekte ve aynı şekilde diğer öğelerin her biri <kendi başlarına bir araya gelmektedir>. Ama bunlar sevginin etkisiyle tekrar birleştikleri zaman, her öğenin parçaları kaçınılmaz olarak tekrar birbirlerinden ayrılmak zorunda kal-

1 Kastedilen: Aristoteles'e karşılık.

2 Nestis Sicilya'nın yerel su tanrıçasıdır (Zeus=ateş, Hera=hava, Hades=toprak)

maktadırlar. Kendisinden öncekilere karşılık nedeni ikiye ayıran ilk defa Empedokles olmuştur; çünkü hareketin son nedeninin tek değil, farklı, birbirine karşıt iki nedeni olduğunu söylemiştir. Ayrıca maddi olarak düşünülen öğelerin sayısını ilk defa dört diye saptayan da odur. Ne var ki, dördünü birden kullanmayıp onlardan sanki iki adetmiş gibi yararlanmaktadır: Bir yanda kendi için ateş; öte yanda tek bir töz olarak diğer öğeler, yani hava, su ve toprak. Dikkatli bakıldığında bütün bunları şiirinden çıkarmak mümkün.

13 fr.23:

Ressamlar, maharetleri sayesinde sanatlarına hakim bu kişiler nasıl ki adak diye renk renk tablolar hazırlar, ve çeşitli renkteki zehirleri, birinden daha fazla diğerinden daha az olmak üzere, ellerine alıp uyumla karıştırırlarsa, sonra da bunlardan akla gelen her şeye benzeyen şekiller, bazen ağaçlar, erkekler ve kadınlar, bazen vahşi hayvanlar, kuşlar ve balıklar, bazen de çok saygın ve uzun ömürlü tanrılar yaratırlarsa, işte aynen böyledir bize malum olan, onlardan <öğelerden> başka yerde aranmaması gereken sonsuz sayıdaki dünyevi şeylerin kaynağı da, bu konuda söylenen yalanların aklını bulandırmasına izin verme ve unutma bunu sakın. Üstelik haberi sen bir tanrıdan aldın.

2. Öğeler Öğretisinin Organik Doğaya Uygulanışı

14 fr.82:

Aynı ilkelerdir, saç, yaprak, kuşlarda tüy ve güçlü organlarda pul haline gelenler.

15 fr.76:

Böyledir durum kalın zırhlı deniz yaratıklarının kabuklarında, özellikle deniz minaresi ve taş kabuklu kaplumbağalarda. Toprak maddesinin derinin üst kısmında katmanlaştığını görebilirsin burada.

16 fr.98:

Ama toprak sevginin yetkin limanına demir attığında, buluştu onlarla —ateş, su ve aydınlık havayla— biraz çok biraz az da olsa hemen hemen aynı oranda. Kan ile etin öteki türleri buradan geldi meydana.

17 fr.96:

Ne ki, güzelim toprak Nestis'in parlaklığından sekiz parçanın ikisini ve ateş tanrısından da dört parçayı birbirine kattı devasa potalarda: Ve uyumun eşsiz şekilde birbirine eklediği beyaz kemikler oluştu burada.

3. Sevgi ile Çatışmanın Etkisi Altında Öğelerin Deveranı

18 fr.17:

Bir çift sözüm var sana: Kimi zaman bir tek varlık kaynaşır çoktan, kimi zaman da Bir'den oluşur çoklar yeniden. Ölümlü şeyler iki kez doğar ve de iki kez yok olurlar. Çünkü şeylerin birliği yaratır ve yokeder birini; ama diğeri uçar gider daha gelişmeden, onlar <öğeler> tekrar ayrılınca birbirinden. Ve bu sürekli değişmenin sonu gelmez hiçbir zaman: Bazen sevgiden dolayı her şey Bir olur, bazen çatışmadan doğan kin yüzünden her şey tekrar ayrılır birbirinden. Çoktan Bir oldukça ve Bir'in bölünmesinden tekrar çoklar meydana geldikçe, ömürleri sonsuza kadar sürmeyen şeyler doğar böylece;

ama sürekli değişmeleri sona ermezse asla, yerlerinden oynamadan kalırlar sonsuza kadar deveranda.

Dinle beni şimdi, çünkü akla güç katar öğrenmek. Konuşmamın amacını açıklarken dediğim gibi: Bir çift sözüm var sana, bazen çoklar kaynaşarak oluşur Bir, bazen bölünür tekrar Bir ve çoklar, ateş, su, toprak, sonsuz yükseklikteki hava çıkar ondan; her yönde gücü eşit uğursuz çatışma ile eni boyu aynı olan sevgi ayrılır aralarından. Bak buna sen aklınla (şaşkın şaşkın bakınıp durma orada): Bilindiği gibi sevgidir doğuştan yer alan insan organlarında, çünkü sevgi denen duyguyu insanlar onun sayesinde öğrenirler ve sevişme edimini yerine getirirler, sonra da ona sonsuz haz ya da Aphrodite derler. Ama onun öğelerde de dolaştığını çıkmadı bilen bir kimse. Hiç olmazsa sen sözlerimin aldatmayan akışını dinle. Hepsinin[1] gücü eşit[2], aynıdır kökeni. Ayrıdır ama her birinin görevi ve kendine özgüdür karakteri, hükmederler zamanın deveranı içinde sıra ile, ve onlardan ne bir şey çıkar meydana ne de eksilir. Zira yok olsalardı boyuna var olamazlardı asla. Ne çoğaltacaktı bu bütünü hem de nereden türeyip o zaman? Ve nereye gidip yok olacaktı, bunlar <öğeler> boş olmadığından? Hayır, sadece onlar vardır ve gelişigüzel dönüp durduklarından, bir bu bir o olurlar, böylece sürer bu sonsuza kadar.

4. Oluş ve Bozuluş Üstüne

19 fr.8:

Başka bir şey diyeceğim sana: Ölümlü şeyler ne oluşur ne de yok edici ölümde son bulur. Var olan yalnız

1 Ögeler.

2 Empedokles de, kozmosdaki ögelerin dengede bulunduklarına ilişkin eski Pythagorasçı öğretiyi savunuyordu.

karışımdır ve karışımın <tekrar> ayrılmasıdır; "oluş" sözü yalnız insanlardadır.

20 fr.9:

İnsanlarda ya da vahşi hayvanlarda ya da ağaçlarla kuşlarda öğeler birbirine karıştığı ve gün ışığına çıktığı zaman bir şeyler oluştuğunu öne sürerler; ama öğeler birbirlerinden tekrar ayrılınca o zaman da menhus ölümden söz ederler. Yok böyle konuşmaya hakları; ama bir kez geçer olduğundan böylesi, zaman zaman ben de sarfederim aynı sözleri.

21 fr.11:

Akılsızların yeterli değildir düşünceleri; yine de vehmederler önceden asla var olmayan şeylerin oluşabileceklerine ya da ölerek her bakımdan yok olabileceklerine.

22 fr.12:

Çünkü mümkün değildir hiç var olmayandan bir şeyin oluşması ve duyulmamıştır var olan bir şeyin tamamen yok olması. Nereye konulmuşsa her defasında orada olacaktır daima.

23 fr.14:

Yoktur boş-olan[1] evrende; o halde bir şey nasıl eklenecek ve de nereye?

II. Sevgi ve Çatışma

24 Aristoteles, Metafizik I 4. 984 b 32 vd. = 31 A 39:

Ama doğada iyinin karşıtı da meydana çıktığı ve yalnız dü-

1 Boş mekan.

zenle güzel değil, üstelik düzensizlikle çirkin de <görüldüğü> ve de kötü iyiden, çirkin de güzelden daha ağır bastığı için, başka bir düşünür biri birinin, diğeri de diğerinin nedeni olarak <ilkeler diye> sevgi ve çatışma kavramlarını kullandı. Bu konuda iyice düşünülürse ve Empedokles'in beceriksizce ifade ettiklerine değil, sadece temel düşüncelerine bakılırsa, o zaman sevginin iyiye, çatışmanın da kötüye neden oluşturduğu görülür. Bu yüzden bir kimse kötü ile iyiyi şeylerin ilkeleri diye gösteren ilk kişinin Empedokles olduğunu söylediği zaman, eğer her iyinin nedeni kendinde iyiden başka bir şeyse, haklı olacaktır.

25 Hippolytos VII 29:

Ve mevcut şeylerin oluş nedeni, yaratıcısı yok edici çatışmadır; buna karşılık mevcutlar dünyasının sona ermesinin, mevcutların değişmesinin ve <Sphairos> Bir'liğine geri dönmesinin <nedeni> de sevgidir. Empedokles bu ikisi için ölümsüzdür, oluşmamıştır diyor ve varlıklarının başlangıcı olmadığını şu sözlerle belirtiyor:

26 fr.16:

Zira onlar <sevgi ve çatışma> önceden nasılsa ileride de öyle olacaklar ve sonsuz zaman asla yoksun kalmayacak bunlardan.

27 Aristoteles, Fizik VIII 1. 252 a 7 vd. = 31 A 38:

Empedokles'in savına göre, sevgi ve çatışma zorunluk gereğince şeylere sırayla hükmetmekte, onları harekete geçirmektedir ve aralarda ise şeyler hareketsiz kalmaktadır.

28 Aristoteles, Fizik VIII 1. 250 b 26 vd.:

Empedokles'e göre, şeyler sırayla harekete geçirilmekte ve sonra tekrar hareketsiz bırakılmaktadır; sevgi çokluktan Bir'li-

ği ya da çatışma Bir'likten çokluğu meydana getirdiği zaman harekete geçirilmekte, aralarda[1] ise hareketsiz kalmaktadırlar.

29 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne III 2. 301 a 14 vd. = 31A42:

<Evrenin> oluşmasını birbirinden ayrı ve hareket halinde bulunan <maddeler>den gerçekleştirme düşüncesi pek yerinde değil. Bu yüzden Empedokles sevginin hükmü altında oluşmayı bir yana bırakıyor[2]. Zira gökyüzünü birbirinden ayrı <maddelerden> kuramayacaktı, çünkü maddelerin birleşmesini sevgi vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Oysa kozmos birbirinden ayrı öğelerin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Bu nedenle kozmos tek ve birleşik bir <kütleden> meydana gelmek zorundadır.

30 Aristoteles, Oluş ve Bozuluş Üstüne II 7. 334 a 5 = 31 A 42:

Empedokles'in savına göre, evren çatışmanın hükmü altındayken de tıpkı sevginin hükmü altında olduğu zamanki gibi aynı durumdadır.

31 Aristoteles, Fizik I 4. 187 a 20 vd. = 31 A 46:

Anaximandros, Anaxagoras ve de Empedokles gibi şeylerin Bir'liği ile çokluğunu savunan filozoflar, Bir'lik içinde hareketsiz duran karşıtların bu Bir'likten ayrıldıklarını öne sürüyorlar. Çünkü bu karşıtlar da <maddelerin> karışımından[3] diğer şeyleri ayırmakta, ama aralarındaki fark şuradan ileri gelmektedir: Empedokles bu sürecin devresel, Anaxagoras ise bir defa olmak üzere gerçekleştiğini söylemekte ve <temel maddeler olarak> bunları homeomeri (birbirine benzeyen parçalar - çn) diye, karşıtlarının sayısını da sonsuz diye, Empedokles ise öğeler diye kabul etmektedir.

1 Yani, "Sphairos" ve "Akosmia" esnasında.
2 Yani, evrenin oluşum nedenini sevgide değil, çatışmada görüyor.
3 Tüm maddelerin gelişigüzel birbirine karıştığı bir kütleden.

1. Çatışmanın Hükmetmeye Başlaması

32 fr.30:

Ama güçlü çatışma <Sphairos'un> organlarında[1] iyice gelişip itibar kazandığında ve onlar için geniş kapsamlı bir yeminden sırayla çıkarılmış zaman dolduğunda...

33 fr.31 <Simplicius, Aristoteles'in Fizik 1184'üne>:

Çatışma tekrar üstünlüğü ele geçirmeye başladıktan sonra, Sphairos'ta yine hareket meydana gelir:

"Çünkü tanrının[2] bütün organları sarsıldı birbiri ardısıra."

2. Çatışmanın Mutlak Egemenliği

34 Plutarch, Ay'daki Çehreler Üstüne 12 S 926 D:

Empedokles'in "çatışma"sını şeylerin üstüne saldırtma, hatta eski Titanlarla Devleri doğaya karşı harekete geçirtme sen, o efsanevi ve de korkunç "sözde evreni" <Akosmia'yı> görmeye, ağırları bir yana hafifleri bir yana ayırma yanlışlığında bulunmaya heves etme sakın sen <bunu fr.27, 1 vd. izliyor>. Empedokles'in dediği gibi, <sevginin egemenliği başlayana kadar> toprak sıcaklığa, su da havaya katılmamıştı, ağır maddeler yukarıda hafifler aşağıda değildi, tersine birbirine karışmadan ve tek başlarına <öğeler halinde> bulunuyorlardı ve "monadlar" evrenin ilkeleriydiler.

3. "Bağlılık" ve "Düşmanlık"

35 fr.22:

Zira bütün bunlar <öğeler> kendi parçalarına dostça

1 Yani, öğelerde.
2 Sphairos'un.

bağlıdır: Güneş, toprak, gökyüzü ve deniz, bunların pek çoğu yeryüzüne dağılarak çoğalmıştır. Ve aynı şekilde karışıma uygun ne varsa birbirine yakındır ve sevgi sayesinde bağlıdır. Kökene, karışıma, belirgin biçimlere göre farklı olan her şey ise birbirine düşmandır, birleşmeye hiç alışmamıştır, hatta kökenlerini borçlu oldukları çatışma istediği için aksilik de çıkarmaktadır.

36 fr.91:

<Su> şaraba yakındır, ama yağ ile birleşmeye yanaşmaz.

4. Evrenin Sırayla Doğuşu ve Yok Oluşu

37 Aetius II 4, 8 = 31 A 52:

Empedokles, çatışma ile sevginin sırayla üstünlüğü ele geçirmesi sonucunda evrenin yok olduğunu söylüyor.

38 Simplicius, Aristoteles'in Gökyüzü Üstüne 293, 18 vd. = 31 A 52:

Kimi düşünürlerin iddiasına göre, evren önce doğmakta sonra yok olmakta, ardından tekrar meydana gelmekte ve tekrar yok olmaktaymış ve bu birbirini izleyiş ebediymiş; Empedokles sevgi ve çatışmanın sırayla üstün geldiklerini, sevginin şeyleri bir araya getirdiğini ve çatışma dünyasını yıktığını iddia ediyor; sevgiden Sphairos'u oluşturuyor; çatışmanın ise öğeleri tekrar ayırdığını ve bu evreni meydana getirdiğini söylüyor.

39 Aristoteles, Metafizik II 4. 1000 b 18 vd. = 31 A 52:

Empedokles şeylerden birinin geçici bir başkasının ise kalıcı olduğunu değil, öğeler dışında hepsinin geçici olduğunu söylüyor.

5. Sevgi ile Çatışmanın Organik Dünyada da Sırayla Hükmetmesi

40 fr.20:

Açıktan açığa yayılıyor bu çatışma ölümlü organlar yığının her yanına: Kimi zaman bedensel biçim almış tüm organlar henüz gençlik çağındayken sevginin gücüyle bir araya geliyorlar; kimi zaman da çatışmanın kötü ruhları tarafından ayrılıyorlar, her biri yaşamın sahillerinde şaşkın şaşkın kendi başlarına dolaşıyorlar. Aynıdır bu kavga ağaçlarda, sudaki balıklarda, ormandaki hayvanlarda ve kanatlarını açarak süzülen martılarda.

41 fr.21:

Daha önce anlattıklarımda onların <öğelerin> biçimleri hakkında eğer bir eksik kaldıysa, dikkat et şimdi sözlerimden çıkacak diğer kanıtlara: Dikkat et her şeyi ısıtan, aydınlatan güneşe, ve ısıya, ışığa doymuş tüm ölümsüz <gök cisimlerine>, ve dayanıklı, katı maddeleri meydana getiren toprak gibi her şeyde görülen karanlık, serin neme. Bütün bunlar çatışma nedeniyle birbirinden ayrılırlar, çeşitli biçimler alırlar; ama sevgi nedeniyle birbirlerini özlerler ve bir araya gelirler. Çünkü onlardan <öğelerden> doğar geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki şeyler; büyür ağaçlar, yetişir erkekler ve kadınlar, vahşi hayvanlar, kuşlar, sudaki balıklar ve çok saygın uzun ömürlü tanrılar. Zira yalnızca onlar[1] vardır, gelişigüzel dolaşırlar ve de çok çeşitli biçimler alırlar. İşte bu kadar büyüktür onların karışımdan doğan değişmeler.

1 Dört öğe.

6. Sevginin Gitgide Ağır Basması

42 fr.59:

Ama gitgide sertleşince kavgası tanrının tanrıyla[1], bunlar <organlar> da karşılaşır karşılaşmaz tutuştular kavgaya ve daha pek çok şey meydana geldi birbiri ardına.

43 Bkz. Simplicius, Aristoteles'in Gökyüzü Üstüne 587, 20 vd.'na:

Empedokles bunu sevgi konusunda diyor, ama sevginin çoktan üstünlüğü ele geçirdiğini değil, henüz ele geçirmeye başlamış olduğunu ve de birbirine karışmamış, tekil <maddeleri; hâlâ meydana çıkardığını söylüyor.

44 fr.35:

Yeniden başlamak ve daha önce gittiğim yola sözcükleri birbirine ekleyerek tekrar dönmek istiyorum: Girdabın dibine çatışma ve ortasına da sevgi geldiyse, bütün bunlar sevgide bir araya gelir tek bir bünye halinde, <elbette> bir defada değil, biri bir yönden, diğeri başka bir yönden gelerek istekle birleşir. Şeyler bir araya gelince böyle, başlar çatışma en dışa doğru kaçmaya. Pek çoğu ama durur tek başına çatışmanın hâlâ boşlukta tuttuğu karışımların ortasında. Çünkü pek de öyle ihtar edilmeden çemberin dış sınırına doğru tamamen uzaklaşmaz onlardan çatışma, bir kısmıyla kalır hâlâ orada, bir kısmıyla <bütünün> organlarından <öğelerden> çoktan uzaklaşmışken. Ama o gitgide uzaklaştıkça yerini alır kusursuz sevginin hoş mizaçlı, tanrısal baskısı. Daha önce ölümsüz sayılan ölümlü varlıklar ve de karışmamış olan karışımlar yollarını değiştirdikten sonra hemen

1 Birbiriyle kavga eden sevgi ve çatışma.

meydana çıktılar. Ve bunlar karışır karışmaz binlerce biçime girerek ölümlü yaratıkların kalıbını aldılar. Görülen bir mucizedir burada.

45 fr.58 <Simplicius, Aristoteles'in Gökyüzü Üstüne 587, 18 vd.'na>

<Kavganın> bu aşamasında[1] organlar, çatışma tarafından ayrılmaları sonucunda, birleşmeye çalışarak hâlâ şaşkın şaşkın dolaşıyorlardı tek başlarına.

46 Theophrast, Duyusal Algı Üstüne 20= 31 A 86:

Ama sevginin hükmü altında da[2] duyusal algının mümkün olmadığı ya da çok kısıtlı bir oranda görüldüğü meydana çıkıyor, çünkü maddeler bu durumda <hâlâ> birleşmekteler ve onlardan bir akış meydana gelmemektedir.

7. Sphairos

47 Aetius I 7, 28 = 31 A 32:

<Empedokles Bir'in küre biçiminde, ebedi ve hareketsiz olduğunu öne sürüyor>... Ama o öğelere tanrı adını veriyor ve bunların karışımına da evren, ayrıca <Sphairos> diyor, <bütün bunlar> bir süre sonra bu tekdüzen <yapı>nın içine karışarak çözülecekler.

48 Philoponos, Oluş ve Bozuluş Üstüne 19, 3 = 31 A 41:

Empedokles, sevginin hükmü altında tüm şeylerin birleşerek bir bütün oluşturacağını ve <böylece> niteliksiz[3] bir <kütle> olan Sphairos'u meydana getireceğini söylüyor; bu bütünün içinde, her biri kendi biçimini kaybedeceğinden, ne ateş ne de başka bir öğe özelliğini koruyabilecektir.

1 Çatışma henüz yenik düşmemişken.

2 Yani, sevgi henüz üstünlüğü tamamen ele geçirmediği zaman.

3 Bu Philoponos'un bir yanılgısıdır; gerçi Sphairos homojen bir kütledir, ama bu yüzden niteliksiz değildir, çünkü bu karışımda nitelikler onun bileşenlerini, yani öğelerin ilk parçacıklarını oluştururlar.

49 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 1183, 28'ine:

Eudemos, Sphairos aşamasındaki sevginin hükmü altında <tüm maddelerin> her şey bir araya geldikten sonra tamamen hareketsiz kalacaklarını öne sürüyor...

50 fr.27:

Ne güneşin hızlı organlarını ne toprağın ağır aksak gücünü ne de denizi mümkün olmadığından ayırt etmek, küre biçimli Sphairos uyumun kalebendinde sürgün yaşıyor, çevresinde hüküm süren yalnızlığa sevine rek.

51 fr.27 a:

Ne nifak ne de yersiz çatışma hüküm sürüyordu or ganlarında.

52 fr.28:

Küre biçimli Sphairos seviniyordu hüküm süren yalnızlığa çevresinde, eşitti her yandan ve sınırsızdı her yönde.

53 fr.29:

Bir gövdeden ne kollar ne ayaklar ya da hızlı dizler ne de cinsel organlar çıkıyordu, o her yandan eşit olan bir Sphairos'tu[1].

54 fr.38:

Haydi anlatayım sana şimdi ilk ve kaynağına göre aynı olan eski <öğeleri>, gördüğümüz ve görülen her şey meydana gelir bunlardan: Toprak, dalgalı

1 Yani, bir küreydi.

deniz, nemli hava ve tüm çemberi[1] saran Aither[2] adlı Titan.

III. Evrendoğum

55 Psoydo-Plutarch, Eusebius'ta Stromateis I 8, 10 <Theophrast'tan> = 31 A 30:

Empedokles, öğelerin karışımından ilk olarak havanın ayrıldığını ve çemberin çevresine yayıldığını söylüyor; ateş ise havadan sonra meydana gelmiş, başka bir yer bulamadığı için de yukarıya, havayı saran gökkubbenin altına doğru yükselmiş. Oysa iki adet yarımküre vardı, yeryüzünün çevresinde daire çizerek dönüyorlardı, biri tamamen ateşten, diğeri içinde bir parça ateş bulunan havadan meydana gelmişti, ki Empedokles bu sonuncusuna gece diyor. Ama hareket, herhangi bir yerde ateşin toplanması ve karşı konulmaz bir hızla ilerlemesi sonucunda başlıyormuş. Güneş tözü gereği bir ateş değil, <sadece> ateşin yansısıdır, tıpkı suda meydana gelen yansı gibi. Empedokles, ayın ateş tarafından kesilen havadan ayrıldığını ve bir araya toplandığını öne sürüyor. O zaman bu, dolu gibi, katı bir kütle haline gelmiş. Ama ışığını güneşten alıyormuş.

56 Philon, Kehânet Üstüne II 60 = 31 A 49:

Ancak gökyüzünden bir parça aşağıda kalmış olan ateş güneş ışınları halinde bir araya toplandı ve bir noktada birleşen ve de belirli bir zorunluk nedeniyle katılaşan yeryüzü ise ortada yer aldı.

57 Aetius'tan II 6, 3:

...Değişikliğin[3] hızı nedeniyle her yandan şiddetli bir basınç altında kalan yeryüzünden (topraktan) su fışkırdı.

1 Yerküre.
2 Gökkubbe.
3 Gökyüzünün ya da gök cisimlerinin.

58 Aetius II 13, 2 = 31 A 53:

Yıldızların tözü ateşmiş. hava içeren ve ayrılır ayrılmaz yükseğe çıkan ateş maddesindenmiş.

Evrendoğuma Ek Olarak Altın Çağ Üstüne

59 fr.78:

Yaprakları dökülmeyen verimli ağaçların <o günkü> iklim uyarınca dallarını dolduruyordu meyvalar bütün yıl boyunca.

IV. Evrenbilim

60 Aetius II 31, 4 = 31 A 50:

Empedokles'e göre, evrenin yanlara doğru genleşmesi, yeryüzünün gökkubbeye olan uzaklığından, yani evrenin yeryüzünden yukarıya doğru genleşmesinden daha büyükmüş, çünkü evren bir yumurtaya benzediği için gökkubbe <yukarıya doğru değil> yanlara doğru daha çok yayılırmış.

61 fr.39:

Bütünü çok az görmüş insanların ağızlarından gelişigüzel çıkan düşüncesizce sarfedilmiş sözlerin ifade ettiği gibi, toprağın derinliği ile Aither'in yüksekliği sonsuz olsaydı eğer...

62 Aetius II 10, 2 = 31 A 50:

Empedokles, evrenin sağ tarafının yaz dönümü, sol tarafının da kış dönümü olduğunu ileri sürüyor.

63 Hippolytos I 4, 3 = 31 A 62:

Empedokles, yeryüzünün kötülükle dolu olduğunu ve bunun yeryüzünden aya kadar uzandığını iddia ediyor, ama ayın ötesinde evren saf ve temizmiş.

1. Gökyüzü

64 Diogenes Laertius VIII 77 = 31 A 1:
Gökkubbe <tözü gereği> buza benziyormuş.

65 Aetius II 6, 3 = 31 A 49:
Gökyüzü Aither'den meydana gelmiş.

66 Aetius II 11, 2 = 31 A 51:
Gökyüzü havadan oluşan, ateşin etkisiyle buz gibi sertleşmiş katı bir kubbeymiş ve her iki yarım küresi içinde ateş ile hava bulunuyormuş.

2. Yıldızlar

67 Aetius II 13, 11 = 31 A 54:
Empedokles'e göre, gezegenler serbest hareket edebildikleri halde, sabit yıldızlar gökkubbede hareketsiz duruyorlarmış.

3. Güneş

68 Psoydo-Plutarch, Eusebius'ta Stromateis I 8, 10 = 31 A 30:
Yeryüzünün çevresinde daire çizerek hareket eden iki yarım küre varmış, biri ateşle doluymuş, öteki hava ile bir parça ateşin karışımıymış, o bu sonuncusuna gece diyor... Ama güneş tözü gereği ateş değil, <sadece> ateşin yansısıymış, tıpkı suda meydana gelen yansı gibi.

69 Aetius II 20, 13 = 31 A 56:
Empedokles'e göre iki güneş varmış: Biri asıl güneşmiş; bu güneş kozmos yarım kürelerinin birinde bulunan ve onu dolduran ateşmiş, daima kendi yansısının karşısında duruyormuş.

Öteki ise sahte güneşmiş, ısı[1] karışmış hava ile diğer yarım küreyi dolduruyorlarmış ve de buza benzer güneşe[2] doğru kırılma sonucunda dairevi yeryüzünün neden olduğu bir yansıymış; ki bu yansı <gerçek> ateşten oluşan güneşle birlikte daire çizerek hareket ediyormuş. Kısacası, güneş yeryüzünü çevreleyen ateşin <sadece> bir yansısıymış.

70 Aynı Yerde 21, 2:

Yansıdan dolayı <yani sahte güneşten dolayı> güneşle yeryüzünün büyüklüğü eşitmiş.

71 Plutarch, Pythia Kehâneti Üstüne 12 S. 400 B:

Güneşin **"Olympos'a[3] doğru korkusuzca ışık saçtığını"** <fr.44>, göksel ışığın yansımasıyla yeryüzünün çevresinde meydana çıkmış olduğunu öne süren Empedokles'e gülerim ben sadece.

72 fr.41:

Güneş ateşidir <kristal mercekte> toplanmış olan ve engin gökyüzünü dolaşan.

73 Diogenes Laertius VIII 77 = 31 A 1:

Güneş çok büyük bir ateş kümesiymiş ve aydan büyükmüş.

a. Güneşin Yörüngesi

74 Aetius II 1, 4 = 31 A 50:

Güneşin dönüşü <yörüngesi> evrenin sınırının tanımlanmasıymış.

1 Yani, ateş.
2 "Buza benzer güneş"le sadece sahte güneşteki, gerçek güneşin ateşini yansıtan kristal mercek kastedilmiş olabilir.
3 Yani, gökyüzüne.

75 Aetius II 23, 3 = 31 A 58:

Empedokles'e göre güneş, çevresindeki <evren> küre ile dönenceler kendisini engellediği için sonsuza kadar gidemiyor ve <bu yüzden> dönüyormuş.

76 Aetius II 31, 1 = 31 A 61:

Empedokles, güneşin yeryüzüne uzaklığı aya olan uzaklığının iki mislidir diyor.

b. Güneş Tutulması

77 Aetius II 24, 7 = 31 A 59:

Güneş, altından ay geçtiği zaman kararıyormuş[1].

78 fr.42:

Engelledi ay üzerinden geçen onun <güneşin> ışınlarını ve kararttı yeryüzünde parlak gözlü ayın genişliği kadar bir yeri.

c. Gecenin Açıklanışı

79 fr.48:

Gecenin nedeni, <altından geçen> güneşin ışınlarına engel olan yeryüzüdür.

d. Kış ve Yaz

80 Aetius III 8, 1 = 31A65:

Empedokles, yoğunlaşma sonucunda üstünlüğü ele geçiren hava <güneşi> üst bölgeye ittiği zaman kış, ateş üstünlüğü ele geçirir ve <güneşi> alt bölgeye iterse yaz olur diyor.

1 Yeryüzünden bakıldığında, yani ay yeryüzü ile güneşin arasına girdiği zaman.

4. Ay

81 fr.45:

Yuvarlak, yabancı bir ışık dönüyor yeryüzünün çevresinde[1].

81 a Plutarch, Aydaki Çehreler Üstüne 16 S. 929 C:

...bu yüzden geriye <yalnız> Empedokles'in kanısı kalıyor, buna göre güneş ışığının aya doğru <yani aydan> yansıması sonucunda orada bir aydınlık meydana geliyor.

82 fr.43:

Güneş ışığı ayın geniş yüzüne isabet eder etmez çarpıp geri geliyor ve <bize ulaşmak için> tekrar gökyüzünü hızla katediyor.

5. Yeryüzü

83 Aristoteles, Gökyüzü Üstüne II 13. 295 a 13 vd. = 31 A 67:

Bu yüzden, evrenin oluştuğunu kabul edenler, yeryüzünün evrenin ortasında bir araya toplandığını öne sürüyorlar. Ama onun niçin hareketsiz kaldığını araştırmaya çalışıyorlar; bir kısmı bunun nedenini, yeryüzünün eni ile boyunda görüyor; ötekiler ise, örneğin Empedokles gibi, hızla dönen ve hızı daha büyük[2] gökkubbede meydana gelen ani değişikliğin, tıpkı çanaktaki su gibi, yeryüzünün hareketini engellediği[3] görüşündeler. Zira su, çanak hızla çevrildiği zaman, genellikle çanağın dibinin alt yarısında <bulunur>, ama kendi

1 Bu fragman da Empedokles'in, ayın ışığını sadece güneşten aldığını bildiğine bir kanıt oluşturuyor.

2 Yeryüzünün düşme hareketinden.

3 Yani, yeryüzünün düşmesini engellediği.

sinden beklenen doğal hareket olmasına karşın yine de dökülmez, bunun nedeni aynıdır[1].

Yeryüzünün Eğik Eksenini Güneşin Yörüngesiyle Karşılaştırarak Açıklama Denemesi

84 Aetius II 8, 2 = 31A58:

Empedokles, hava güneşin baskısına boyun eğince kuzeydeki bölgeler yükselip güneydekiler de alçalarak kutupların eğik bir konum almasına neden olmuştur diyor; bu durum tüm kozmos[2] için de geçerliymiş.

V. Zoogoni

85 fr.73:

Bir zamanlar Kypris'in[3] yeryüzünü suya doyurduktan sonra biçimini düşünerek onu sertleştirmesi için hızlı ateşe teslim etmesi gibi.

86 Aetius V 26, 4 = 31A70:

Empedokles'in savına göre güneş çepeçevre yayılmadan, gece ile gündüz birbirinden ayrılmadan önce canlı varlıklar arasından ilk olarak ağaçlar topraktan fışkırarak yeşermişler. <Oluşturucu öğelerindeki> karışımın oranı nedeniyle erkek ve dişi cinsiyetlerin işlevini almışlar. Toprakta bulunan ısının yukarıya doğru itmesinden dolayı büyümüşler. Böylece toprağın parçalarını ve de ana karnındaki döl gibi ananın parçalarını oluşturmuşlar.

1 Empedokles, hızla çevrilen çanaktaki suyun, çanağın ağzı aşağıya baksa da, dökülmeyeceğini kastediyor, ki biz buna merkezkaç kuvveti diyoruz.
2 Devasa bir küre olarak tasarlanan evren.
3 Aphrodite.

87 Psoydo-Aristoteles, Bitkiler Üstüne 817 b 35 vd. <31 A 70'te>:

Empedokles, ilk olarak bitkilerin meydana çıktıklarını iddia ediyor, ama evrenin henüz tamamlanmadığı bir dönemde; hayvanlar ise evrenin tamamlanışı sona erdikten sonra oluşmuşlar.

1. Aşamalı Zoogoni

88 Aetius V 19, 5 = 31 A 72:

Empedokles, hayvanlarla bitkilerin başlangıçta eksiksiz bir şekilde değil, önce birbirinden ayrı parçalar halinde meydana çıktıklarını öne sürüyor; ikinci aşamada ise parçaların birbirine kaynaşmasından dolayı garip biçimler oluşmuş, üçüncü aşamada tüm beden, dördüncüde de artık toprak ve su gibi öğelerin karışımından değil, bir kısmında besinlerin bolluğundan dolayı, diğer kısmında ise güzel kadınları da evlenmeye teşvik etmesi nedeniyle gelişigüzel biçimler oluşmuş.

89 Sommar Censorin 4, 7 <31A72'de>:

Empedokles'e göre, önce organlar her yerde tek tek topraktan ortaya çıkmışlar, sanki toprak gebeymiş gibi, sonra bu organlar kaynaşarak karışımında ateşle suyun da bulunduğu bütün bir insan maddesini meydana getirmişler.

90 fr.62:

Dinle öyleyse şimdi, erkeklerin ve acınası kadınların gece tarafından sarıp sarmalanmış filizlerini ayrılan ateş nasıl kavuşturdu ışığa. Çünkü sözlerim ne amaçsız ne de akılsızca.

Önce çıktılar kaba saba çamur parçaları ortaya, her ikisinden, yani su ile ateşten eşit paylar düşmüştü onlara. Benzerine ulaşmak isteyen[1] ateş büyümelerini sağ-

1 Yani, (göğün) yüksekliğindeki ateşe.

ladıysa da, girmemişlerdi daha organların sevimli kalıbına, sesleriyle ve de cinsel organlarıyla benzemiyorlardı henüz insanlara.

2. Bedenin Kısımları, İç ve Dış Organlar
Sevgi Tarafından Yaratılmıştır

91 fr.86:

<Öğeler>, ki kutsal Aphrodite yorulmaz gözleri yarattı bunlardan.

92 fr.87:

Sevginin tırnaklarıyla <birleşmeyi> sağlamış olan Aphrodite.

93 fr.95 (Simplicius, Aristoteles'in Gökyüzü Üstüne 590, 26 vd.'na):

Bazılarının gözü gündüz, bazılarınınki de gece daha iyi görürmüş, bu olguyu neden göstererek şöyle diyor o: "**Aphrodite'nin ellerinde ilk defa kaynaştıkları zaman.**"

94 fr.57:

Ondan <topraktan> boynu olmayan birçok baş çıktı ortaya, omuzsuz kollar ve alından yoksun gözler şaşkın dolaşıyorlardı tek başlarına.

95 fr.60:

Sayılmayacak kadar çok eli olan ve de ağır adımlı[1] varlıklar <meydana çıktı bir zamanlar>.

96 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 371, 33 vd.'na:

Bu tarzda <koşul altında> birleşen, hayatta kalma olasılığı içeren şeyler <kendi başlarına> birer varlık oldular ve hayatta

1 Homeros'tan bu yana ineklere verilen sıfat.

kaldılar, çünkü onlar[1] karşılıklı olarak birbirlerinin ihtiyaçlarını karşıladılar: şöyle ki, dişler besinleri kesip parçaladı, mide sindirdi, karaciğer de kan haline getirdi. Baş böyle bir gövdeyle birleşince bünyenin tamamı hayatta kaldı, ama bir sığır gövdesiyle uyuşmadı ve yok olup gitti. Çünkü birbirine ait olmayan şeyler yok oldular.

97 fr.61.

Çift çehreli ve göğüslü, sığır gövdeli, ama insan yüzlü pek çok yaratık gelişip büyüdü, ne ki bunun tersi de görüldü; inek başlı insan gövdeleri, hem erkek hem kadın kılıklı ve cinsel organları gölgeli melez yaratıklar yani.

98 Aetius V 19, 5 = 31 A 72:

Bütün canlı varlık türleri <bedenlerindeki öğelerin> özel karışımı nedeniyle birbirlerinden ayrılıyorlarmış, bir kısmının suya olan eğilimi fazlaymış, bir kısmı da daha çok ateş öğesi içeriyor ve havaya yükseliyormuş, ağır olanları ise yeryüzünde yaşıyormuş; ama öğelerinin karışımı eşit olanlar her bölgede yaşayabiliyormuş.

3. Benzerin Benzere Eğilimi

99 fr.90:

Tatlı tatlıya uzanır, acı acıya ve ekşi de ekşiye doğru koşar, sıcak ise sıcağa karışır.

100 fr.62, 6:

Benzerine ulaşmak isteyen ateş büyümelerini sağladı onların[2].

1 Bu varlıkların parçaları.
2 Bkz. 90 fr.62

4. Cinsiyetlerin Meydana Çıkışı

101 Aetius V 7, 1 = 31 A 81:

Empedokles'in savına göre, erkek ve dişi varlıklar sıcağın ya da soğuğun etkisine göre meydana çıkmışlar. Bu yüzden ilk erkek varlıklar yeryüzünün daha çok doğusu ile güneyinde, dişi varlıklar ise <daha çok> kuzeyde meydana çıkmıştır denir.

5. Empedokles'in Evrendoğumunda ve Zoogonisinde Rastlantının Rolü

102 Platon, Yasalar X 889 B = 31 A 48:

<Empedokles'in yandaşlarına> göre ateş, su, toprak ve hava varoluşlarını bilinçli bir amaca değil, tamamen doğaya ve rastlantıya borçluymuş; bunlardan sonra meydana çıkan yeryüzü, güneş, ay ve yıldız gibi cisimler de tamamen cansız olan bu <ilkeler> sayesinde oluşmuşlar. Ve rastlantı sonucu kendilerine özgü bir güçle harekete geçen, soğukla sıcak ya da yaşla kuru ve sertle yumuşak gibi karşılaşır karşılaşmaz birbiriyle uyum sağlayan, karşıtların karışımından dolayı rastlantı sonucu birbirine ister istemez karışmış olan tüm tekil <maddeler> mevsimlerin meydana gelmesini sağladıktan sonra bu tarzda ve buna uygun olarak evreni, evrende bulunan her şeyi, tüm canlı varlıkları, bitkileri yaratmışlar; ama akıl —böyle diyorlar— ya da herhangi bir tanrı vasıtasıyla ya da bilinçli bir amaçtan dolayı değil, dediğimiz gibi, doğa ve rastlantı sayesinde.

103 Aristoteles, Metafizik II 4, 1000 b 12:

<Şeylerin> değişmesine başka bir neden göstermiyor, bunun sadece şeylerin doğasına göre gerçekleştiğini söylüyor.

104 Aristoteles, Oluş ve Bozuluş Üstüne II 6. 334 a 1 <fr.53'te>:

Çünkü <öğelerin> ayrılmasına neden olan çatışmadır; ama Aither'i <= havayı> yukarıya doğru hareket ettiren çatışma değil, Empedokles'in kimi zaman dediği gibi, rastlantıdır, **"çünkü hava yolunu bazen bir yöne, bazen de <diğer öğelerle> birlikte başka yöne değiştirir"**, ama o kimi zaman da, doğası gereği ateşin yukarıya doğru hareket ettiğini söylüyor... Bu durumda <Empedokles'e göre> ilk hareket ettirici ve hareketin ilk nedeni nedir?

105 Aristoteles, Fizik II 4. 196 a 19:

...Empedokles, havanın her zaman yukarıya doğru ayrılmadığını, bunun rastlantıya kaldığını söylüyor.

106 Aristoteles, Solunum Üstüne 7. 473 b 1 vd. <fr.100'de>:

<Bedendeki> kan doğası gereği hem yukarıya hem de aşağıya doğru hareket ettiği için...

107 Simplicius, Aristoteles'in Fizik 371, 33 D'sine <fr.61 D'de>:

...Empedokles'in iddiasına göre, sevginin hükmü altında tamamen rastlantı sonucu önce canlı varlıkların baş, el, ayak gibi kısımları meydana çıkmış ve bunlar daha sonra birleşmiş...

108 Aristoteles, Fizik II 7. 198 b 29:

Belirli bir amaca göre gerçekleştiği zaman bir araya gelen her şey, rastlantı sonucu <"kendiliğinden"> karşılaşıp uyum sağladıkları için hayatta kaldılar. Ama bu şekilde <bu koşullar altında> birleşmeyenler yok oldular ve oluyorlar.

109 fr.85 <Simplicius, Aristoteles'in Fizik 331, 3 D'sine>:

Onun savına göre, canlı varlıkların organlarından büyük bir bölümü rastlantı sonucu meydana çıkmış; örneğin önce

şöyle diyor (fr.98, 1): "**Ama toprak buluştu onlarla <diğer öğelerle> <rastlantı sonucu> hemen hemen aynı oranda**" ve sonra da şöyle <fr.85>: "**Ne ki yumuşak aleve <gözün oluşması sırasında> rastlantı sonucu çok az toprak karıştı.**"

110 fr.97 <Aristoteles, Hayvanların Organları Üstüne I 1. 640 a 18 vd.>:

...İlk meydana çıkışları sırasında rastlantı sonucu bu şekilde karşılaştıkları için canlı varlıkların çeşitli <özelliklere> sahip olduklarını söyleyen Empedokles haksızdır; örneğin diyor ki, **<hayvanın> rastlantı sonucu değişmesi nedeniyle bel kemiği kırılmıştır,** bu durum o zaman meydana geldiği için <kimi hayvanlar> bu biçime girmiş bir omurgaya sahipmiş.

111 fr.103 <Simplicius, Aristoteles'in Fizik 331, 10 D'sine>:

Empedokles'in doğa-felsefi şiirinde bu konuda <rastlantının etkisi konusunda> örnek vermek üzere pek çok şey bulmak mümkündür; örneğin aşağıdaki satırlar gibi: "**Rastlantının isteğiyle bilinç sahibi oldu şimdi bütün varlıklar.**"

112 fr.104:

Ve söz konusu olduğunda en gevşek maddeler de rastlantı sonucu birleştiler bir dereceye kadar.

B. Fizik (Dar Anlamda)

I. Fizikle İlgili Önemli Buluşlar

113 Aristoteles, Ruh Üstüne II 6. 418 b 20 vd. = 31 A 57:

Empedokles ...ışığın hareket ettiğini ve belirli bir anda yeryüzü ile gökyüzü arasındaki mekana girdiğini, bunu bizim

farketmediğimizi öne sürdüğü zaman haklı değildir... Çünkü bu durumu çok kısa bir mesafede farketmeyebiliriz; ama <güneşin> doğuşundan batışına kadar hareketinin bize gizli kalması oldukça pervasız bir varsayımdır.

114 Aristoteles, Duyusal Algı Üstüne 6. 446 a 26 vd. = 31 A 57:

Empedokles'in iddiasına göre, ışık güneşten çıkıp bizim görme alanımızdan ya da yeryüzünden önce ara bölgeye ulaşıyormuş.

115 Bkz. Philoponos, Ruh Üstüne 334, 34 = 31 A 57:

Empedokles diyor ki, ışık akıcı bir tözmüş, parlak cisimden <güneşten> çıkıp önce yeryüzü ile gökyüzü arasındaki ara bölgeye, sonra bize geliyormuş; ama ışığın bu hareketi hızı nedeniyle bize gizli kalıyormuş[1].

Empedokles Elealılarla Birlikte Boş Mekanı[2] Yadsıyor

116 Theophrast, Duyusal Algı Üstüne 13 = 31 A 86:

Empedokles, kesinlikle boş mekan bulunmadığını öne sürüyor.

117 fr.13:

Evrende boş mekan yoktur hiçbir yerde, hele dolup taşmış bir tane.

118 fr.14:

Yoktur boş-olan evrende; o halde bir şey nasıl eklenecek ve de nereye?

1 Bu yüzden Empedokles dalga kuramının atası sayılır.
2 Yani, mutlak boş mekanı.

II. Gözenekler Kuramı

119 Aristoteles, Oluş ve Bozuluş Üstüne I 8. 324 b 26 vd. = 31 A 87:

Fizikçilerden bazılarının kanısına göre, son ve kesin etkileyicinin gözenekler vasıtasıyla şeylerin içine nüfuz etmesi sonucunda bu şeyler <değişikliğe> uğrarmış, ve biz de bu şekilde görür, işitir, diğer duyularımızla algılarız; havanın, suyun ve saydam tözlerin görme olayına bir engel oluşturmaması <bu maddelerde> bulunan gözeneklerden ileri gelirmiş, küçük oldukları için bunları gözle görmek mümkün değilmiş, ama çok sık ve sıra halinde <bir düzen içinde> bulunurlarmış, ve durum saydam tözlerde daha çok söz konusuymuş. İşte fizikçilerden bazıları belirli maddeler <ya da süreçler> hakkında böyle bir görüş öne sürdüler, tıpkı Empedokles gibi, ama o yalnız etkileyen ve etkilenen tözlerden söz etmekle kalmayıp, üstelik gözenekleri uygun (simetrik) olan maddelerin birbirine karıştığını da iddia ediyor.

120 Bkz. Philoponos, Aynı Konuda S. 160, 3 vd. = 31 A 87

Aristoteles'in dediği gibi, Empedokles şunu kabul etmek zorundadır: <Maddelerde> kimi katı ve bölünmez <parçalar> mevcuttur, çünkü bir cismin her yerinde birbirine bağlı gözenekler olamaz. Bu mümkün değildir. Aksi takdirde cismin tamamı gözenek ve boş mekan olurdu. Ama bu mümkün olmadığına göre, bir cismin birbirine değen parçacıkları katı ve bölünmez, ama aralarındaki mesafe de, Empedokles'in gözenek diye tanımladığı boşluk olmak zorundadır.

121 Bkz. Aynı Yerde S. 178, 2:

<Cisimlerde> gözeneklerin bulunduğunu varsayan fizikçilerin bunları boş mekan olarak değil, örneğin hava gibi çok ince bir tözle dolu diye kabul ettiklerini biliyoruz. Çünkü on-

lar, boş mekanın gerçekliğini benimseyenlerden bu noktada ayrılıyorlar.

122 Aynı Yerde S. 154, 5:

Gözenekler <tamamen> boş mekandan ayrılıyorlar, çünkü gözeneklerden söz edenler boş mekanın varlığını yadsıyorlar.

123 Psoydo-Philoponos, Aristoteles'in Hayvanların Meydana Çıkışı S. 123, 13 vd.'na = 31 A 87:

Empedokles, ayın altındaki su, yağ gibi tüm maddelerde..., gözeneklerle katı parçacıkların birbirine karışmış olduğunu iddia ediyor ve boşluklara "gözenek" adını veriyor, katı parçacıkların ise yoğun <= som> olduklarını söylüyor.

124 fr.89 <Plutarch, Doğabilimsel Sorunlar 19 S. 916 D>:

Oluşmuş her şeyde akıntıların meydana geldiğini bilelim; <bkz. bu konuda Plutarch:> Zira akıntılar her zaman, sırf hayvanlarda, bitkilerde ya da toprakta, denizde değil, taşlarda ve bakırda, demirde de meydana gelir. Her nesne kendisinden bir şeyler aktığı ve hiç durmadan uzaklaştığı için yok olur.

1. Renk Öğretisi

125 Platon, Menon 76 C = 31 A 92:

Sokrates: Sizler Empedokles'in kuramına uyarak şeylerde belirli akıntılar olduğunu kabul ediyorsunuz değil mi? — Menon: Elbette. — Sokrates: Ve akıntıların içinden, arasından geçtiği gözenekleri de? — Menon: Evet, öyle. — Sokrates: Akıntılardan bir kısmının bazı gözeneklere uyduğunu, bazılarının çok küçük ya da çok büyük olduğunu da? — Menon: Kuşkusuz. — Sokrates: "Görme"yi belirli bir duyum diye kabul ediyor musun? — Menon: Evet, öyle. - Sokrates: O za-

man, Pindar'ın dediği gibi, "dikkat et söyleyeceklerime": Renk maddelerden çıkan, görme organımıza uygun (simetrik) ve <bu nedenle> algılanabilen bir akıntıdır.

126 Bkz. Aetius I 15, 3 = 31 A 92:

Empedokles rengi, görme organının gözeneklerine uyan birşey diye tanımlıyor. Ama sayı bakımından, tıpkı öğeler gibi,dört <temel renk> varmış: Beyaz, siyah, kırmızı ve sarı.

2. Maddelerin Karışımı

127 Theophrast, Duyusal Algı Üstüne 12 = 31 A 86:

O genel olarak karışımı gözeneklerin uygunluğuna (simetrisine) dayandırıyor. Bu yüzden, yağ ile su dışında, diğer bütün sıvıların ve tözlerin birbirine karıştıklarını söylüyor ve bunlardaki özel karışım oranlarını birer birer sayıyor.

3. Mıknatısın Açıklanışı

128 Aphrodisiaslı Alexander, Fizik Sorunları II 23 S.72, 9 = 31A89:

Herakleitos taşı <mıknatıs> demiri niçin çeker: Empedokles'in savına göre, her iki yanda[1] meydana gelen akıntılar ve demirin akıntılarına uygun (simetrik) olan mıknatıstaki gözenekler nedeniyle demir mıknatısa doğru hareket ediyormuş. Çünkü mıknatısın akıntıları demirdeki gözeneklerin <çıkışında> yığılan havayı itiyor ve gözenekleri tıkayan havayı harekete geçiriyormuş. Hava itilince de demir, kendi bütünlüğü içinde bir kez gerçekleşen akıntısını izliyormuş. Zira demirin akıntıları mıknatısın gözeneklerine doğru harekete geçince, onlar <akıntılar> bunlara[2] uygun oldukları için, demirin <kendisi> de akıntılarını izliyor ve böylece harekete geçiyormuş.

1 Mıknatısta ve demirde.
2 Mıknatısın gözeneklerine.

4. Bitki Fizyolojisi

129 Aetius V 26, 4 = 31 A 70:

Güneş ısısından dolayı buharlaştığı için az nem içeren bitkiler yapraklarını dökermiş; daha çok nem içerenlerse yapraklarını dökmezmiş, örneğin defne, zeytin ve hurma gibi.

130 Bkz. Plutarch, Şölen Sohbetleri III 2, 2 S. 649 C <31 B 77'de>:

Fizikçilerden bazılarının kanısına göre, karışımın uygunluğundan (simetrisinden) dolayı <bütün yıl boyunca bazı bitkilerin ve ağaçların> yapraklan dökülmüyormuş. Empedokles bunun nedenini ayrıca gözeneklerin uygunluğuna (simetrisine) da bağlıyor; bu gözenekler hem düzenli ve uygun bir tarzda hem de yeterli besin alınmasını sağlıyormuş.

5. Zooloji

a. Solunumun Başlaması

131 Aetius IV 22, 1 = 31 A 74:

Empedokles'in savına göre, <zoogonide> ilk canlı varlığın nefes almaya başlaması, yeni doğmuş varlıktan nem ayrıldığı ve bu şekilde meydana gelen boşluktan dolayı açılan damarlara dıştaki hava girdiği zaman gerçekleşmiş. Ardından da doğal ısı dışa doğru basınçta bulunarak havayı yavaş yavaş dışarı itince nefes verme gerçekleşmiş. Ama o <doğal ısı> içe doğru çekildiği ve havanın tekrar içeri girmesini sağladığı zaman da nefes alma gerçekleşmiş. Şimdiki durumda ise, kan bedenin yüzeyine doğru hareket ettiği ve kendi itişi sonucunda hava burundan[1] dışarı çıktığı zaman nefes verme gerçekleşiyormuş; ama o <kan> tekrar geri çekildiği ve hava da kan tarafından terkedilen boşluklara girdiği zaman nefes alma vuku buluyormuş.

1 Aetius burada dilbilgisel bir hataya düşerek sözcüğü deriden (yani derinin gözeneklerinden) diye değil, burun deliklerinden diye anlıyor!

132 fr.100 <Aristoteles, Solunum Üstüne 7. 473 b 1 vd.>:

Empedokles'e göre nefes alıp verme şu şekilde gerçekleşiyormuş: İçinde kan bulunan, ama tamamı kanla dolu olmayan ve dıştaki havaya <yani dışa> açık, bedenin ilk parçacıklarından küçük, ama havanınkilerden büyük geçitlere <gözeneklere> sahip damarlar varmış. Bu nedenle, doğası gereği yukarıya ve aşağıya doğru hareket eden kan aşağıya <yani içe doğru> hareket ettiği zaman hava içeriye akıyormuş ve böylece nefes alma gerçekleşiyormuş; ama kan yukarıya <dışa doğru> hareket ettiği zaman havayı dışarı atıyor ve nefes verme gerçekleşiyormuş.

Böylece nefes alır ve verir her şey. İçinde az miktarda kan bulunan et borucuklar <canlı varlıkta> yayılmıştır bedenin yüzeyine ve bunların ağızlarının geldiği yerde derinin dış yüzü delinmiştir sayısız açıklıklar halinde, ama kanın dışarı çıkamayacağı, havanın ise gözeneklerden serbestçe girebileceği şekilde. Çekilince seyrek kan geriye, hava ardından gelerek hızla atılır içeriye, ama o (kan) geri gelince hava da tekrar kaçar dışarıya, tıpkı genç bir kızın oynaması gibi parlak bakırdan su güğümüyle: Güğümün ağzını kapayıp o güzel eliyle <kabı> daldırınca gümüş gibi suyun uysal kütlesine su girmez artık güğüme, çünkü <dibindeki> sayısız deliklere içerden yaptığı basınçla engel olur buna hava, ta ki kız <elini çekerek> yolu açmaya görsün sıkışmış <hava>akımına. Hava güğümden kaçtığı için bu durumda yerini hemen dengi kadar su alır oracıkta. Durum aynıdır güğümü su tamamen doldurduğunda ve geçitlerle açıklıklar insan derisiyle kapandığında; içeri girmeye çalışan hava durdurur suyu tokses çıkaran <boynunun> ucundaki çıkışta, ta ki kız <elini çekerek> yolu açmaya görsün ona: İçeriye girince hava, bu kez de aksi istikamette, kaçar su eşit miktarda alttan dışarıya. Böyledir durum organları

dolaşan seyrek kanda da: Geri dönerek içeriye doğru akınca, ardından hava gelerek atılır büyük bir hızla; kan geri gelince ama, eşit[1] miktarda hava tekrar kaçar dışarıya.

III. Duyu Fizyolojisi

1. Genel İlke

133 Theophrast, Duyusal Algı Üstüne 1 vd. = 31 A 86:

Parmenides, Empedokles ve Platon duyusal algının benzerler temelinde, Anaxagoras ile Herakleitos ise karşıtlar temelinde gerçekleştiğini öne sürüyorlar... Tek tek her duyu <ve nedeni> hakkında öteki fizikçiler hemen hemen ses çıkarmazken, Empedokles bunu da eşitliğe dayandırmayı deniyor. Empedokles tüm duyusal algıların nedeni hakkında benzer şeyler söylüyor; savına göre, algı <akıntıların> her duyu organında bulunan gözeneklere uyması nedeniyle gerçekleşiyormuş. Bu yüzden bir duyu organı diğer bir duyu organının nesnesini farkedemezmiş, çünkü birinde gözenekler çok geniş, diğerindeki ise nesneyi algılayabilmesine olanak vermeyecek kadar darmış; böylece <akıntılar> gözeneklerin cidarlarına değmeden birinin içinden akarken, diğerine girmeyi başaramazmış. Tat ve dokunma duyusu üstüne fazla bir şey söylemiyor, bu algının nasıl ve ne vasıtasıyla gerçekleştiğini açıklamıyor, sadece her duyu için ortak olan koşulu, yani duyusal algının, <akıntıların> gözeneklere uymasından ileri geldiğini belirtiyor.

2. Duyusal Algıların Açıklanışı

134 Aristoteles, Duyusal Algı Üstüne 4. 441 a 3 = 31 A 94:

Tat bir çeşit dokunmadır. Ama suyun tözü tatsızdır. Bu

1 Geri gelen kan hacmına denk miktarda.

den suyun ya kendi içinde değişik türden tatlar içermesi gerekir, ki Empedokles'in iddiasına göre bu tatlar çok küçük oldukları için algılanamazlar, ya da...

135 Theophrast, Duyusal Algı Üstüne 9 = 31 A 86:

Koku, nefes alma sonucunda gerçekleşiyormuş. Bu yüzden hızlı ve kuvvetli nefes alıp veren varlıkların çok keskin bir koku alma duyuları varmış. Ama kokuların çoğu ince ve hafif tözlerden çıkıyormuş. İşitme, dıştan gelen gürültüler sonucunda ses tarafından harekete geçirilen hava <kulağın> içinde yankılandığı zaman gerçekleşiyormuş. Zira işitme organı içeri giren seslere adeta bir çıngırak oluşturuyormuş (o buna "etten bir dal" diyor <fr.99>). Ama hava harekete geçince sert kısımlara çarparak ses çıkmasına neden oluyormuş.

136 Bkz. Aetius IV 16, 1 = 31 A 93:

Empedokles'e göre, işitme <basınç altındaki> havanın <kulak girişinin iç kısmında bulunan> kıkırdağa benzer nesneye çarpması sonucunda gerçekleşiyormuş; bu nesne kulağın iç kısmında asılı duruyor ve bir çıngırak gibi boşlukta bulunuyormuş, çarpma olgusu <aynı şekilde> bunun için de geçerliymiş.

a. Görme Sürecinin Açıklanışı

137 Theophrast, Duyusal Algı Üstüne 7 = 31 A 86:

O görme sürecini, yani nasıl meydana geldiğini de açıklamaya çalışıyor. İddiasına göre gözün iç kısmı ateştenmiş, buna karşılık iç kısmı saran maddeler su, toprak ve havaymış; ve ateş ince tözü nedeniyle bu <maddelerin> arasından geçiyormuş, tıpkı bir fener ışığı gibi. Ama ateşin ve suyun gözenekleri katman halinde diziliymiş ve biz ateşin gözenekleri vasıtasıyla beyaz cisimleri, suyun gözenekleri vasıtasıyla da si-

yah cisimleri görüyormuşuz. Zira ateşin gözenekleri beyaz cisimlere, suyunkiler de siyah cisimlere uyuyormuş.

138 Aristoteles, Duyusal Algı Üstüne 2. 437 b 23 vd.:

Görünüşe göre Empedokles ateşin <gözümüzden> dışarı çıkması sonucunda gördüğümüze inanıyor. Bu konuda şunları söylüyor <aşağıda fr.84'e bkz>. Görme sürecini bazen bu şekilde, bazen de gördüğümüz nesnelerden ayrılan akıntılar vasıtasıyla açıklıyor.

139 Bu Konuda Bkz. Aphrodisiaslı Alexander S. 23, 8 vd. <fr.84 D'de>

Empedokles'in dizelerinden ilk defa o <Aristoteles> söz etti, bunlara dayanarak kendisi de şuna inanıyor: Işık güya ateşmiş ve gözlerden çıkarak yayılıyor, böylece görme olayı meydana geliyormuş... Bunları dizelerinde Empedokles'in söylediğini açıkladıktan sonra Aristoteles şöyle ekliyor: Empedokles görme sürecini bazen bu şekilde açıklıyor, bazen de akıntılar nedeniyle görülen nesnelerden belirli maddelerin ayrıldıklarını, bunların göze ulaştıklarını ve uygun (simetrik) olmalarından dolayı gözdeki gözeneklere uydukları zaman bu gözeneklere girdiklerini ve böylece görme olayının meydana geldiğini[1] söylüyor.

fr.83:

Tıpkı bir kış gecesi dışarı çıkmaya niyet eden bir kimsenin ateşin parlak alevini yakması ve <ışığı> her yönden esen rüzgâra karşı koruyacak olan bir fener hazırlaması gibi; çünkü fener esen rüzgârın hızlı nefesini dağıtır, ama ışığı çok ince olduğundan <fenerin cidarla-

1 Görünüşe göre Empedokles kuramında iki değişik faktörü birleştiriyor: Gözden çıkan "ışınlar" (Alkmaion'un etkisi) ve nesnelerden çıkan, uygun (simetrik) oldukları zaman gözün gözeneklerine giren "akıntılar". Bunlar (olasılıkla gözün dışında) buluşarak gözde bir görüntü meydana getiriyorlar ve böylece görme olayına neden oluyorlar.

zırlaması gibi; çünkü fener esen rüzgârın hızlı nefesini dağıtır, ama ışığı çok ince olduğundan <fenerin cidarlarından geçip> dışa doğru yayılarak yorulmaz ışınlarıyla yolu aydınlatır. Böyle gizleniyordu özgün ateş o zamanlar[1] yuvarlak gözbebeklerinde, deriyle ve ince zarlarla kaplanmış bir halde, düzenlenmişlerdi bunlar mükemnel bir şekilde ve donatılmışlardı çepeçevre akan suyun derinliğini tutan, dümdüz uzanan geçitlerle[2]; ama çok ince olduğu için bırakıyorlardı ateşi dışarı çıksın diye.

b. Yansı Üstüne

140 Aetius IV 14, 1 = 31 A 88:

Empedokles'in savına göre, yansı aynanın yüzeyinde toplanan ve ateş tözü tarafından yoğunlaştırılan akıntılar nedeniyle meydana geliyormuş; bu ateş tözü aynadan ayrılıyor ve içine akıntıların döküldüğü önceden birikmiş havayı beraberinde sürüklüyormuş.

c. Farklı Göz Keskinliklerinin Nedeni

141 Aristoteles, Hayvanlann Meydana Gelişi V 1. 779 b 15 vd. = 31 A 91:

—Empedokles gibi—, mavi gözlerin ateş tözü, siyahların ise ateşten çok su içerdiklerini ve bu nedenle mavi gözlerin su eksikliğinden dolayı gündüz, ötekilerin <siyahların> ise ateş eksikliğinden dolayı gece iyi görmediklerini kabul edelim; eğer görme olayı ateşin etkisi diye değil de, tüm canlı varlıklarda suyun etkisi diye anlaşılırsa, o zaman bu ters bir görüş olur.

1 Zoogoni'de, sevgi gözü meydana getirdiği zaman.
2 Gözeneklerle.

142 Theophrast, Duyusal Algı Üstüne 8 = 31 A 86:

Empedokles'e göre, her gözün bileşimi aynı değilmiş, biri değişik öğelerden oluşan benzer parçalar halindeymiş, diğeri ise karşıt <tözlerden>, yani birbirine benzer durumda olmayan öğelerden meydana geliyormuş, ve birinde ateş ortada, diğerinde dıştaymış. Bu yüzden canlı varlıklardan bazıları gündüz, bazıları da gece daha iyi görürmüş. Az ateş içeren gözler gündüz daha iyi görürmüş. Çünkü bunlardaki eksiklik de giderilirmiş. Karşıt konumdaki <gözlerin> her birinde durum tersineymiş. Aşın oranda ateş içeren gözler aynı zamanda miyopmuş. Zira gün ortasında bu ateş çoğalırsa suyun gözeneklerini tıkayıp ele geçirirmiş. Aşırı oranda su içeren gözler ise gece vakti aynı duruma düşermiş. Çünkü onlardaki ateş su tarafından alt edilirmiş. Ama bu, biri dıştaki ışıktan suyu, diğeri de <gecenin nemli> havasından ateşi içine çektiği zaman gerçekleşirmiş. İkisinin de düzelmesi karşıtlara bağlıymış. En iyisi karışık olmasıymış, ama ondan da iyisi gözün her iki maddeden eşit parçalar halinde bir araya gelmesiymiş.

IV. Psikoloji

1. Düşünme'nin ya da Ruhun "Tözü"nün Yeri

143 Psoydo-Plutarch, Stromateis 10 = 31 A 30:

Düşünme yetisinin <yeri> başta değil, göğsün içinde değil, kandaymış. Bu nedenle insanlar, fazla miktarda kan bulunan organlarıyla temayüz ederlermiş.

144 Aetius IV 5, 8 = 31 A 97:

Empedokles'e göre aklın yeri kanın bileşimindedir.

145 Platon, Phaidros 96 A = 31 A 76:

Düşünmemizi sağlayan kan mı, (hava mı, yoksa ateş midir?)

146 Bkz. Theophrast, Duyusal Algı Üstüne 10 = 31 A 86 'in Kanısı>:

Bu yüzden biz de kan vasıtasıyla düşünürüz. Çünkü kana karışan öğelerin sayısı çok fazlaymış.

147 Aristoteles, Ruh Üstüne I 2. 405 b 1 vd. = 31 A 4:

Hippon[1], ruhu kanla bir tutanları da <Empedokles'i kastediyor> çürütmektedir.

148 fr.105:

Akan kanın dalgalarıyla beslenmiştir <düşünme yetisi>, insanların kanısına göre burasıdır düşünme'nin yeri. Zira yüreği dolaşan kandır insanlarda düşünme yetisi.

2. Ruh ve Beden İlişkisi

149 fr.106:

<Bedenin yapısına> göre artar insanda düşünme yetisi.

150 Aetius V 25, 4 = 31 A 85:

Ölümün nedeni, birleşimlerinden insanın oluştuğu ateş <ve hava, su, toprak> öğelerinin birbirinden ayrılmasıymış. Buna göre ölüm beden ve ruh için ortak olmaktadır. Uykuya yol açan ise, ateş öğesinin <insan> bedeninden <geçici olarak> ayrılmasıdır.

3. Akıl ve Ruh Arasında Henüz Bir Ayrım Yoktur

151 Aetius IV 5, 12 = 31A96:

Parmenides, Empedokles ve Demokritos düşünme yetisi ile ruhu tek ve aynı şey olarak görüyorlar.

1 Sokrates öncesi dönemde "öykünenler"den biri(Empedokles'ten genç)

4. Materyalist Ruh Anlayışı

152 fr.107:

Zira onların <öğelerin> uygun biçimde birleşmesidir her şey, onlarla düşünürler, onlarla sevinirler ve de kederlenirler.

V. Bilgi Kuramı

1. Algı ile Düşünme Arasında Henüz İlkesel Bir Ayrım Yoktur

153 Aristoteles, Ruh Üstüne III 4. 427 a 21 vd. <fr.106 D'de>:

Eski filozoflar düşünme ile algıyı bir tutuyorlar; Empedokles'in bu konudaki sözleri de farklı değil.

2. Benzerin Benzerle İdrâk Edilmesi

154 Theophrast, Duyusal Algı Üstüne 10 = 31 A 86:

İdrâk ediş benzer nedeniyle, idrâk edemeyiş ise benzer olmayan nedeniyle gerçekleşiyormuş...

155 Theophrast, Aynı Yerde 1 = 31 A 86:

Parmenides, Empedokles ve Platon duyusal algının benzer olan nedeniyle meydana geldiğini söylüyor.

156 Theophrast, Aynı Yerde 15:

Benzer olan, gözeneklere uymayıp sadece dokunduğu zaman da algının meydana gelişi bu şekilde açıklanabilirdi; zira o idrâk edişi bu iki faktöre, yani benzer olana ve dokunmaya dayandırıyor.

157 Aristoteles, Metafizik II 4. 1000 b 5 <fr.109 D'de>:

Benzeri idrâk etmek <Empedokles'e göre> benzer vasıtasıyla gerçekleşiyormuş.

158 fr.109:

"Zira <içimizdeki> toprakla görürüz biz toprağı, suyla suyu, havayla tanrısal havayı, ateşle de yok edici ateşi, sevgiyle sevgiyi, elem verici çatışmayla çatışmayı."

3. İnsanlardaki Farklı Yeteneklerin Açıklanışı

159 Theophrast, Duyusal Algı Üstüne 11 = 31 A 86:

Öğeler eşit parçalar halinde ve benzer biçimde karıştığı, birbirlerinden çok uzakta bulunmadığı, ne küçük ne de büyük olduğu zaman o insan çok akıllı ve duyuları çok keskin olurmuş. Buna yakın olanlarda durum benzer şekildeymiş. Ama bunun tersinin görüldüğü kişiler çok budala ve öğelerin seyrek, gevşek biçimde yer aldığı insanlar da ahmak ve kederli olurmuş. Ama öğeleri sık ve küçük parçalar halinde düzenlenmiş olanlar işe tez canlılıkla sarılır, birçok işe birden girişirlermiş, ne ki kanları çok hızlı hareket ettiği için ortaya pek fazla bir şey çıkaramazlarmış. Bedenlerinin bir bölümünde ortalama bir karışıma sahip olanlar özellikle bu alanda yeteneklerini gösterirlermiş. Bu yüzden biri iyi bir konuşmacı, diğeri iyi bir sanatkâr olurmuş, çünkü birinin ellerinde, ötekinin de dilinde <öğelerin> karışımı doğru ve uygun miktardaymış. Diğer yeteneklerde de aynı durum söz konusuymuş.

4. İnsan Bilgisinin Sınırları

160 fr.2:

Zira yayılmıştır yardımcı kaynaklar <bedenin> organlarına sık bir şekilde; düşünceyi körletecek ve hayıflanacak çok şey girer insanın içine. Kavradıkları zaman bir bakışta asla bir "yaşam" olmayan yaşamlarından küçük bir bölümü, havaya yükselen duman gibi, uçarlar erken gelen ölüme doğru, sağda solda dolaşırken her bi-

ri inanıverir o anda karşılaştığı Bir'e; ama hakikati bulduğunu sanır yine de! Oysa hakikati görmesi ya da işitmesi ya da aklıyla kavraması pek öyle mümkün değildir insanların. Ama sen, bir kez buraya düştüğün için, bir ölümlü olarak kendini yüceltebilmeyi artık bilmeyeceksin.

161 fr.4, 9 vd.:

Bilenmiş duyularınla bak her şey nasıl meydanda; ve inanma gözlerine artık kulaklarından fazla; değer verme damağının algısından çok uğuldayan kulağına ve ihmal etme öteki duyularını da bilginin yolu açık olduğu sürece, çalış her şeyi tek tek idrâk etmeye, meydanda olduğu sürece.

VI. Halk İnancındaki Tanrılar Üstüne

162 Menander <daha çok Genethlios> I 2, 2 = 31 A 23:

Parmenides ve Empedokles'in kaleme aldığı doğabilimsel methiyelerde Apollon ile Zeus'un doğasının hangi türden olduğu açıklanıyor. Orpheusçu <methiyelerin> de çoğu aynı nitelikte.

163 Aynı Yerde 5, 2:

<Bu methiyelerin> türleri şöyle: Örneğin Apollon'la ilgili bir methiyede onun güneş olduğunu öne sürer ve güneşin doğasından söz edersek ve Hera'yı hava, Zeus'u da sıcaklık diye yorumlarsak, o zaman bunlar doğabilimsel türden methiyeler olur. Bu tür methiyeler Parmenides ve Empedokles tarafından kaleme alınmıştır... Parmenides ile Empedokles <tanrıları> bu şekilde yorumlarken, Platon soruna kısaca değiniyor.

164 Bkz. Aetius I 3, 20 = 31 A 33:

Zira o Zeus'u kor gibi sıcak ve Aither diye, yaşam bahşeden Hera'yı hava, Hades'i toprak, Nestis'i ise, örneğin sperma ve su gibi, ölümlü nem diye yorumluyor.

VII. Kamutincilik (mi?)

165 fr.102:

Böylece her şey nefeste ve kokuda pay sahibi oldu.

166 Saxtus Empiricus Dogmatik Filozoflara Karşı VIII 286:

Empedokles daha garip bir şekilde tüm varlıkların, yalnız hayvanların değil, bitkilerin de akıllı olduğuna inanıyor.

167 fr.110, 10:

Şunu bil ki, her şey akıllıdır ve düşünme'de pay sahibidir.

C. Gizemcilik

I. Ruhun Tanrısal Doğası, Önceki ve Sonraki Varoluşu

168 Aetius I 7, 28 = 31 A 32:

O ruhların tanrısal bir doğaya sahip olduklarını söylüyor, ama onlarda <ruhlarda> "saf olarak katışıksız" bir biçimde pay sahibi olanlar da tanrısaldır.

169 fr.15:

Bilge bir kimse yürekten inanmaz asla, insanların, başlarına iyilik de kötülük de gelen, adına "yaşam" dedikleri şeyde yalnız yaşadıkları sürece varolduklarına; <öğelerin birleşmesiyle> meydana çıkmadan önce ve çözülerek <tekrar öğe> haline geldikten sonra hiçbir şey olmadıklarına.

<Bu konuda Plutarch şöyle diyor:> Bunlar, doğmuş olanın ve yaşamakta olanın varoluşunu yadsıyan bir kimsenin sözleri değildir, tersine henüz doğmamış olanın ve ölmüş olanın da bir varoluşa sahip olduğu inancını taşıyan bir kişinin sözleridir.

II. Antropolojik İkicilik

170 fr.148:

İnsanı saran toprak maddesini <ruhu saran cisim diye adlandırıyor>.

171 Bkz. fr.126:

Etten garip bir giysiyle ruhu örten <doğa>.

1. Ruhun Bedene, "Bu Dünya"ya Düşmesi

172 fr.115:

Kaderin hükmüdür bu, ebediyete kadar geçerli, eski ve de kapsamlı bir yeminle mühürlenmiş tanrı kararı: Kim ki cinayet işleyip elini bulaştırırsa kana ya da kavgaya uyup, uzun ömür bahşedilmiş ruhların (daimon) sayısından dolayı yalan yere yemin eden olursa, üç kez onbin yıl boyunca mutlu insanlardan uzak dolaşacak sağda solda, bu süre içinde girecek ölümlü varlıkların her çeşit kılığına, yaşamın zahmetli yollarını değiştirecek daima. Zira hava onu tüm gücüyle kovacak denize, ama deniz tükürecek karaya, kara da parlak güneşin ışınlarına; o da fırlatacak havanın girdabına. Biri karşılayıp alır diğerinden, ama hepsi nefret eder kendisinden. Ben de onlardan biriyim şimdi; tanrının reddettiği bir serseri, azgın çatışmaya güvendiğimden beri.

173 Bkz. Bu Konuda Hippolytos VIII 29:

Empedokles, çatışma tarafından zorla ayrılmadan ve şeylerin çokluğunda çatışmanın hükmüne girmeden önce, burada Bir'e ve içinde bulunduğu onun <Sphairos'un> birliğine tanrı diyor.

174 Plotin IV 8, 1:

Empedokles, suç işlemiş ruhlar için bu dünyaya düşmek bir yasadır, diyor; kendisinin de tanrı tarafından sürüldüğü ve buraya geldiğini iddia ediyor.

175 fr.118:

Ağlayıp sızladım, alışkın olmadığım bu yeri[1] gördü güm zaman.

176 fr.121:

...cinayetin, kinin ve uğursuz tanrı sürülerinin, kurutucu hastalıkların, çürümenin ve felaket çayırında koku şanların karanlıkta kol gezdiği bu hüzünlü yeri.

177 fr.122:

Oradaydılar hepsi, toprak ana ve uzgörüşlü bakire güneş, kanlı çatışma ve sakin-ciddi bakışlı uyum, güzellik, çirkinlik, çabukluk ve yavaşlık, sevimli doğruluk ve kara gözlü belirsizlik.

178 fr.119:

Nasıl bir onurdan ve mutluluktan <mahrum kaldıktan> sonra, bulunuyorum şimdi bu dünyada!

2. İnsanın Yazgısı Hakkında Karamsar Görüş

179 fr.124:

Vah sana, ey ölümlülerin sefil soyu, ey bahtı kara!

1 Bu dünya, yeryüzü.

Böyle bir çatışmadan, bu tür sızlanmalardan geldiniz meydana!

3. Ruhun Göçü

180 Diogenes Laertius VIII 77 = 31 A 1:

O, ruhun çeşitli hayvan ve bitki kılığına girdiğini de öne sürüyor.

181 fr.117:

Bir zamanlar ben de erkek ve kız çocuğu, çalı, kuş ve denizde sıçrayan dilsiz balık olmuştum.

182 Bkz. Hippolytos VIII 29 <fr.115'in Açıklaması>:

O, ruhun zahmetli yollarından, ruhun değişik bedenlere girmesini anlıyor. Ruhlar çatışma tarafından yerlerinden edildikleri ve cezalandırıldıkları, başlangıçtaki birlikleri içinde rahat bırakılmadıkları için birbiri ardına beden değiştiriyorlar. Oysa ruhlar çatışma tarafından beden değiştirme cezasının her çeşidiyle yola getirilecekti... Böyle bir durumda bu, yaratıcının <çatışmanın> ruhlar için öngördüğü bir cezalandırma biçimidir, tıpkı demiri değiştiren ve ateşten çıkarıp suya daldıran bir demirci gibi.

4. Üstün Tutulan Ruhların Göç Sırasında Gitgide Yükselmeleri

183 fr.127:

Hayvanlar arasında onlar dağda barınan ve kuru toprakta yatan arslan olurlar, güzel yapraklı ağaçlar arasında ise defne.

184 fr.146:

Sonunda kâhin, ozan, hekim ve de önder olurlar yeryüzü sakinleri arasında, oradan da yükselirler en onurlu tanrılar katına.

185 fr.147:

<Sonra olurlar onlar> diğer ölümlülerin ocak yoldaşı, otururlar birlikte aynı masaya, insani dertlerden uzak, bitmez tükenmez güçleriyle.

5. Ruhun Göçüne Tarihsel Bir Örnek: Pythagoras

186 fr.129:

Ancak aralarında biri vardı ki, olağanüstü bilgiye, muazzam bir düşünce zenginliğine sahipti, çok çeşitli, üstelik akıllıca eserler vermişti. Çünkü bir kez aklının tüm gücünü kullanınca, kolaylıkla görüyordu birer birer her şeyi, on, hatta yirmi kuşak boyunca.

6. Ruhun Göçü Öğretisinden Empedokles'in Çıkardığı Sonuçlar

187 Aristoteles, Retorik I 13. 1373 b 6 vd.:

Çünkü doğal olarak —böyle bir şeyi herkes seziyor— genel bir hak ve haksızlık mevcuttur, hatta aralarında herhangi bir birliktelik ya da anlaşma bulunmasa dahi; Empedokles'in dediği gibi, canlı hiçbir yaratık öldürülmemelidir. Zira bu, biri için haklı, diğeri için haksız olamaz.

188 Cicero, Devlet Üstüne III 11, 19 <fr.135 D'de>:

Pythagoras ile Empedokles, her canlı varlık için tek ve aynı hak ilişkisinin söz konusu olduğunu öne sürüyor ve canlı bir varlığı yaralamış olanları çekmekle bitmeyecek cezaların beklediğini duyuruyorlar.

189 Bkz. Iamblichos, Pythagoras'ın Yaşamı 108 <fr.135 D'de>:

Pythagoras canlı yaratıkların korunmasını emretmiştir. Zira onlar kendilerine adil bir şekilde davranılmasını istedikleri için, akraba olan canlı varlıklardan doğal olarak hiçbirini yaralamamak gerekirmiş. Çünkü kendileri haksız davranışlara maruz kaldıklan zaman, canlı varlıklar arasındaki akrabalık ilişkileri tarafından yükümlü kılınmış olmamalarına karşın, diğer insanları doğru davranmaları için harekete geçirmek nasıl mümkün olurmuş, ki bu canlı varlıklar yaşamın birlikteliğinden, benzer öğelerden ve de <bedenlerindeki> bu öğelerin karışımından dolayı bizlere bir kardeşlik ilişkisiyle bağlılarmış.

190 fr.135:

Ama herkesi yükümlü kılan yasa, havanın geniş mekanı ve güneş ışınlarının sınırsız alanı dolayısıyla yayılmıştır her yana.

191 Sextus Empiricus I 127 <fr.136 D'de>:

Pythagoras ile Empedokles'in yandaşları ve İtalya'daki diğer filozoflar, yalnız insanlar arasında olmayan hayvanlarla da bir birliktelik bulunduğunu iddia ediyorlar. Çünkü tüm evrene bir ruh gibi nüfuz eden ve bizi onlarla da birleştiren bir tek yaşam soluğu <pneuma> varmış. Bu yüzden onları öldürür ve etleriyle beslenirsek, haksızlık edip dinsizce davranırmışız, zira böyle bir durumda <kendi> akrabalarımızı öldürürmüşüz.

a. Kâhin Empedokles Hayvanların Kesilmesi
Konusunda Yurttaşlarına Şiddetle Karşı Çıkıyor

192 fr.136:

Artık bir son vermeyecek misiniz bu iğrenç cinayetlere? Hissetmiyor musunuz birbirinizi parçaladığınızı gözü kapalı, karanlıklar içinde?

193 fr.137:

İşte gözü kararmış baba, kılık değiştirmiş sevgili oğlunu dualar ederek kesiyor! Oysa uşaklar yalvar yakar olanı kurban etmekten çekiniyor. Ama o[1] sızlanmalarına kulak asmayıp kesmeye devam ediyor ve böylece evinde iğrenç bir yemek hazırlıyor. İşte böyle oğul babayı, kız çocuğu anayı yakalıyor, canlarını elinden alıyor ve akrabalarının etini parçalayıp yutuyor!

194 fr.138:

<Rahipler ya da genel olarak kurban kesenler hakkında> "Demirle ruhları alıp götürerek."

195 fr.139:

Ne yazık ki ölmedim acımasız günlerden birinde, dudaklarımın iğrenç yemeklerden haz duyacağım bana vehmettiren bu korkunç düşünceye kapılmadan önce!

b. Kâhin Empedokles Dinsel-Gizemsel Yaşam İdealini "Altın Çağ"da Görüyor

196 fr.128:

Onlarda[2] ne savaş tanrısı vardı ve göğüs göğüse vuruşma, ne kral Zeus ne Kronos ne de Poseidon, yalnız sevgiydi kraliçe olan. El etek öperek, çeşitli armağanlar <kurbanlık> hayvan resimleri ve güzel kokulu merhemler sunarak, mürver çiçekleri ile kokulu günlükler adayarak çalışıyorlardı onu şenlendirmeye, bağış diye sapsarı balı döküyorlardı yere. Kirlenmiyordu orada tüyler ürpertici boğa kanıyla hiçbir sunak, çünkü cürümlerin

1 Baba
2 Altın Çağ'ın insanlarında.

en büyüğü sayılıyordu o zamanlar başka bir varlığın canını elinden almak ve soylu organlarını çiğneyip yutmak.

197 fr.130:

Tüm yaratıklar, vahşi hayvanlarla kuşlar uysaldı o zamanlar; insanlara sokulmaktan çekinmezlerdi ve sıcaktı içlerindeki sevgi ateşi.

7. "Kurtarıcı", Tanrı Empedokles

198 fr.112:

Ey dostlar, sarı Akragas ırmağının kıyısında yer alan, surlarla çevrili, tepedeki büyük kentte oturan ve yalnızca iyi şeyler düşünüp yabancılara saygın bir sığınak sağlayan ve de kötülük tanımayan sizleri selamlarım her zaman! İnsan olarak değil artık, layık olduğum saygıyı görerek herkesten, şeritler ve çiçeklerle süslenmiş çelenkler başımda, ölümsüz bir tanrı olarak dolaşıyorum aranızda. Kadınlar ve erkeklerle birlikte adım attığım zaman gelişen kentlere, bulunuyorlar bana karşı saygı gösterilerinde. Ama sormak için kurtuluş yolunun nerede olduğunu takılıyor binlercesi peşime. Bazıları duymak istiyor değişik kehânetler, bazıları da hastalıklara karşı deva yerine geçecek sözler. Ama katlanıyorlar uzun zamandır bu büyük acılara yine de.

199 fr.113:

Ne tutuyor burada beni, sanki bir mucize yaratacakmışım gibi, oysa ben üstünüm ölümlülerden, binbir çeşit ölüme mahkum kişilerden!

200 fr.114:

Aziz dostlarım! Size söylediğim sözlerde olduğunu biliyorum hakikatin. Ne var ki, onları kavraması zordur insanların, ve yalnız acı çekmekle mümkündür ruhu ele geçirmesi inanç fırtınasının.

Doğanın Hakimi Olarak Empedokles
Çömezi Pausanias'a Sesleniyor

201 fr.111:

Öğreneceksin hastalığa ve yaşlanmaya karşı ne kadar deva varsa, zira ben yalnız başıma tanıtacağım bunların hepsini sana. Dindireceksin o yorulmaz gücü rüzgârda, ki kurutmak için ekini soluğuyla saldırıyor toprağa. Ve istersen eğer neden olacaksın yine zararı karşılayan rüzgârlara. Çevireceksin karanlık sağnakları insanlara yararlı kuraklığa, ya da ama yaz kuraklığını gökyüzünden dökülen, ağaçları besleyen ıslaklığa; ve ölmüş insanın gücünü çıkaracaksın tekrar Hades'ten dışarıya.

8. Gizemci Empedokles'in Dinselliği

202 fr.132:

Ne mutlu tanrısal bilgeliğin zenginliğine ulaşanlara; ne yazık tanrılar hakkında karanlık hayaller kuranlara.

203 fr.133:

Mümkün değildir yaklaştırmak tanrıyı bize, ki onu gözle görüp elle tutabilelim böylece; ama bu yolda yer eder inanç insanın yüreğinde.

204 fr.134:

Yoksa insan başlı değil mi tanrı, organları var mı, ve çıkmıyor mu omuz başlarından kolları, var mı ayakları ya da hızlı dizleri ya da kılla kaplı cinsel organı? Hayır! O tarife gelmez kutsal bir ruhtur ve hızlı düşünceleriyle fırtına gibi dolaşır tüm evreni.

9. Birkaç Dinsel Kural

205 fr.140:

Hiçbir koşul ve durumda dokunma sakın Apollon'a ait defne yapraklarına!

206 fr.141:

Ey zavallılar, sefiller! Çekin fasulyelerden[1] ellerinizi.

10. Salt Etiksel Momentler

207 fr.144:

Kurtarın kendinizi kötülükten.

208 fr.145:

İşlediğiniz ağır suçlar bocalatacak sizi, kurtaramayacak hiçbir şey daralmaktan yüreğinizi.

I. CİLDİN SONU

1 Fasulye yeme yasağı, eski-Pythagorasçılar döneminden kalmadır.

Elinizdeki kitap,
felsefenin bir disiplin olarak
ortaya çıkmasına kaynaklık etmiş
400 yılı kapsayan bir dönemdeki
ilk filozoflar diye nitelenen düşünürlerin
metinlerini (fragmanlarını) kapsıyor.
Thales'ten Pythagoras'a, Xenophanes'ten
Herakleitos'a, Empedokles'ten Anaxagoras'a,
Elealılar'dan Sofistler'e, Demokritos'tan
genç Pyhtagorasçılara uzanan
bir felsefe tarihi.
Sokrates'ten Önce Felsefe;
Felsefenin ilk kaynaklarını,
Sokrates öncesi felsefenin geçirdiği evreleri,
o dönemin filozoflarını ve
düşüncelerini tanımak için temel bir
başvuru kitabı niteliğinde.



(Takım)ISBN 975 - 7942 - 02 - 0
(Cilt 1) ISBN 975 - 7942 - 04 - 9